

Зорица Несторовић • Златко Грушановић

КОРАК

Читанка за шести разред основне школе

КОРАК

Читанка за шести разред основне школе

Прво издање

Аутори: др Зорица Несторовић, мр Златко Грушановић

Илустрације: Тихомир Челановић

Колорисање илустрација: Никола Витковић, Тихомир Челановић

Фотографије: архива издавачке куће „Klett”, Музеј града Београда, Историјски музеј Србије

Рецензенти: проф. др Мило Ломпар, Филолошки факултет у Београду

проф. др Радивоје Микић, Филолошки факултет у Београду

Славка Јовановић, професор српског језика у ОШ „Дринка Павловић” у Београду

Графичко обликовање: „Total Idea”, Нови Сад

Обликовање корица: Милош Аризивић

Компјутерско обликовање: Нови Сад

Лектура: Драгана Раковић

Издавач: Издавачка кућа „Klett” д.о.о.

Светозара Ђоровића 15, 11000 Београд

Тел: 011/3348-384, факс: 011/3348-385

office@klett.rs, www.klett.rs

За издавача: Гордана Кнежевић Орлић

Главни уредник: Александар Рајковић

Уредник: Крста Поповски

Руководилац пројекта: Јелена Павловић

Штампа: Ротографика, Суботица

Тираж: 12.000 примерака

Министар просвете и науке Републике Србије одобрио је издавање и употребу овог уџбеника у шестом разреду основне школе решењем број 650-02-00458/1/2011-06.

Забрањено је репродуковање, умножавање, дистрибуција, објављивање, прерада и друга употреба овог ауторског дела или његових делова у било ком обиму и поступку, укључујући фотокопирање, штампање, чување у електронском облику, односно чињење дела доступним јавности жичним или бежичним путем на начин који омогућује појединцу индивидуални приступ делу са места и у време које он одабере, без писмене сагласности издавача. Свако неовлашћено коришћење овог ауторског дела представља кршење Закона о ауторском и сродним правима.

© Klett, 2012.

ISBN 978-86-7762-295-4

Драги шестаци,

Прошле године смо заједно прешли чаробни мост, закорачивши тако у непрегледни свет књижевности. Сада је пред вама читанка за шести разред која ће вам помоћи да наставите своје путовање кроз неистражене просторе књижевноуметничког дела. Она је попут чудесног корака од седам миља који подстиче ваше жеље за откривањем тајни скривених међу њеним корацима. И кад их будете све више и више разоткривали, схватићете да вас чекају нове и загонетније. Зато, нека чудесно путовање овим кораком почне!

Аутори

Садржај

ДОБРО ДОШЛИ, КИЋЕНИ СВАТОВИ! (приредио Златко Грушановић) 7

Народне лирске породичне песме (избор)	8
Народна лирска песма <i>Цијена браћа и драгоћа</i>	8
Народна лирска песма <i>Тешико сесџри без браћа, а браћу без сесџре</i>	8
Народна лирска песма <i>Сесџра браћу зарукавље везе</i>	9
Народна лирска песма <i>Сесџре без браћа</i>	9
Народне успаванке (избор)	10
Народна песма <i>Највећа је жалосџ за браћом</i>	13
Народне лирске сватовске песме (избор)	15
Народна лирска песма <i>Кад се исџроси дјевојка</i>	15
Народна лирска песма <i>Кад већ џрсџенују девојку</i>	15
Народна лирска песма <i>Уочи свадбе</i>	16
Народна лирска песма <i>Кад џолазе свайџови џо дјевојку</i>	16
Народна лирска песма <i>Кад браћ изведе дјевојку</i>	16
Народна лирска песма <i>Кад се џомоле свайџови са дјевојком</i>	16
Народна лирска песма <i>Наук дјевојци</i>	17
Вук Стефановић Караџић, <i>Живот и обичаји народа срџскоја</i> (одломак)	18
Веселин Чајкановић, <i>Свадебни ораси</i> (одломак)	20
На крају поглавља: Лирска поезија	22

ЧУДАН ЈУНАК ЈЕЗДИ НИЗ КОСОВО НА ВИТЕЗУ КОЊУ ШАРЕНОМЕ

(приредила Зорица Несторовић) 23

Народне епске песме о Марку Краљевићу (избор)	24
Народна епска песма <i>Марко Краљевић укида свадбарину</i>	24
Народна епска песма <i>Марко Краљевић и вила</i>	30
Народна епска песма <i>Марко Краљевић и Муса Кесеџија</i> (одломак)	35
Народна епска песма <i>Орање Марка Краљевића</i>	41
Вук Стефановић Караџић, <i>Марко Краљевић</i>	42
Светлана Велмар-Јанковић, <i>Сиротџо ждребе</i> (одломак)	44
На крају поглавља: Марко Краљевић као епски јунак	48

ОД МАЛЕ ИСКРЕ ВЕЛИКИ ОГАЊ (приредио Златко Грушановић) 49

Народне епске песме о Косовском боју (избор)	50
<i>Комади од различнијех косовскијех џјесама</i> (одломци)	50
Народна песма <i>Цар Лазар и царица Милица</i>	55
Народна песма <i>Косовка Девојка</i>	59
Народна песма <i>Смрџи Мајке Јуџовића</i>	62
Милан Ракић, <i>Наслеђе</i>	65
Алекса Шантић, <i>Моја оџаџбина</i>	67
Petar Koćić, <i>Jazavac pred sudom</i> (odlomak)	69
Десанка Максимовић, <i>О џореклу</i>	74
Светлана Велмар-Јанковић, <i>Улица Филија Вишњића</i> (одломак)	76
Војислав Илић, <i>Светџи Сава</i>	78
Vladimir Hulpař, <i>Smederevska tvrđava</i>	80
На крају поглавља: Косовска епика	84

ОД ДЕЦЕ ЉУДИ БИВАЈУ (приредио Златко Грушановић).....85

Светозар Ђоровић, <i>Бојојављенска ноћ</i> (одломак).....	86
Антон Павлович Чехов, <i>Вањка</i> (одломак)	90
Бранко Ђопић, <i>Чудесна сјрава</i>	94
Исидора Секулић, <i>Буре</i> (одломак)	99
Реј Бредбери, <i>Маслачково вино</i> (одломак)	103
На крају поглавља: Приповедачки поступци и облици	106

УМЕТНОСТ ПОБЕЂУЈЕ СВАКО ЗЛО (приредио Златко Грушановић)107

Народна бајка <i>Мала вила</i>	108
Иво Андрић, <i>Аска и вук</i>	111
Мирослав Антић, <i>Плава звезда</i>	119
Rabindranat Tagore, <i>Gradinar (izbor)</i>	121
Данило Киш, <i>Вереници</i> (одломак).....	124
На крају поглавља: Мотиви	128

ХВАЛА СУНЦУ, ЗЕМЉИ, ТРАВИ (приредила Зорица Несторовић).....129

Ђура Јакшић, <i>Вече</i>	130
Јован Дучић, <i>Село</i>	133
Добрица Ерић, <i>Чудесни свиџац</i>	136
Гроздана Олујић, <i>Седефна ружа</i>	139
Сергеј Јесењин, <i>Бреза</i>	144
Вељко Петровић, <i>Рајџар</i>	146
Стеван Раичковић, <i>Хвала сунцу, земљи, њрави</i>	149
Milovan Đanajlić, <i>Šljiva</i>	152
На крају поглавља: Основни појмови из метрике (версификације).....	154

НАДА НИКАДА НЕ УМИРЕ (приредила Зорица Несторовић)155

Džek London, <i>Zov divljine</i> (odlomak)	156
Хенрик Сјенкјевич, <i>Кроз њусишњу и њрашуму</i> (одломак).....	160
Vilijam Sarojan, <i>Leto lepog belca</i> (odlomak)	164
Петар Кочић, <i>Јаблан</i> (одломак).....	170
Stevan Raičković, <i>Bajka o dečaku i Mesecu</i>	176
На крају поглавља: Проза	180

СМЕЈ СЕ ТАКО ДА СЕ И ЈА СМЕЈЕМ (приредила Зорица Несторовић)181

Бранислав Нушић, <i>Ауџобиоџрафија</i> (одломак).....	182
Коста Трифковић, <i>Избирачица</i> (одломак)	185
Бранислав Нушић, <i>Аналфабетица</i> (одломак)	192
Бранко Ђопић, <i>Орлови рано леџе</i> (одломак).....	198
На крају поглавља: Комедија	202

Регистар појмова	203
------------------------	-----

Речник	204
--------------	-----

Упознај путоказе који треба да ти помогну при разумевању и тумачењу текстова који се налазе у читанци *Корак*.

Трагом речи

Тумачити књижевни текст није једноставан задатак. Зато прати наша упутства, одговарај на питања и видећеш да ће ти поруке дела бити јасније. У питањима, наложима и задацима који су распоређени тако да иду од лакших у белом пољу ка сложенијим у светлозеленим и тамнозеленим пољима, указано је на кључне елементе одређеног текста (тема, композиција, идеја, стилске фигуре, везе текста са делима истог писца као и са делима осталих писаца...). Тако ћеш сазнати оно најважније о одређеном делу, његовом аутору и времену у којем је писао.

Појмовник

Појмовник те упућује на нове књижевнотеоријске појмове у шестом разреду, али и подсећа на раније савладано градиво из ове области.

Радионица

Радионица ти пружа могућност да самостално или уз помоћ другова и другарица из одељења, истражујеш у оквиру слободних активности. Задаци који те у њој чекају често нису у вези само са књижевношћу већ имају додирних тачака и са историјом, географијом, културном историјом Срба, музиком, сликарством, медијима, свакодневним животом... Тако до изражаја могу доћи твоје склоности и ка другим уметностима и наукама.

Свет занимљивости

У овом пољу пронаћи ћеш анегдоте и одломке из научнопопуларних текстова који ће те насмејати и на занимљив начин нечем новом научити. Открићеш колико је свет књижевности повезан са свим осталим уметностима и наукама, али и са свакодневним животом.

Бележница

У *Бележници* ти указујемо на многе појмове и изразе који се користе у свакодневном говору. Између осталог, сазнај зашто се нешто каже или како је неки израз настао. Многи од њих ће ти помоћи да се прецизније и сликовитије изражаваш.

Путоказ

У овом пољу пронаћи ћеш везе са градивом из граматике српског језика. На примерима из књижевности проверићеш своје постојеће знање или сазнати нешто ново.

Представљамо ти...

У овом пољу представља се живот и рад писаца чије текстове можеш прочитати у Читанци. Желели смо да ти их приближимо тако да схватиш да су и они, без обзира на то када су живели и стварали, попут нас – да имају успоне и падове, туге и радости, али наравно и велика дела због којих су заслужили да се њихови текстови нађу пред твојим очима.

Добро дошли, кићени сватови!

Народне лирске породичне песме (избор)

Народна лирска песма *Цијена браћа и драгоћа*

Народна лирска песма *Тешко сестри без браћа, а браћу без сестре*

Народна лирска песма *Сестра браћу зарукавље везе*

Народна лирска песма *Сестре без браћа*

Народне успаванке (избор)

Народна лирска песма *Највећа је жалост за браћом*

Народне лирске сватовске песме (избор)

Народна лирска песма *Кад се исироси дјевојка*

Народна лирска песма *Кад већ ирстиенују девојку*

Народна лирска песма *Уочи свадбе*

Народна лирска песма *Кад полазе сватови по дјевојку*

Народна лирска песма *Кад браћ изведе дјевојку*

Народна лирска песма *Кад се помоле сватови са девојком*

Народна лирска песма *Наук дјевојци*

Вук Стефановић Караџић, *Животи и обичаји народа српскога* (одломак)

Веселин Чајкановић, *Свадебени ораси* (одломак)

Кључне речи: народне лирске породичне песме; успаванке; народне лирске сватовске песме; градација; хипербола; породични живот; свадбени обичаји

Народне лирске породичне песме

(избор)

У народним лирским породичним песмама најчешће се пева о мајчинској љубави према деци и сестринској према браћи, о одласку момка у војску или у страну земљу. Док читаш, прати породичне мотиве и теме у следећим лирским песмама из Вукове збирке, а посебну пажњу обрати на народне успаванке.

мискал – мера за тежину (4,81 грам)

ђердан – ланчић око врата, огрлица

Цијена брата и драгога

Ој девојко, имаш ли драгога? —
Имала сам брата и драгога,
Пак сам оба на војску спремила. —
Јеси л' рада, да ти који дође? —
Ја сам рада, да ми оба дођу. —
Шта би дала, да ти за њи' кажем? —
За брата би дала мискал злата,
А за драгог ђердан испод врата.

Тешко сестри без брата, а брату без сестре

пређа – вунени, памучни или ланени конци распоређени по дужини и састављени упредањем

прести – правити нити упредајући, усукујући прстима или вретеном

везак – ручни рад; шара, извезени украс

У Будиму граду чудно чудо кажу,
На зло по јунаке, горе по девојке:
Јунацима кажу танку пређу прести,
Танку пређу прести, ситан везак вести;
Девојкама кажу Будим град зидати,
Будим град зидати, куле изводити.
Благо оном брату, који има сеју!
Сеја ће за брата танку пређу прести,
Танку пређу прести, ситан везак вести;
Благо оној сеји, која има брата!
Братац ће за сеју Будим град зидати,
Будим град зидати, куле изводити.

зарукавље – одозго
заврнут део рукава;
део рукава од доњег
краја до лакта

Сестра брату зарукавље везе

Девојка је сунце братимила:
„Богом сунце, богом брат да ми си!
Почекај ме, сунце, на заходу,
да навезем брату зарукавље;
оба краја крила паунова,
а на среди очи соколове.”

сеја – сестра

вијати – повијати,
умотавати

метати – стављати

дрво шимширово
– врста зимзеленог
украсног жбуна

пијавица – црв
који се припије уз
живо биће и храни
се његовом крвљу

залагати – хранити

пробесједити –
проговорити

Сестре без брата

Двије сеје брата не имале,
па га вију од бијеле свиле,
од бијеле и још од црвене;
струк му међу дрво шимширово,
црне очи два драга камена,
обрвице морске пијавице,
ситне зубе два низа бисера;
залажу га медом и шећером:
„То нам једи, па нам пробесједи!”

санак – сан

подранити –
поранити

одменити –
заменили некога
у вршењу посла,
дужности

задојити –
нахранити

румен – црвен

бијел – бео

радин – вредан

хитар – брз

горица – гора

легати – рађати

челица – пчелица

задојити – нахранити

пџас – појас

смиље – трајна
зељаста биљка
сивкасте боје са
жутим цветним
главицама

урећи (урок) –
нанети зло злим,
урокљивим погледом
или похвалним
речима

несан – несаница

удити – шкодити

наудити – нашкодити,
нанети зло

бешика (беша) –
колевка

Народне успаванке (избор)

Санак иде низ улицу,
Води децу за ручицу,
И дечици говори:
„Спавајте ми, децо мила,
Да се сити наспавате,
Да изјутра подраните,
И мајчицу одмените.”

Мајка Јова у ружи родила
ружица га на лист дочекала,
бела вила у свилу повила,
а пчелица медом задојила,
ластавица крилом покривала,
нек је румен к’о ружа румена,
нек је бијел к’о бијела вила,
нек је радин к’о пчела малена,
нек је хитар као ластавица.

Спавај, чедо, родила те мајка
у горици, ће се легу вуци,
’челица те медом задојила,
б’јела вила злату баба била,
у свилене пелене повила,
мушкијем те опасала пасом,
дала тебе капу вучетину,
вучју капу и од орла крило,
а на капи свакојака биља,
а највише девојачког смиља,
кад ми будеш момак за женидбу,
да те нико урећи не може.
Спавај, спавај, сан те преварио,
прије тебе него твоју мајку;
сан у бешу, а несан под бешу;
уроци ти под ногама били,
моме злату ништа не удили,
наудили у гори хајдуку;
уроке ти вода однијела,
моме чеду здравље донијела,
донијела здравље и напредак,
да ми буде здраво и напредно.

Трагом речи

1. Шта питају младу девојку у песми „Цијена брата и драгога”? Шта би она дала за вест о најмилијима? На основу поређења која девојка изриче, одреди која је вест за њу драгоценија.
2. Упореди како је мотив љубави сестре према брату обликован у прве три песме. Анализирај начине на које је народни певач приказао љубав браће према сестрама. Шта би учинила сестра за брата, а шта брат за сестру?
3. Опиши девојачку игру из песме „Сестре без брата”. Зашто се сестре играју на тај начин? Уочи заједничке особине очију и драгог камења, зуба и бисера, обрва и пијавица. Како се зове стилска фигура у којој се два појма или предмета упоређују по сличностима?
4. Прочитај песме које су народне успаванке. Анализирај како је у њима представљен долазак сна. Наведи која стилска фигура се тада користи. Протумачи осећања и жеље Јовине мајке. Које фантастично биће се појављује у успаванци? Објасни значење дарова које новорођенчету поклања природа.
5. Издвој елементе фантастичног и реалистичног у народним успаванкама. Од чега мајка жели да заштити сина? Издвој стихове у којима мајка придаје магијске особине различитим знамењима, покушавајући да заштити дете и одреди му срећну судбину. Прочитај успаванке још једном и пронађи делове који им дају посебан ритам и мелодију.

Појмовник

Народне лирске песме које говоре о животу породице називају се **породичне песме**. Средишњи мотив ових песама је мајчинска љубав. Такође је развијен мотив сестринске љубави према брату. У неким породичним песмама описују се тешка судбина жене, која је као невеста доведена у нови дом, и губитак најближих.

Народне **успаванке** такође припадају породичном кругу песама. То су веома старе лирске песме које мајка пева детету док га успављује са жељом да га лепе речи штите и у сну. Сан у успаванкама има особине живог бића, он хода, говори и милује, па се зато представља **персонификацијом**. Иако су успаванке настале у далекој прошлости, њихов језик је и данас разумљив.

Путоказ

Препиши у школску свеску првих дванаест стихова последње успаванке ћиричним, а потом латиничним писаним словима. Посебну пажњу обрати на писање сугласника С, Ч, Ц, Ђ, Ш, Ж, Ћ, а онда и на њихов изговор док се припремаш за изражајно читање или рецитовање ове песме.

Свет занимљивости

„Српска деца у Херцеговини и Црној Гори, поред свог правог имена, добијају и једно споредно име, које, још одмах, право име сасвим потисне из употребе и начини сувишим. [...] Какав је разлог што се дете не зове правим именом, већ надимком? Вук каже да се ови надимци дају ,од милости', али то његово објашњење није нимало вероватно. Да се по какав леп надимак може дати ,од милости', или из каквог другог сентименталног разлога, то је ствар јасна, и сваки од нас сетиће се доста надимака, из своје околине, који су тако постали. [...] Деци се дају надимци зато да би се њихово право име сакрило – да за њега не би дознали непријатељи и тако добили могућност да шкоде детету. Причају да вјештица не може дјетету наудити ако му имена не зна; зато се у нашим крајевима многи зову надимцима до смрти. Народ у свом страху иде још и даље, па и надимке удешава тако да одстрани интересовање демона од детета које те надимке носи: отуда су постали надимци као Вук и Турчин, две силе од којих се демон мора да склања; или као Гадић, Гнуса, Грдоња, Мркшла, Злоба, Голклас, Голозло и др. – ружна имена која неће моћи да изазову завист или интересовање демона.”

(Веселин Чајкановић, *Сћудије из српске религије и фолклора*, одломак)

Бележница

У једној од наведених народних лирских породичних песама појављује се следећа песничка слика:

„да навезем брату зарукавље;
оба краја крила паунова,
а на среди очи соколове.”

Посебно место у овој песничкој слици њој припада пауну и соколу.

Паун је симбол лепоте и моћи претварања јер се верује да лепота његовог перја долази од спонтаног претварања отрова који упија уништавајући змије. Шаре на пауновом перју (које су попут ока или Сунчевог круга) симболизују и бесмртност јер представљају Сунце, тј. живот – а реп, који окупља све боје, подсећа на звездано небо. Раширен паунов реп представља свемир, пун месец или сунце у зениту.

Соко, као и небо, симбол је слободе. Због своје снаге и лепоте често је приказан као краљ птица. Он обележава напредовање и на физичком и на духовном плану. Често се њиме симболички исказују надмоћ или победа, нада и светлост.

(Према: Ален Гербарн, Жан Шевалије, *Речник симбола*)

Највећа је жалост за братом

Народна лирска песма „Највећа је жалост за братом” сврстава се у породичне песме. Издваја се посебном лепотом. Читајући је прати како бол младе жене расте док се приближаваш крају песме.

добро – нека вредност коју човек поседује (овде се мисли на људе)

господар – овде: муж

ручни ђевер (девер) – обично младожењин брат или брат од стрица који изводи младу и води је на венчање

изгрдити – изгребати

Сунце зађе за Невен, за гору,
јунаци се из мора извозе.
Бројила их млада Ђурђевица,
све јунаке на број набројила,
до три њена добра не наброји:
прво добро – Ђурђа господара,
друго добро – ручнога ђевера,
треће добро – брата рођенога.
За Ђурђем је косу одрезала,
за ђевером лице изгрдила,
а за братом очи извадила.
Косу реже, коса опет расте,
лице грди, а лице израста,
али очи не могу израсти,
нити срце за братом рођеним.

Трагом речи

1. Којим редоследом су наведена „три добра” младе Ђурђевице? Кога Ђурђевица највише жали? На који начин се то открива? Обрати пажњу на њене поступке како се патња појачава. Шта нам ти поступци откривају?
2. Повежи симболичко значење почетка песме са њеним крајем. Шта се наговештава мотивом заласка сунца? Подсети се онога што знаш о улози и оданости девера у сватовским лирским песмама. Објасни зашто Ђурђевица жали више девера него мужа. Како је Ђурђевица изразила жалост за братом?
3. Размисли о симболичком значењу косе, лица, очију и срца. Доведи их у везу са порукама песме. Зашто девојка уместо речима, одређеним поступцима показује своју жалост? Размисли о снази поступака које девојка по одређеном редоследу чини. Образложи улогу градације у овој песми.

Појмовник

Повећавање бола и жалости младе Ђурђевице, народни певач представља набрајајући њене поступке. Поступно ређање осећања и слика по јачини, најчешће тако да прва слика буде најслабије, а последња највеће јачине (а понекад и обрнутим редом), назива се **градација**. Градација обично уједињује у себи и **хиперболу**, стилску фигуру којом се нешто преувеличава.

У нашој народној епској поезији градација се понекад користи за појачавање динамичности радње или за поступно приказивање промене у карактеру неког лика. Присети се народне епске песме „Женидба Душанова”, обрађиване у петом разреду, у којој се царев однос према Милошу Војиновићу мења током песме јер он помаже цару. То показује начин на који му се Душан обраћа: „млађано Бугарче”; „моје драго дете”; „мој рођени синко”.

Свет занимљивости

Код Словена коса и длака симболишу мноштво, богатство, срећу. Одсечена коса представљала је замену за човека јер се за њу сматрало да, као уосталом и нокти и удови, остаје у блиској вези са људским бићем и након раздвајања. Коса најчешће представља неке човекове врлине или моћи: снагу и мужевност, као нпр. у библијском миту о Самсону, јунаку који је изгубио снагу када му је Далила одрезала косу. Резање косе има вредност жртве, знак жалости, али и предаје, добровољно или принудно одрицање од моћи и повластица.

У Кини постоји читава симболика *расуиће* и *расиљеиене* косе у оквиру обредног понашања.

Коса се сматра и седиштем душе или једне од душа, па је код бројних народа прво резање дечје косе пропраћено значајном свечаношћу, уз обиље поступака који треба да одстрани злокобне духове. У симболичком смислу коса је повезана са травом, земљиним власима, тј. са растињем, па је за ратарске народе раст косе као раст хранљивих биљака: отуд њена важност и пажња коју јој сви такозвани примитивни народи поклањају.

(Према: Ален Гербарн, Жан Шевалије, *Речник симбола*)

Народне лирске сватовске песме

(избор)

У оквиру свадбених обичаја певале су се песме које су пратиле целокупан свадбени обред. Због тога у њима постоје радња и дијалози у којима се сватови обраћају млади, младожењи, њиховим родитељима и другим учесницима свадбеног весеља. Ево неких песама које је сакупио Вук Стефановић Караџић и објавио у својој збирци.

зарана – у рану

зору, изјутра

брале – брат

снаха – синовљева

или братовљева

жена

прстеновати –

испрошеној девојци

дати прстен у знак

веридбе; заручити,

верити испрошену

девојку

ташта – невестина

мајка

венац – венчана

круна

обоци – минђуше

зубун – вунена

горња хаљина

без рукава

терзија – кројач

кујунџија – златар

стас – изглед

човека, висина и

облик тела

образ – лице; част

век вековати –

живети

коно (кона) –

комшиница

Кад се испроси дјевојка

(из Србије)

Заран', Павле, заран', мили брале!

Зарана ми снаху прстенујте.

Када будеш у таштине дворе,

кад изведу лепоту девојку,

не гледај јој венце ни обоце,

не гледај јој шарене зубуне,

нит' јој гледај везене рукаве;

зубуне су терзије шарале,

рукаве су везиље навезле,

а венце су кујунџије виле;

већ јој гледај стаса и образа,

с ким ћеш, брале, века вековати.

Кад већ прстенују девојку

Ао коно, наша другарице!

Другарице, наша невернице!

Не л' се синоћ нама заклињаше,

Да не станеш код туђина, коно,

Да не љубиш туђу руку, коно,

Да не мећеш туђ прстен на руку?

А ти сада стојиш код туђина,

И ти љубиш туђу руку, коно,

И ти мећеш туђ прстен на руку.

жубер – жубор,
нејасна мешавина
звукова, гласова,
песме, музике;
жагор

бандијера – застава

шајка тица –
шарена птица
из реда врана, у
народним песмама
позната и као креја

Уочи свадбе

(рисанска)

Моји рани виногради
Ни рађени, ни грађени,
Босиоком посађени,
А ружицом заграђени,
Отуд иде млади Петро,
Нема куда коња провест',
Проведе га из далека,
Из далека, преко моста,
Преко моста сребрнога;
Кад под мостом жубер стоји
Од младијех ђевојака,
Међу њима млада Маре,
Она вије три вијенца:
Једнога ми брату вије,
Други Петру вјеренику,
Трећи млада сама себе;
Који вије сама себе,
Златом ми га завијаше,
Шајку тицу увијаше,
Шајки тици говораше:
„О Бога ти, шајка тицо!
Ти прелети преко Рисна
На Петрове б'јеле дворе,
Те ти виђи, што бесједе,
Трепте ли му бандијере
Све бијеле и црвене,
Игра ли му пред двор коло,
Води ли му мајка коло,
Зачињу ли сестре пјесме,
Веселе л' се тамо мене!”

Кад полазе сватови по дјевојку

(рисанска)

Молила се млада Петра мајка
старом свату и вјенчану куму:
„Заран' нама снаху доведите,
у косам' јој сунце донесите,
у њедрима јаснога мјесеца,
да огрије б'јеле дворе наше.”

Кад брат изведе дјевојку

Мили Боже, чуда големога!
Где брат сестру деверу предаје:
„Аманет ти, девере, сестра моја!”

Кад се помоле сватови с девојком

Иде соко, води соколицу;
благо мајци – златна су јој крила.

Наук дјевојци

наук – савет
венац – вео
уговети – угодити
доцне – касно
двор – кућа
помести –
почистити
руса коса –
црвенкаста или
плава коса

Лепо ти је под ноћ погледати
Где девојка седи код девера,
Испод венца младожењу гледи!
Њој говори млади младожења:
„Што ме гледаш, драга душо моја?”
„Ја те гледам, суђен господару,
какав ћеш ми сада наук дати,
како ћу ти мајци уговети.”
„Лако ћеш ми мајци уговети:
доцне легни, а рано устани,
двор помети и воде донеси,
и очешљај своју русу косу.”

Трагом речи

1. Прочитај изабране сватовске песме по редоследу којим су наведене и уочи етапе обичаја који се изводе приликом свадбе. Која ти је песма била најзанимљивија?
2. Наведи савет који је Павлу дала његова сестра. Које људске вредности истиче ова песма? Зашто се комшинице љуте на своју другарицу која је невеста? Шта девојка жели да чује из младожењиног дома? Какву младу прижељкује свекрва? Ко изводи девојку пред сватове? Како се понашају сватови док путују с младом? Шта је Јовина млада спремила као дарове?
3. Одреди стилску фигуру у мајчином опису сина и невесте. Зашто су крила соколице златна? Какав је савет невеста добила од младожење? Шта се очекује од невесте у новом дому? Наброј учеснике у сватовским обичајима. Наведи неколико кључних појмова о свадбеним песмама.

Појмовник

Народне лирске обичајне песме певају о најважнијим тренуцима у животу једног човека од рођења па до смрти. Стога разликујемо следеће врсте ових песама: **сватовске песме**, **тужбалице** и **почаснице (здравице)**. У тужбалицама се жали за преминулим особама, а у почасницама наздравља приликом различитих важних и радосних догађаја у животу једне породице.

Сватовске песме су веома старе. У њима преовлађује свечано и весело расположење јер радосним тоном певају о младости, лепоти невесте, врлинама младожење... Тужан тон постоји у оним песмама које опевају растајак девојке с породичним домом. Сватовске песме описују целокупни свадбени ритуал (просидба, прстеновање, чешљање невесте, полазак сватова, путовање сватова, дочекивање сватова итд.).

Вук Стефановић Караџић

Живот и обичаји народа српскога

(одломак)

Свадбени обичаји су у српском народу тако многобројни и по различнијем крајевима тако разнолики да би се о њима читава једна књига могла написати. [...] У Црној Гори, као и свуда код Срба, женидба и удадба не зависи ни од младића ни од дјевојке, већ једино од родитеља, а они гледају много више на глас породице него на личност невјесте или младожење. Родитељи вјере своју дјецу, а она се нијесу ни видјела, и не само да није обичај тражити уз дјевојку мираз, него се мора за њу платити и њену родбину даривати. [...] У Сријему код нашег народа обично бива да се момак с каквом дјевојком упозна прије годину дана или двије прије своје женидбе. Родитељи његови или ако их нема, његови старији које има ријетко му кад бране узети дјевојку коју је он заволео, а кад дође вријеме да се момак жени, онда од стране његове иде ко дјевојачкој кући (а тај се зове *наводација* или *йроводација*) да пита, је ли слободно просиоцима у кућу доћи. Међу тијем просиоци ако нијесу из тога села одкуда је и дјевојка, чекају одговор у каквога сродника или познаника свога или проводацијинога. Ако је и момак и дјевојка из једног села, онда просиоци иду увече (али опет отиде проводација најприје да пита, је ли просиоцима слободно доћи), па ако му се каже да јесте, онда се он врати али ш њим иде и дјевојачки отац, мати, стриц или стрина. Кад у кућу дођу поздраве се обично овако: 'Помоз' Бог, пријатељу!' а момак пољуби дјевојкине старије у руку, који сви чисто обучени дочекају госте, па их одмах понуде да сједну. Кад посједају почну разговор о обичнијем стварима, шта је година донијела, о пословима итд., па онда ће тек рећи проводација ради чега су дошли, и захтјева да изведу дјевојку.

На уговорени дан дођу *јабучари* или *йрсѿиенције*. Они се довезу на двојим колима: на једнима је свекар и свекрва, а на другима стари сват и старосватица и с њима момак, па тако иду управо дјевојачкој кући. Кад већ дођу, онда се прво дозове свештеник да испита младенце, па кад то буде, онда се младенци дарују: младожења да невјести дукате, а она њему кошуљу, по том она изљуби ове у руку па изиђе на поље, и онда се почне гостба, т. ј. ручак. Кад печење дође на сто, онда дјевојка дарује свекра и свекрву кошуљом и преда дар за све у кући и у роду, а ови за уздарје дају по дукат, талијер или коју цванцику, а и стари сват и старосватица добију какви дар. И тако веселе се и пјевају, а кад пођу кући, онда дјевојкине другарице на домаћинским колима прате јабучаре пјевајући пјесме, али не сватовске, него какве друге народне. Дјевојка сједи између свекра и свекрве, загрливши обоје, и тако их донекле испрати. Послије 'јабукe' иде ко од момачке куће дјевојачкој да уговоре кад ће и гдје ће руво куповати и кад ће сватови бити. Дјевојка сама са каквом женом из своје куће иде на уговорени дан те бира себи вјенчано руво. Она себи по вољи вјенчано руво избира, а они који од момачке стране дођу да руво плаћају, не кваре јој вољу. Руво буде обично свилено, ако не све,

а оно барем кецеља, а двије мараме, једна, која се носи на врату, и друга, која се носи на глави, и прслук, то већ мора бити свилено и код најсиромашнијих, јер за лијепијем рувом и оружјем наш народ највише мари, и та тежња показује да му је некада могуће било носити свилу и кадифу, кићено оружје и ћердане.

Међу сватовима мора бити стари сват, кум, првијенац, барјактар, војвода и дјевер. У Србији има још и чауш, прикумак (као слуга кумов) и гадљар. [...] Сватови су обично одјевени и наоружани што љепше може бити, зато се у народнијем пјесмама и каже *кићени сватови*.

Трагом речи

1. Упореди обичаје описане у наведеним сватовским песмама са онима наведеним у одломку из Вукове књиге *Животи и обичаји народа српскога*.
2. Сети се обичаја који се данас поштују приликом женидбе, удаје, на венчањима и сачини њихов попис. Затим откривај сличности и разлике међу тим обичајима некад и сад.

Представљамо ти...

Вук Стефановић Караџић

- Рођен је 1787. године у Тршићу код Лознице.
- Био је реформатор српског језика, сакупљач народних умотворина (*Мала њросјонародна славно-сербска њјеснарица, Српске народне њјесме, Српске народне њословице, Српске народне њриѡвѡйке*) и састављач првог речника српског народног језика.
- Написао је више хроника и биографија угледнијих људи из времена Првог српског устанка.
- Захваљујући Вуковим реформама, у српски језик је уведен фонетски правопис, а народни језик је постао књижевни и тако потиснуо славеносрпски језик који је у то време био језик образованих људи.
- Вук је био цењен у Европи и биран за члана европских академија наука (Берлинске, Бечке, Петроградске) и научних друштава (у Кракову, Москви...). Одликовали су га руски и аустроугарски цар, пруски краљ и Руска академија наука.
- Умро је у Бечу 1864. године.

Веселин Чајкановић

Свадбени ораси

(одломак)

У раду Веселина Чајкановића, нашег чувеног истраживача народне културе и обичаја, објашњава се један од свадбених обичаја који познају и други народи.

У тренутку кад млада, на дан венчања, улази у свој нови дом, био је код Римљана обичај да младожења (или можда ко други из његове околине) баца (десно и лево) орахе, које би околостојећа деца грабила.

[...]

хтоничан – који припада земљи, земаљски; подземан

Какав циљ има ово *бацање ораха* у углове од собе? Пре свега, треба нагласити да орах – и дрво и плод – стоје у *вези са доњим светом и демонима доњега света*. Доказа за то можемо наћи довољно у обичајима и веровањима и нашег народа и других индоевропских народа. У околини Преспанског језера, на дан Свете Тројице, гробови се ките ораховим лишћем. Вештице, које су *хтонични* демони, најрадије се скупљају на ораху, на који налећу као „слепи мишеви”. Оне се пењу на орахе најрадије кад је месечина, али исто тако и у подне. Ко се пење на орах, може му се лако десити да му вештице прождру срце, па ће се срушити мртав на земљу. У Босни и Херцеговини верују да је орах „дрво вештица и злих духова”; под орахом је зборно место нечастивих; ко под њим заспи изгубиће снагу и памет; ко посече орахово дрво испред куће мораће и сам да умре; млад човек не треба да сади ни да пресађује орах, јер ће му то скратити век: „умреће кад орахово стабло одебља као његов врат”. У околини Зајечара, и иначе, такође верују за орахово дрво да је „халовито”, и искоришћују га понекад, за време епидемије, као утук против демона болести. Отуда се орах сматра уопште за несрећно дрво и отуда врач (који врше своје радње уз помоћ хтоничних сила) обично под орахом „моле своје молитве и деле траве народу”. И други народи верују да орах има везе са демонима доњега света.

[...]

Жртва у орасима очевидно је врло старинска, и, с обзиром на значај који орах има код других индоевропских народа, вероватно је да припада још многим индоевропским народима. Она је прецима, као што смо видели, приношена у разним приликама. Повода за жртву прецима уопште било је довољно, сваког дана, а нарочито приликом какве промене, каквог новог догађаја у породици (рођење, свадба, смрт), у првом реду, разуме се, приликом свадбе, а о самом дану свадбе нарочито у оном судбоносном тренутку када младу уводе у нови дом и у њен нови култ: тада је потребно одобровољити, на неки начин, претке, приволети их да приме ново стање ствари, осигурати њихову наклоност.

У том циљу чим ступи у кућу, римска млада моли се својим новим боговима, а младожења врши једну паралелну култичку радњу на тај начин што баца прецима плодове које они нарочито воле. Ораси су, дакле, у овој прилици *жрџива ѝрецима*.

[...]

Најзад, у ову исту рубрику долази и познати, код деце јако популаран обичај да кум, када се венчање сврши, баца десно и лево *новац* о који се деца *ѝрабе*. И тај обичај, коме ја иначе не знам ни порекло ни распрострањеност, и по форми и по циљу одговара бацању ораха о римској свадби.

(из књиге *Студије из српске религије и фолклора*)

Трагом речи

1. Шта млада ради приликом уласка у свој нови дом? С чим се орах доводи у везу? Наведи веровања описана у тексту која су везана за орах.
2. Како Чајкановић објашњава обичај *бацања ораха*? Зашто се ораси бацају као жртва прецима? Размисли шта је све повод за жртву прецима. На који још обичај личи *бацање ораха*?

Радионица

Обичаји и веровања српског народа представљају сведочанство о начину живота у прошлости. Неки од њих су се и данас задржали. Вероватно су ти старији људи из твоје породице говорили о неким обичајима који су се изводили у разним приликама као што су рођење, крштење, слава, Божић, Ускрс итд. Опиши један обичај по свом избору и сазнај његово значење.

Представљамо ти...

Веселин Чајкановић

- Рођен је 1881. године у Београду.
- Студирао је класичну филологију, али и хебрејски и старословенски језик, у Србији и иностранству.
- Докторирао је у Минхену, а од 1908. године био је доцент за латински језик на Филозофском факултету у Београду, на којем је 1921. постао редовни професор.
- Учествовао је у Балканском рату (1913) и Првом светском рату (1914). Одликован је медаљом за храброст.
- Писао је латинске читанке и преводио са грчког и латинског језика.
- Његова најпознатија дела су *Студије из религије и фолклора*, *Мити и религија у Срба*, *Речник народној веровања о биљкама*, *Стара српска религија и митологија*.
- Умро је 1946. године у Београду.

На крају поглавља

Лирска поезија

Лирска поезија се дели на поједине врсте како по садржини тако и по облику. Те врсте се разликују у књижевностима различитих народа и разних епоха. Зато је свака подела лирике на врсте заправо систематизација њених главних тема и мотива.

НАРОДНА ЛИРСКА ПОЕЗИЈА

- обредне песме
 - коледарске и божићне песме
 - песме на ранилу
 - лазаричке песме
 - ђурђевске песме
 - спасовске песме
 - краљичке песме
 - ивањске песме
 - додолске песме
 - крстоношке песме
- обичајне песме
 - свадбене песме
 - здравице (почашнице)
 - тужбалице
- религиозне песме
 - митолошке песме
 - хришћанске песме
 - морално-поучне песме
- посленичке песме и песме о раду
- љубавне песме
- породичне песме
 - успаванке
 - војничке песме
 - печалбарске песме
- шаљиве песме

УМЕТНИЧКА ЛИРСКА ПОЕЗИЈА

- љубавне песме
- описне (дескриптивне) песме
- мисаоне (рефлексивне) песме
- родољубиве песме
- социјалне песме
- сатиричне песме
- елегичне песме
- шаљиве песме
- програмске песме

Чудан јунак језди низ Косово на витезу коњу шареноме

Народне епске песме о Марку Краљевићу (избор)

Народна епска песма *Марко Краљевић укида свадбарину*

Народна епска песма *Марко Краљевић и вила*

Народна епска песма *Марко Краљевић и Муса Кесеџија* (одломак)

Народна епска песма *Орање Марка Краљевића*

Вук Стефановић Караџић, *Марко Краљевић*

Светлана Велмар-Јанковић, *Сиројто ждребе* (одломак)

Кључне речи: Марко Краљевић; народна епска песма; јунаштво; епски јунак; предање; традиција; историјски портрет; епски портрет; словенска антитеза; клетва; благослов; хипербола; антитеза

Народне епске песме о Марку Краљевићу

(избор)

Марко Краљевић, син српског краља Вукашина Мрњавчевића, рођен је 1335. године. Након очеве погибије у Маричкој бици (1371) признао је врховну турску власт и тако постао турски вазал. Владао је облашћу западне Македоније из свог двора у Прилепу. Погинуо је у бици на Ровинама 1395. године, када се борио на страни Турака против влашког војводе Мирчете. Упркос овим историјским подацима, Марко Краљевић је слављен као један од највећих српских народних јунака. Постоји читав циклус народних епских песама које говоре о његовом рођењу, женидби, подвизима, мегданима с непријатељима и натприродним бићима, као и о његовој смрти. Представљен је као заштитник слабих и нејаких, храбар и моћан ратник који увек и по сваку цену брани правду.

Марко Краљевић укида свадбарину

Поранио Краљевићу Марко,
поранио низ Косово равно.
Кад је био на води Сервани,
сукоби га Косовка Девојка,
Божју помоћ назива јој Марко:
„Божја помоћ, Косовко Девојко!”
Девојка се до земље поклања:
„Здраво да си, делијо незнана!”
Ал’ јој Марко поче беседити:
„Драга сестро, Косовко Девојко!”
Лепа ти си, секо, млађа била!
Красна ти си стаса и узраста,
руменила, господска погледа!
Ал’ те, секо, коса покварила;
јер си тако, секо, оседила?
С ког’ си млада срећу изгубила?
Ил’ са себе, ил’ са своје мајке,
или са свог стара родитеља?”
Проли сузе Косовка Девојка,
па говори Краљевићу Марку:
„Драги бато, делијо незнана,

с себе срећу изгубила нисам,
ни са себе, ни са своје мајке,
ни са свога стара родитеља;
већ сам јадна срећу изгубила:
ево има девет годин’ дана
како дође Арап прекоморац,
па од цара Косово закупи,
и наметну зулум на Косово:
Косово га и поји и рани.
Па је други зулум наметнуо:
ко с’ удаје, тридесет дуката;
ко се жени, тридесет и четири.
Који има те толико даде,
тај се јунак може оженити
и девојка млада удомити;
а у мене браћа сиромашна,
нема блага да Арапу даду,
у томе сам јадна заостала,
те се нисам млада удомила;
са тога сам срећу изгубила.
Па још за то не би ни жалила,

сукобити – сусрести

делија – јунак

беседити – говорити

с ког' си – због кога си

зулум – насиље

свадбарина – новац
који неко плаћа зато
што прави свадбу

обредити – нешто
радити по одређеном
редоследу; редом

авлија – двориште

ђувегија – младожења

што нам с' не да младим удавати
и јунаком младим оженити;
него ево и веће невоље,
још је већи зулум наметнуо:
на ноћ иште младу и девојку,
па девојку Арапине љуби,
а невесту слуге Арапове.
Обреди се све Косово редом:
даваше му младе и девојке,
ево мени, тужној, редак дође
да довече идем Арапину,
да му ноћас, јадна, будем љуба,
па ја мислим и размишља мисли:
мили боже, шта ћу и како ћу?
ил' ћу јадна у воду скочити,
или ћу се млада обесити?
Волим, брате, изгубити главу
нег' љубити свој земљи душмана."
Ал' беседи Краљевићу Марко:
„Драга сестро, Косовко Девојко,
не шали се, у воду не скачи,
немој себи смрти учинити,
немој, секо, душе огрешити!
Већ ми кажи Арапове дворе,
гди су двори Арапина црна?
Имам речи беседити с њиме.”
Девојка му поче беседити:
„Драги бато, незнана делијо,
а што питаш Арапове дворе?
Што и питаш? – Остали му пусти!
Може да си нашао девојку,
пак му идеш, носиш свадбарину;
а можда си јединац у мајке,
па ћеш, брате, тамо погинути,
па шта ће ти самохрана мајка?”
Марко с' маши руком у џепове
те извади тридесет дуката,
па и даје Косовки Девојки:
„На ти, секо, тридесет дуката,

пак ти иди своме белом двору,
пак се рани док ти с' срећа јави;
само кажи Арапове дворе,
ја ћу платит свадбарину за те.
Зашто би ме Арап погубио,
кад ја имам, сестро, доста блага,
могò б' платит све Косово равно,
камо л' не би за се свадбарину?”
Девојка му поче беседити:
„Нису двори, већ шатори пусти.
Погледај де доле низ Косово
гди се онај свилен барјак вије,
онде ј' шатор црног Арапина,
око њега зелена авлија,
сва авлија главам' накићена:
ево нема још недеља дана
како ј' проклет' Арап исекао
седамдесет и седам јунака,
Косоваца тужни ђувегија;
Арап има четрдесет слугу,
што чувају стражу око њега.”
А кад Марко саслушао речи,
крену Шарца, оде низ Косово,
добра Шарца врло расрдио,
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
срдит Марко језди низ Косово,
рони сузе низ јуначко лице,
а кроз сузе гњевно проговара:
„Ој давори, ти Косово равно!
Шта си данас дочекало тужно,
после нашег кнеза честитог,
да Арапи сад по теби суде!
Ја срамоте поднети не могу,
ни жалости велике трпити,
да Арапи тако зулум чине
и да љубе младе и девојке.
Данас ћу вас, браћо, осветити,
осветити, или погинути!”

јапунџет – кабаница

наодити се –
налазити се

вересија – на
одложено плаћање

друм – пут

телалити – јављати,
причати свима,
оглашавати

зулумћар – насилник

Оде Марко право пред шаторе,
угледа га Арапова стража,
па казује црну Арапину:
„Господине, Арап-прекоморче,
чудан јунак језди низ Косово
на витезу коњу шареноме,
добра коња врло расрдио,
из копита жива ватра сева,
из ноздрва модар пламен лиже;
оће јунак на нас ударити.”
Ал’ беседи Арапине црни:
„Децо моја, четрдесет слугу,
не сме јунак на нас ударити,
ваља да је нашао девојку,
па нам иде, носи свадбарину,
жао му је што ће дати благо,
са тога се врло расрдио;
већ изид’те пред нашу авлију,
па јунака дочекајте лепо,
пред њиме се смерно поклоните,
под њим добра коња прихватите,
примите му коња и оружје,
пустите га мени под шаторе,
нећу блага, узећу му главу,
да добијем коња према себе.”
Испадоше Арапове слуге
да под Марком добра коња приме,
а кад близу угледаше Марка,
не смедоше пред Марка изићи;
беже слуге под шатор Арапу,
па се крију за Арапа слуге,
покривају сабље јапунџети,
да им Марко не види сабаља.
И сам Марко у авлију уђе,
пред шатором одседнуо Шарца,
своме Шарцу тако беседио:
„Одај, Шаро, и сам по авлији,
а ја идем под шатор Арапу,
наоди се шатору на врати,
ако б’ мени до невоље било.”

Пак се Марко под шатора шеће,
Арап седи, пије вино ладно,
служи му га млада и девојка.
Божју помоћ називао Марко:
„Божја помоћ, драги господине!”
Арап њему лепше одговара:
„Здрав, јуначе, делијо незнана!
Од’ јуначе, да пијемо вина,
па ми кажи, што си ми дошао.”
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Немам каде с тобом пити вина,
а добро сам до тебе дошао,
врло добро, боље бит не може:
ја испроси лепоту девојку,
осташе ми на друму сватови,
дошао сам, донџ свадбарину,
да дам благо, да водим девојку,
да ми нико на пута не стане;
кажи мени што је свадбарине?”
Арап лепо Марку одговара:
„Та ти за то и одавно знадеш:
ко с’ удаје, тридесет дуката;
ко се жени, тридесет и четири;
ти се видиш јунак од мејдана,
није квара да стотину дадеш!”

Марко с' маши руком у џепове,
 пред Арапа три дуката баци:
 „Веруј мени, више немам блага,
 већ кад би ме тео причекати
 док се вратим с лепотом девојком,
 тамо ће ме даривати лепо,
 све ћу теби поклонити даре,
 теби даре, а мени девојка.”
 Цикну Арап као змија љута:
 „У мен', курво, вересије нема!
 Не даш блага, са мношћем се подсмеваш!”
 Па потрже тешка буздована,
 те удара Краљевића Марка,
 удари га три-четири пута.
 Насмеја се Краљевићу Марко:
 „О јуначе, Арапине црни,
 ил' се шалиш, ил' од збиље бијеш?”
 Цичи Арап као змија љута:
 „Не шалим се, већ од збиље бијеш!”
 Али Марко поче беседити:
 „А ја мислим да се шалиш, тужан;
 а кад, море ти од збиље бијеш,
 и ја имам нешто буздована,
 да те куцнем три-четири пута;
 колико си мене ударио,

толико ћу тебе ударити,
 па ћем' онда на поље изаћи
 и изнова мејдан започети.”
 Трже Марко буздована свога,
 пак удари Арапина црна;
 како га је лако ударио,
 искиде му из рамена главу!
 Насмеја се Краљевићу Марко:
 „Боже мили, на свем' теби вала,
 кад брж' оде са јунака глава!
 Кан' да није на њему ни била!”
 Трже Марко сабљу од појаса,
 пак зареди Арапове слуге,
 исече му четрдесет слугу,
 а четири не хте погубити,
 већ и Марко остави за правду,
 кој' ће сваком право казивати,
 како ј' било Арапу и Марку.
 Све с авлије поскидао главе,
 па је главе саранио лепо,
 да ј' не кљују орли и гаврани,
 па авлију пуну накитио,
 накити је арапским главама.
 Арапово благо покупио;
 а четири слуге Арапове,
 које није тео погубити,
 оправи и по Косову Марко,
 оправи и на четири стране,
 те телале по Косову слуге:
 „Гди девојка има за удају,
 нека тражи себи господара,
 нек с' удаје док је за младости;
 а гди јунак има за женидбу,
 нек се жени, нека љубу тражи;
 одсад више нема свадбарине,
 Марко за све свадбарину плати!”
 Све повика мало и велико:
 „Бог да живи Краљевића Марка,
 који земљу од зла избавио,
 који сатре земљи зулумћара;
 проста м' била и душа и тело!”

Трагом речи

1. Наведи основне догађаје из песме према редоследу њиховог појављивања. За сваки од изабраних догађаја издвој стихове који га најбоље илуструју. Одреди време одигравања основне радње у песми. Наведи места дешавања свих догађаја.
2. Издвој основне дијалоге у песми. Одреди њихове теме. Опиши однос Марка Краљевића према његовим саговорницима. Издвој реченице које су ти у дијалозима најзанимљивије и образложи зашто. Поред тога што се са Арапином надмеће речима, Марко с њим и дели мегдан. Препричај како се тај двобој одиграо.
3. Наведи основне особине лика Марка Краљевића у овој песми. Уочи елементе његовог физичког портрета. Пронађи у тексту приказ Марковог коња и оружја и објасни на који начин они употпуњују његов портрет. Зашто је црни Арапин негативан јунак? Шта у његовом понашању није часно?
4. У тексту песме пронађи пример за словенску антитезу. Које стилске фигуре још препознајеш? Наведи њихове називе и илуструј их примером из текста. Одреди коју стилску фигуру представља следећи стих: „ил’ се шалиш, ил’ од збиље бијеш?”. Шта је народни певач постигао употребом ових језичко-стилских средстава?
5. Међу понуђеним речима пронађи оне које говоре о начину на који се Марко обраћа Арапину: **уважавање; подсмех; поигравање; послушност; отпор; страх; борба против неправде**. Објасни на ког кнеза мисли Марко Краљевић кад каже „Ој давори, ти Косово равно! / Шта си данас дочекало тужно, / после нашег кнеза честитога, / да Арапи сад по теби суде!” Како разумеш улогу коју Марко има у таквим околностима? Повежи своје запажање с последњим стиховима песме.

Бележница

У песми „Марко Краљевић укида свадбарину” јављају се устаљени изрази којима се неко или нешто проклиње или благосиља. Тим изразима наглашава се став ликова о ономе о чему говоре. Они доприносе упечатљивости и сликовитости песме.

Клетва	Благослов
„Драги бато, незнана делијо, а што питаш Арапове дворе? Што и питаш? – Остали му пусти! ”	„ Бог да живи Краљевића Марка, који земљу од зла избавио, који сатре земљи зулумћара; проста м’ била и душа и тело! ”

Путоказ

Пажљиво прочитај песму „Марко Краљевић укида свадбарину”. Како акцентујеш реч *свадбарина*? Да ли акцентујеш први или други слог? У *Речнику Мајнице српске* можеш видети да су оба начина правилна.

Словенска антитеза

Ова стилска фигура карактеристична је за усмену књижевност. Представља посебну врсту поређења, које се састоји из три дела.

делови		примери
1.	Постављају се питања или наводе ставови у којима се набрајају предмети или појаве које имају једну исту особину.	„С ког’ си млада срећу изгубила? Ил’ са себе, ил’ са своје мајке, или са свог стара родитеља?”
2.	Дају се негативни одговори и тврдње на питања или ставове наведене у претходној целини.	„Драги бато, делијо незнана, с себе срећу изгубила нисам, ни са себе, ни са своје мајке, ни са свога стара родитеља;”
3.	Даје се прави одговор.	„већ сам јадна срећу изгубила: ево има девет годин’ дана како дође Арап прекоморац, па од цара Косово закупи, и наметну зулум на Косово: Косово га и поји и рани.”

Марко Краљевић и вила

Откако је, према народним епским песмама, једну вилу спасао невоље, Марко Краљевић је постао побратим вила. Међутим, он се с њима и сукобљавао кад је своје пријатеље бранио од њихове срџбе и сујете. У овој песми он сурово поступа са вилом зато што је она устрелила његовог побратима Милоша Обилића.

појездити –
путовати на коњу;
јахати коња

напоредо –
паралелно, упоредо,
тј. један поред
другог

красан – леп

облучје – предњи
део на седлу за
коња

расрдити се –
наљутити се

колан – појас
направљен од коже
којим се везује
седло за коња

жежено злато –
чисто злато

Појездише до два побратима
преко красна Мироча планине,
та једно је Краљевићу Марко,
а друго је војвода Милошу,
напоредо језде добре коње,
напоредо носе копља бојна,
један другом бело лице љуби,
од милоште до два побратима;
паке Марко на Шарцу задрема,
пак беседи побратиму своме:
„А мој брате, војвода Милошу,
тешко ме је санак обрвао,
певај, брате, те ме разговарај!”
Ал’ беседи војвода Милошу:
„А мој брате, Краљевићу Марко,
ја би тебе, брате, попевао,
ал’ сам синоћ много пио вино
у планини с вилом Равијојлом,
пак је мене запретила вила,
ако мене чује да попевам,
оће мене она устрелити
и у грло и у срце живо.”
Ал’ беседи Краљевићу Марко:
„Певај, брате, ти се не бој виле
док је мене Краљевића Марка
и мојега видовита Шарца
и мојега шестопера златна.”
Онда Милош почне да попева,
а красну је песму започео
од сви наши бољи и старији,

како ј’ који држô краљевину
по честитој по Маћедонији,
како себе има задужбину;
а Марку је песма омилила,
наслони се седлу на облучје,
Марко спава, Милош попијева.
Зачула га вила Равијојла,
па Милошу поче да отпева.
Милош пева, вила му отпева;
лепше грло у Милоша царско,
јесте лепше него је у виле;
Расрди се вила Равијојла,
пак одскочи у Мироч планину,
запе лука и две беле стреле:
једна уд’ри у грло Милоша,
друга уд’ри у срце јуначко.
Рече Милош: „Јао, моја мајко!
Јао, Марко, Богом побратиме!
Јао, брате, вила ме устрели!
А нисам ли тебе беседио,
да не певам кроз Мироч планину?”
А Марко се трже иза санка,
па одскочи с коња шаренога,
добро Шарцу колане потеже,
Шарца коња и грли и љуби:
„Јао, Шаро, моје десно крило,
достигни ми вилу Равијојлу!
Чистим ћу те сребром потковати,
чистим сребром и жеженим златом;
покрићу те свилом до колена,

Паја Јовановић: „Марко, Милош и вила”

прнути – полетети

пустимице –
замахом руке

нештедице – без
милости

од колена ките до копита;
гриву ћу ти измешати златом,
а поткитит ситнијем бисером;
ако ли ми не достигнеш виле,
оба ћу ти ока извадити,
све четири ноге поломити,
па ћу т' овде тако оставити,
те се туци од јеле до јеле,
кô ја, Марко, без мог побратима.”
Довати се Шарцу на рамена,
пак потрча кроз Мироч планину.
Вила лети по врху планине,
Шарац језди по среди планине,
нигде виле чути ни видети.
Кад је Шарац сагледао вилу,
по с три копља у висину скаче,
по с четири добре унапредак:
брзо Шарац достигао вилу.
Кад се вила виде на невољи,
прну јадна небу под облаке;
потеже се буздованом Марко
пустимице, добро, нештедице,
белу вилу међ' плећи удари,
обори је на земљицу чарну,
пак је стаде бити буздованом:
преврће је с десне на лијеву,
пак је бије шестопером златним:
„Зашто, вило, да те Бог убије!
Зашт' устрели побратима мога?
Дај ти биље ономе јунаку,
јер се нећеш наносити главе!”
Ста га вила Богом братимити:

„Богом брате, Краљевићу Марко,
вишњим Богом и светим Јованом,
дај ме пуштај у планину живу,
да наберем по Мирочу биља,
да загасим ране на јунаку!”
Ал' је Марко милостив на Бога,
а жалостив на срцу јуначком:
пусти вилу у планину живу.
Биље бере по Мирочу вила,
биље бере, често се одзива:
„Сад ћу доћи, Богом побратиме!”
Набра вила по Мирочу биља,
и загаси ране на јунаку:
лепше грло у Милоша царско,
јесте лепше него што је било;
а здравије срце у јунаку,
баш здравије него што је било.
Оде вила у Мироч планину,
оде Марко с побратимом својим,
отидоше Поречкој крајини,
и Тимок су воду пребродили
на Брегову селу великоме,
па одоше крајини Видинској.
Али вила међ' вилама каже:
„О чујте, виле другарице,
не стрељајте по гори јунака
док је гласа Краљевића Марка
и његова видовита Шарца,
и његова шестопера златна!
Што сам, јадна, од њег' претрпила!
и једва сам и жива остала!”

Трагом речи

1. Одреди основну тему ове народне епске песме. Ко су учесници у радњи? Наведи наслов неке народне песме из читанке за пети разред у којој је главни лик вила. Којој врсти народне лирике припадају те песме?
2. Подели композицију песме на пет целина. Води рачуна да прва целина представља **увод**, друга **заплет**, трећа његов **врхунац**, четврта **преокрет** у радњи, а пета **расплет**. На основу ког податка из песме можемо очекивати да ће Вила Равијојла устрелити Милоша?
3. Које особине има Краљевић Марко у овој песми? Шта ти је необично у његовом портрету? Због чега Марко тако страшно реагује кад Вила устрели Милоша? Наведи основне особине лика Милоша Обилића у овој песми. Упореди их са особинама које овај јунак има у другим народним епским песмама које говоре о њему.
4. Којом стилском фигуром народни певач представља однос Марка Краљевића према коњу Шарцу? Шта речи упућене коњу откривају о његовом стању и односу према побратиму? Како је приказан Шарац? Пронађи примере за **хиперболу**.
5. Доведи у везу висину награде и суровост казне које чекају Шарца са оним што вила треба да уради. Коју поруку упућује Вила Равијојла својим другарицама? Шта то говори о моћима и снази јунака и његовог коња?

Појмовник

Да би нагласио снагу и моћ коња Краљевића Марка, народни певач користи **хиперболу** – „Кад је Шарац сагледао вилу, / по с три копља у висину скаче, / по с четири добре унапредак: / брзо Шарац достигао вилу.”

Овом стилском фигуром преувеличавају се особине неке особе и својства предмета и појава.

Бележница

У нашим народним епским песмама и причама јунаци се често заклињу Богом и Светим Јованом („Ста га вила Богом братимити: / „Богом брате, Краљевићу Марко, / вишњим Богом и Светим Јованом.”).

Свети Јован Крститељ има посебно место у нашој традицији. Он је заштитник кумства зато што је крстио Исуса Христа. Како се кумство по крштењу сматра једном од најсветијих веза међу људима, тако се и Свети Јован Крститељ помиње онда када се тражи помоћ у најтежим ситуацијама.

Свет занимљивости

Према народном предању, тек понеко је могао постати вилин побратим, односно посестрима. Повод је обично било пружање помоћи вили која се нашла у некој невољи. У народној поезији познато је, на пример, братимљење Краљевића Марка и виле. Марко је затекао вилу како спава крај извора и заштитио је од сунчеве жеге, која је могла да јој наруши лепоту:

„Па је вили хладак начинио
Да јој сунце лица не опали
И љепоте младе не украде.”

Захвална вила постала је Маркова посестрима и савезник до краја његовог живота. Поклонила му је чувеног Шарца, као и верну љубу, и учинила га непобедивим. Од тада је он у свакој прилици имао „срећу на мејдану”.

Зависно од околности, вила је могла бити добра или зла. Ипак, веровало се да је она добро биће, наклоњено људима. Вила је нарочито помагала особама с којима је већ успоставила блиске односе (побратимима), као и слабима и немоћнима (деци, болесницима, рањеницима). Имала је натприродне моћи, које је користила при лечењу људи. Виле су често описане као одлични познаваоци лековитог биља, којим су зацељивале тешке ране, чак и оне од којих се може умрети.

Без обзира на то колико су виле могле бити добре према човеку, људи су пазили да им се не замере. Посебно су водили рачуна да не повредe њихову сујету, па им се тако нису ругали због тога што имају коњска копита или се нису хвалили да знају лепо да певају или играју. Виле су сурово кажњавале оне који су у нечему били бољи од њих, па је тако у народној песми вила устрелила Милоша Обилића у грло само зато што је лепше певао од ње.

(Према: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 њојмова*, адаптирано)

Марко Краљевић и Муса Кесеџија

(одломак)

Посебно место у биографији епских јунака припада двобојима или мегданима, које су јунаци водили с различитим противницима. У следећем одломку прочитај како је Марко Краљевић савладао одметника од турске власти, Мусу Кесеџију. Легенде бележе да је овај необични Марков противник имао три срца и још многе друге натприродне способности.

мејдан (мегдан) – двобој, дуел

мегданџија – онај који се бори у двобоју

кесеџија – разбојник

хоџа – свештеник у исламској вери

Стамбол – главни град Отоманског царства

згубити – погубити, убити

вргнути – бацити

стерати – овде: склањати

мемла – влага

ђегођ – негде, било где, где год

механа – гостионица

бешкот – препечен сув хлеб; двопек

[...]

Стаде царе мејданџије тражит,
обећава небројено благо,
тко погуби Мусу Кесеџију;
како који тамо одлазаше,
већ Стамболу он не долазаше.
То се царе љуто забринуо;
ал' му вели хоџа Ћуприлићу:
„Господине, царе од Стамбола,
да је сада Краљевићу Марко,
згубио би Мусу Кесеџију.”
Погледа га царе попријeko,
па он проли сузе од очију:
„Прођи ме се, хоџа Ћуприлићу!
Јер помињеш Краљевића Марка?
И кости су њему иструнуле;
има пуно три године дана
како сам га вргô у тавницу,
нијесам је више отворио.”
Вели њему хоџа Ћуприлићу:
„На милости, царе господине!
Шта би дао ономе јунаку
који би ти жива казô Марка?”
Вели њему царе господине:
„Дао бих му на Босни везирство
без промјене за девет година
да не тражим паре ни динара.”
Скочи хоџа на ноге лагане,
те отвори на тавници врата
и изведе Краљевића Марка,
изведе га пред цара честитог;

коса му је до земљице црне,
полу стере, полом се покрива;
нокти су му, орати би могô;
убила га мемла од камена,
поцрнио, као камен сињи.
Вели царе Краљевићу Марку:
„Јеси л' ђегођ у животу, Марко?”
„Јесам, царе, али у рђаву!”
Сједе царе казивати Марку,
што је њему Муса починио;
па он пита Краљевића Марка:
„Можеш ли се, Марко, поуздати,
да отидеш у приморје равно,
да погубиш Мусу Кесеџију?
Даћу блага колико ти драго.”
Вели њему Краљевићу Марко:
„Аја, богме, царе господине,
убила ме мемла од камена!
Ја не могу ни очима гледат,
камољ' с Мусом мејдан дијелити!
Намјести ме ђегођ у механу,
примакни ми вина и ракије
и дебела мяса овнујскога,
и бешкота љеба бијелога,
да посједим неколико дана,
казаћу ти, кад сам за мејдана.”
Цар добави три бербера млада:
један мије, други Марка брије,
а трећи му нокте сарезује;
намјести га у нову механу,
примаче му вина и ракије

дреновина – врста дрвета које се зове дрен

наковањ – гвоздени пањ на којем се кује све оно што је од метала

трупина – ослонац за наковањ

вранчић – црни коњ, вранац

топузина – врста великог буздована

прикучити – приближити

и дебела мяса овнујскога,
и бешкота љеба бијелога.
Сједе Марко три мјесеца дана,
док је живот мало повратио.
Пита царе Краљевића Марка:
„Можеш ли се веће поуздати?
Досади ми љута сиротиња
све тужећи на Мусу проклето.”
Вели Марко цару честитоме:
„Донеси ми суве дреновине
са тавана од девет година,
да огледам може ли што бити.”
Донеше му суву дреновину.
Стеже Марко у десницу руку,
прште дрво надвоје натроје;
Ал’ из њега вода не удари:
„Богме, царе, јоште није време.”
Тако стаде јоште месец дана,
док се Марко мало поначини;
када виђе да је за мејдана,
онда иште суву дреновину.
Донесоше дреновину Марку;
кад је стеже у десницу руку,
прште, пуста, надвоје натроје,
и дв’је капље воде искочише.
Тада Марко цару проговара:
„Прилика је, царе, од мејдана.”
Па он оде Новаку ковачу:
„Куј ми сабљу, Новаче ковачу,
какву ниси прије саковао!”
Даде њему тридесет дуката,
па он оде у нову механу,
пије вино три-четири дана,
пак пошета опет до Новака:
„Јеси л’, Ново, сабљу саковао?”
Изнесе му сабљу саковану.
Вели њему Краљевићу Марко:
„Је ли добра, Новаче ковачу?”
Новак Марку тихо говорио:

„Ето сабље, а ето наковња,
ти огледај сабљу каква ти је!”
Ману сабљом и десницом руком
и удари по наковњу Марко,
наковња је пола пресјекао,
па он пита Новака ковача:
„Ој Бога ти, Новаче ковачу,
јеси л’ икад бољу саковао?”
Вели њему Новаче ковачу:
„Ој Бога ми, Краљевићу Марко,
јесам једну бољу саковао,
бољу сабљу, а бољем јунаку:
кад с’ одврже Муса у приморје,
што сам њему сабљу саковао,
кад удари њоме по наковњу,
ни трупина здрава не остаде.”
Ражљуту се Краљевићу Марко,
па говори Новаку ковачу:
„Пружи руку, Новаче ковачу,
пружи руку да ти сабљу платим!”
Превари се, уједе га гуја,
превари се, пружи десну руку;
ману сабљом Краљевићу Марко,
одс’јече му руку до рамена:
„Ето сада, Новаче ковачу,
да не кујеш ни боље ни горе!
А нај тебе стотину дуката,
те се рани за живота твога.”
Даде њему стотину дуката.
Пак посједе Шарца од мејдана,
оде право у приморје равно,
све се скита, а за Мусу пита.
Једно јутро бјеше поранио
уз клисуру тврда Качаника,
ал’ ето ти Мусе Кесеције,
на вранчићу ноге прекрстио,
топузину баца у облаке,
дочекује у бијеле руке.
Кад се један другом прикучише,

заметати – правити

кавга – сукоб, свађа

чардак – дворац, кула;
горњи спрат куће

Арнаутка – Албанка

овсенији скроб –
овсено брашно

уклањати се –
склањати се

попаднути – спопасти

гуја – змија

учкур – појас, канап
или каиш којим се
опасује

рече Марко Муси Кесеџији:
„Дели-Муса, уклон’ ми се с пута,
ил’ с’ уклони, ил’ ми се поклони!”
Ал’ говори Муса Арбанаса:
„Прођи, Марко, не замећи кавге,
ил’ одјаши да пијемо вино;
а ја ти се уклонити нећу
ако т’ и јест родила краљица
на чардаку, на меку душеку,
у чисту те свилу завијала,
а злаћеном жицом повијала,
одранила медом и шећером;
а мене је љута Арнаутка
код оваца на плочи студеној,
у црну ме струку завијала,
а купином лозом повијала,
одранила скробом овсенијем;
и још ме је често заклињала,
да се ником не уклањам с пута!”
Кад то зачу од Прилипа Марко,
он тад пушћа своје бојно копље
своме Шарцу између ушију,
дели-Муси у прси јуначке;
на топуз га Муса дочекао,
преко себе копље претурио,
пак потеже своје бојно копље,
да удари Краљевића Марка;
на топуз га Марко дочекао,
пребио га на три половине.
Потегоше сабље оковане,
један другом јуриш учинише:
ману сабљом Краљевићу Марко,
дели Муса буздован подбаци,
преби му је у три половине,
пак потеже своју сабљу нагло
да удари Марка Краљевића,
ал’ подбаци топузину Марко
и изби му сабљу из балчака.
Потегоше перне буздоване,

стадоше се њима ударати;
буздован’ ма пера обломише,
бацише их у зелену траву;
од добријех коња одскочише,
шчепаше се у кости јуначке
и погнаше по зеленој трави.
Намјери се јунак на јунака,
дели Муса на Краљића Марка;
нити може да обори Марка,
нит’ се даде Муса оборити
Носише се љетни дан до подне;
Мусу б’јела пјена попаднула,
Краљевића б’јела и крвава.
Проговара Муса Кесеџија:
„Мани, Марко, јали да оманем!”
Одмахује Краљевићу Марко,
ал’ не може ништа да учини,
тад оману Муса Кесеџија,
уд’ри Марка у зелену траву,
пак му сједа на прси јуначке.
Ал’ процвиље Краљевићу Марко:
„Ђе си данас, посестримо вило?
Ђе си данас? – Ниђе те не било!
Еда си се криво заклињала,
ђе год мене до невоље буде,
да ћеш мене бити у невољи?”
Јави му се из облака вила:
„Зашто, брате, Краљевићу Марко?
Јесам ли ти, болан, говорила,
да не чиниш у неђељу кавге?
Срамота је двома на једнога;
ђе су тебе гује из потаје?”
Гледну Муса брду и облаку,
откуд оно вила проговара;
маче Марко ноже из потаје,
те распори Мусу Кесеџију
од учкура до бијела грла;
мртав Муса притиснуо Марка,
и једва се ископао Марко.

зобница –
хранилица за коње
у којој су зоб и
слама

А кад стаде Марко преметати,
ал' у Муси три срца јуначка,
троја ребра једна по другијем;
једно му се срце уморило,
а друго се јако разиграло,
на трећему љута гуја спава;
када се је гуја пробудила,
мртав Муса по ледини скаче.
Још је Марку гуја говорила:
„Моли Бога, Краљевићу Марко,
ће се нисам пробудила била
док је Муса у животу био,
од тебе би триста јада било!”
Кад то виђе Краљевићу Марко,
проли сузе низ бијело лице:

„Јаој мене до Бога милога,
ђе погубих од себе бољега!”
Па он Муси одсијече главу,
и баци је Шарцу у зобницу,
однесе је бијелу Стамболу.
Кад је баци пред цара честитог,
цар је од стра̑ на ноге скочио.
Вели њему Краљевићу Марко:
„Не бој ми се, царе господине!
како би га жива дочекао,
кад од мртве главе поиграваш?”
Цар му даде три товара блага.
оде Марко бијелу Прилипу,
оста Муса уврх Качаника.

Трагом речи

1. Наведи основне догађаје из одломка према редоследу њиховог појављивања. За сваки догађај одреди ликове који у њему учествују. Издвој догађај који ти је најзанимљивији и образложи зашто.
2. Због чега је турски цар забринут? Ко му помаже да реши проблем са одметником Мусом? Размисли због чега је Марко Краљевић у тамници. Зашто Марко прихвата да буде царев мегданџија? Пронађи стихове који говоре како је Марко изгледао кад је изашао из тамнице. Шта нам избор овог јунака за мегданџију говори о тежини проблема које изазива Муса?
3. Марко је карактеристичан по величини своје снаге. Издвој стихове који говоре о начину на који овај јунак враћа своју снагу и проверава је. Којом стилском фигуром нам је народни певач то дочарао? Чеге је све симбол дрво дрен? Наведи особине Марковог противника Мусе Кесеџије. Коју фигуру користи народни певач не би ли дочарао разлике између ове двојице јунака? Илуструј то примерима из текста.
4. Какав је однос виле, као Марковог помоћника, према његовом захтеву да му помогне? Наведи стихове који то најбоље илуструју. Које решење она предлаже? Шта ти чињеница да Марко може победити Мусу тек из потаје говори и о Марку и о Муси? Које речи Марка Краљевића потврђују да је он моралан и велики јунак?
5. Међу следећим особинама изабери оне које се односе на лик Марка Краљевића у овој песми: **уплашен; ђудљив; сталожен; охол; дружељубив; напрасит; сујетан; искрен; праведан; самокритичан; нечастан; довитљив**. Образложи свој избор. Који се елементи фантастике појављују у песми? Наведи онај који највише подсећа на мотиве из бајки. Доведи у везу Мусине натприродне особине с начином на који га је Марко победио.

Бележница

У нашем језику користе се бројне речи из страних језика. Оне се зову **позајмљенице**. До појаве позајмљеница долази из различитих разлога: употребе савремене технологије и система комуникације (нпр. мобилна телефонија, интернет); утицаја страних култура на нашу; због историјских околности, а каткад и зато што у нашем језику не постоји реч којом бисмо на одговарајући начин заменили неку реч из страног језика.

Велики број позајмљеница представљају **турцизми**, то јест речи из турског језика. Оне у нашем језику постоје још од средњег века и владавине Турака на Балкану. Тако и у народној епској песми „Марко Краљевић и Муса Кесеџија” постоји низ турцизама, међу којима су и учкур, кавга, бешкот, кесеџија, мегдан...

Појмовник

Стихови у којима Муса Кесеџија пореди порекло Марка Краљевића са својим пореклом представљају добар пример употребе стилске фигуре која се назива **антитеза** или **контраст**. Њоме се у везу доводе појмови који су супротни по значењу. Наведени пример је развијени облик ове фигуре јер се притом пореди више елемената: мајка јунака (**краљица** – **обична жена**); место рођења јунака (**чардак** – **студена плоча**); одело и храна детета као показатељи богатства породице (**свила, злато** – **црно сељачко платно, купинова лоза; мед и шећер** – **овсена каша**).

Свет занимљивости

У народним епским песмама о Марку Краљевићу помињу се многи градови, места, планине и реке. Неки од њих су стварни, а неки измишљени.

Име града, места, планине или реке	Кратак опис
Урвина планина	Планина под овим називом не постоји као географски појам. Сматра се да је реч о измишљеном простору који се у народним епским песмама одређује као место смрти Марка Краљевића.
Мироч планина	Планина која се налази у североисточном делу Србије, уз обалу реке Дунав, у близини града Доњег Милановца.
река Сервана	Позната је само река под именом Серава, која се улива у Вардар. На том ушћу лежи Скопље, главни град Македоније.
Прилеп	Град у Македонији који има дугу историју. Први пут се помиње 1014. године. Њега је 1334. заузео српски цар Душан Силни. Касније је био престоница краља Вукашина Мрњавчевића и његовог сина Марка. У народним епским песмама увек се везује за лик Марка Краљевића.
Стамбол	Истанбул је највећи град и лука у Турској. Својим положајем спаја европски и азијски континент. Овај град је у народним епским песмама познат под више различитих имена, а међу њима су Стамбол, Стамбул, Станбол, Цариград... Током своје ране историје, у античко доба, звао се и Бизантион (Византион или Визант), као и Константинополис, у време када је био престоница Римске империје.
Качаник	Ово место се налази у Србији, на Косову, и то на улазу реке Лепенца у Качаничку клисуру. Ту је постојала кула епског јунака Мусе Кесеџије. Не зна се тачно када је подигнуто ово место. Познато је да је у време турске владавине у средњем веку било коришћено као утврђење и одбрана од одметника – нападача на караване који су пролазили клисуром.

(Према: Мирјана Детелић, *Епски градови. Лексикон*, адаптирано)

Орање Марка Краљевића

Највећи пријатељ Марка Краљевића и особа чије је савете увек слушао била је његова мајка Јевросима. Наредни стихови дочаравају како је син желео да послуша мајку, али није могао да победи свој карактер.

Вино пије Краљевићу Марко
Са старицом Јевросимом мајком,
А кад су се напојили вина,
Мајка Марку стаде бесједити:
„О мој сине, Краљевићу Марко!
Остави се, синко, четовања,
Јер зло добра донијети неће,
А старој се досадило мајци
Све перући кржаве хаљине;
Већ ти узми рало и волове,
Пак ти ори брда и долине,
Те сиј, синко, шеницу бјелицу,
Те ти рани и мене и себе.”
То је Марко послушао мајку:
Он узима рало и волове;

Ал’ не оре брда и долине,
Већ он оре царева друмове;
Отуд иду Турци јањичари,
Они носе три товара блага,
Па говоре Краљевићу Марку:
„Море Марко, не ори друмова.”
„Море Турци, не газ’те орања.”
„Море Марко, не ори друмова.”
„Море Турци, не газ’те орања.”
А када се Марку досадило,
Диже Марко рало и волове,
Те он поби Турке јањичаре,
Пак узима три товара блага,
Однесе их својој старој мајци:
„То сам тебе данас изорао.”

Трагом речи

1. Колико целина има композиција ове кратке народне епске песме? Који мотиви су у њима главни? Који део ти је био најзанимљивији и због чега?
2. Ко су главни ликови у овој песми? Који лик има споредну улогу? Шта Мајка Јевросима саветује свом сину Марку? Како је он схватио њен савет? Коју особину Марковог карактера открива његов поступак?
3. Образложи разлоге који су навели Јевросиму да замоли сина да промени начин живота. Наведи песничке слике које симболички представљају четовање и миран живот. Шта по твом мишљењу значи стих „Јер зло добра донијети неће”? Зашто Марко не може да послуша своју мајку у потпуности?

Вук Стефановић Караџић Марко Краљевић

(одломак)

Вук Стефановић Караџић је, поред народних песама и приповедака, прикупљао и записивао приче о великим јунацима и догађајима из српске легенде и историје. Ови кратки прозни текстови, који имају велики културноисторијски значај, припадају културно-историјским предањима.

ока – стара мера за течност, запремину и тежину (1,28 kg)

кириџија – онај који се бави превозом туђе робе, товара, својим колима, коњима

рђа – зао човек

Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића. Ја ћу овдје назначити о њему оно што се слабо у пјесмама налази, него се приповиједа. Приповиједа се да је Марко био много јачи од осталијех садашњијех, а јамачно и ондашњијех људи... У 72. пјесми друге књиге („Турци у Марка на слави”) пјева се да је у његовом буздовану, којијем је он једном руком махао и њиме се бацао, било шездесет и шест ока; а ја сам у дјетињству гледао у Сријему у крчми манастира Крушедола гдје је Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима идући управо; у пјесми

67 („Марко Краљевић и Муса Кесеџија”) пјева се како је узео у руку суху дреновину „са тавана од девет година”, па кад ју је стиснуо руком, она прсла на двоје на троје и двије капље воде искочиле из ње. [...] За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некака вила, а једни опет да га је купио у некакијех кириџија. Прије Шарца веле да је мијењао много коња, па га ниједан није могао носити; кад у некакијех кириџија види шарено губаво мушко ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, и узме га за реп да омахне око себе као што је остале коње огледао, али се оно не дадне ни с мјеста помаћи; онда га купи у кириџија, излијечи га од губе и научи вино пити. За смрт Марка Краљевића различито се приповиједа: једни веле да га је негдје у селу Ровинама убио некакав каравлашки војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Каравласима; други кажу да му се у таковом боју заглибио Шарац у некакој бари код Дунава и да су ондје обојица пропали; у Крајини неготинској приповиједа се да је то било у једној бари ондје близу Неготина испод извора Царичине; ондје има и сад бара и зидине од старе цркве, за коју говоре да је била начињена на гробу Маркову. Трећи кажу да је у такomu боју толико људи изгинуло да су по крви попливали коњи и људи, па Марко онда пружио руку к небу и рекао: „Боже, што ћу ја сад!” На то се Бог смиловао и некакијем чуднијем начином пренио и њега и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе: он забодавши своју сабљу под греду, или је ударивши у камен, легао те заспао, па једнако спава; пред Шарцем стоји мало маховине од које помало једе, а сабља све помало излази испод греде или из камена, па кад Шарац маховину поједе и сабља испод греде или из камена испадне, онда ће се и он пробудити и опет на свијет изићи. Једни говоре да је он у ту пећину побјегао кад је први пут видео пушку

и, пошавши да је огледа (да ли је истина да је онака као што се приповиједа), пробио из ње сам себи длан, па онда рекао: „Сад не помаже јунаштво, јер најгора рђа може убити најбољег јунака.”

Појмовник

Предање је врста народне усмене прозе. У њему се приповеда о натприродним бићима и силама, боговима и херојима, али и о историјским догађајима, местима и људима. Састављено је од једне епизоде, у којој се објашњава, на пример, како је настало неко место, предмет, име, обичај или како је неки јунак постао непобедив, ко су виле или вештице, змајеви, але... Иако по елементима фантастике подсећају на народне бајке, предања се од њих разликују по томе што су краћа и што имају много елемената из свакодневног живота. Приповедач у предањима најчешће је сведок или учесник догађаја о којем говори.

Постоји много врста предања, међу којима су и митолошка (о натприродним бићима и силама), културно-историјска предања, затим предања о пореклу и постанку ствари, као и легенде и митови о боговима и херојима.

Светлана Велмар-Јанковић

Сирото ждребе

(одломак)

Пред тобом је одломак из приче коју је Светлана Велмар-Јанковић објавила у својој збирци *Књија за Марка*. Овим причама желела је да, приповедајући о измишљеним догађајима, свом унуку дочара детињство средњовековних српских владара и јунака, као што су жупан Стефан Немања, принц Растко Немањић, краљ Стефан Дечански, цар Душан, кнез Лазар, деспот Стефан Лазаревић и краљ Марко Краљевић. Имајући на уму наслов приче, размисли о чему она говори.

липсати – угинути
утуткан – ушушкан
ведро – дрвена дубока посуда
врч – земљани суд за течност
жижак – мала примитивна светиљка; свећица у кандилу

Та тајна је била у томе што је у скровишту држао мало исцрпљено ждребе. Нашао га је пре нешто више од две недеље, поред липсале мајке. Мртва ждребица и њено живо младунче лежали су у шуми близу друма – згодан плен и за људе и за звери. Ждребицу је, најбоље што је умео, затрпао земљом, грањем и лишћем а ждребенце је, уз тешку муку, однео у скровиште. Дрхтало је од страха, хладноће и исцрпљености. Било је то једно усамљено, сирото ждребе које је Марко одмах заволео. Положио га је на свој лежај од лишћа, напојио водом – било је врло жедно – и утоплио покривачем.

– Не бој се – шапутао му је – сад си на сигурном. Ти си моје мало, сирото ждребе. Идем да ти нађем млеко.

То је било лако обећати, али тешко испунити. Ако узме млеко из куће, приметиће мајка. Ако узме из млекарника или из стаје, приметиће млекарица. А чим неко од одраслих примети да млеко недостаје, мораће да призна да га је он узео, а они ће питати шта ће му толико млеко. Онда ће морати да каже и за ждребе, а они ће му га одузети. Рећи ће му да тако поступају зато што ће се они, одрасли, боље старати о ждребету него он, недорасли дечак.

При том би се открило и његово скровиште.

Не, не: нико не сме ништа ни да примети ни да сазна.

Још једном је помиловао ждребенце утуткано у покриваче, а оно га је гледало са поверењем. Више није подрхтавало.

Изишао је из пећине у бризи. Ако не нађе млеко, ждребе ће сигурно угинути. Још је тако мало. Шта да ради?

Док је размишљао, расејано је чупкао лишће пузавице. Одједном, из зеленог застора излете она шарена птичица која га је, прошлог лета, и довела до пећине.

– Хеј, стани, стани! Толико те тражим! – довикну јој Марко, провуче се кроз пузавице и потрча за птицом.

Опет је летела успорено као да га је и овог пута упућивала да је прати. Он ју је и пратио, трчећи. Улетела је у шуму па управо у један густиш од грања и жбуња који је

изгледао као мали шатор. Ту, у том густишу, заклоњену жбуњем, Марко је угледао младу дивокозу са два јарета.

Шарена птица је слетела дивокози на главу и нежно почела да је кљуца.

Марко се полако примицао густишу. Дивокоза се није померала. Окренула је главу ка њему и мирно га посматрала. Видело се да га се не плаши.

– Ја сам ти пријатељ – шапутао је Марко, приближавајући се. Био је сигуран да га дивокоза разуме.

Сасвим јој се приближио и почео да је милује. Јарићи су одмах почели да се гурају и око њега и око мајке.

Онда је угледао њено виме набрекло од млека.

Схватио је.

– Шта си ти? Ко си ти? – упитао је шарену птичицу која је сад стајала дивокози на леђима. – Моја птичица-сестрица? Моја добра вила?

У оно време о којем причамо, заиста се веровало да постоје виле, добре и зле. Марко је много пута чуо да живе у шумама, или поред горских језера. Добре помажу људима често се претварајући у птице, или у срне, или у пчеле.

Птичица му је одговорила неким сребрнастим цвркутом и Марко је разумео да је добродошао у ову породицу дивокоза.

Отрчао је у склониште, по ведро.

Разуме се да му је дивокоза дозволила да је помузе.

Ждребе је било спасено.

Јесте, али не заборавите да се то све догађало пре него што је почела да пада киша, за оних лепих, сунчаних пролећних дана када је Марко могао најмање два пута да обилази, храни и изводи своје ждребенце. Дабогме да је оно расло и напредовало. Али шта је

било с њим сад, за ових пет дана, кад Марко није могао да оде до склоништа да обиђе и нахрани ждребе? [...]

Киша је полако престајала, па је почело да се разведрава. После пет дана и пет ноћи помолило се чак и сунце.

Марко је на брзину ручао, узео из оставе, без питања (што никако не би смео) неколико грумена соли, скрио их и јурнуо према отвореним градским капијама.

Све је, окупано, блештало под сунцем.

– Одмах у скитњу, а? – шалили су се стражари на градским капијама с Марком.

Чим им је измакао из видног поља, потрчао је као без душе ка скровишту.

Прави пљусак од капљица сручио му се на главу док је померао застор од пузавица, али није марио.

Улетео је у пећину.

Који је то призор био! Сви су били ту!

Ждребенце је баш сисало дивокозу а она је, блага и стрпљива, пуштала свог посинка, своје треће, прождрљиво дете, да се насити. Јарићи су се, као и обично, гурали, мували и мекетали, а шарена птица је невинно стајала на каменом столу, поред врча са водом и жишка.

За ових пет дана ждребенце се угојило и ојачало, а јарићи су порасли.

Марко чучну поред камен-стола.

– Опет си ти све удесила, птичице-сестрице! Све си их довела овде и спасла! Како да ти захвалим?

Птичица га је гледала, вртела главицом, цвркулала па му је слетела на руку у којој је држао грумење соли, спремно за дивокозу.

Био је пресрећан.

Трагом речи

1. Препричај наведени одломак. Издвој догађај који је по твом мишљењу главни. Наведи и мотиве који немају главну улогу у радњи.
2. Које особине има мали Марко? Шта ти се посебно допало у његовом понашању? Ко су Маркови помоћници? Који помоћник има главну улогу?
3. Присети се особина које има лик Марка Краљевића у народној песми и предањима. Које од њих је јунак приче „Сирото ждребе” показивао већ у детињству? Опиши Марков поступак који те је изненадио.

Путоказ

Да би дочарала топлину и нежност сусрета малог Марка Краљевића и његових помоћника, Светлана Велмар-Јанковић је користила бројне умањенице (деминутиве): ждребенце, птичица... Пронађи све умањенице које су изведене наставком -ица и препиши их у свеску.

Свет занимљивости

У традицији многих народа постоје народне песме и легенде о великим јунацима, познатим борцима за правду и заштитницима народних светиња. Такви браниоци нејачи и угњетених често имају чудотворно оружје и необичног коња, који им помажу да савладају и митска бића (змајеве, виле, различите немани). Посебна улога припада коњу као верном јунаковом пратиоцу. Верује се чак да јунак може бити лакше савладан уколико се раздвоји од свог коња. Овај мотив раздвајања јунака од коња јавља се и у нашим народним епским песмама, на пример у „Женидби краља Вукашина”, када Вукашин победи војводу Момчила тако што Момчилова љуба Видосава спали крила његовом крилатом коњу Јабучилу. У једној од песама о Косовском боју Турци савладају Милоша Обилића тек кад им демонска сила зла дојави да Милоша раздвоје од његовог виловитог коња Ждрина.

По томе што има необичног коња Шарца, Марко Краљевић је сличан многим јунацима из светских легенди. Међу њима је и Кју Чулејн, лик из ирског предања, који се против натприродних бића и чудовишта успешно борио захваљујући специјалном назубљеном копљу које се звало „геа болга” и великом коњу по имену Чилаш од Маче. У енглеским легендама о краљу Артуру и витезовима округлог стола познати су Зелени Витез и његов коњ Зеленко, као и сер Гавејн, Артуров сестрић, који је јахао на чувеном бојном коњу Гринголету. Александар Велики је потврдио своју необичну снагу тако што је успео да укроти људождерског коња Букефала, на којем је касније извојевао многе победе.

(Према: Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, адаптирано)

Представљамо ти...

Светлана Велмар-Јанковић

- Рођена је 1933. године у Београду.
- Похађала је Четврту женску гимназију и студирала француску књижевност. Била је новинар и уредник у часопису *Књижевност*, а дуги низ година радила је као уредник у Издавачком предузећу „Просвета”.
- Она је савремени прозни и драмски писац. Њене познате драме су *Жезло* и *Кнез Михаило*, а најпознатији романи су *Ожиљак*, *Лајум*, *Бездно* и књиге приповедака *Дорћол – називи улица*, *Врачар*.
- Аутор је и литературе за децу (*Књија за Марка* и *Очаране наочаре*).
- Добила је бројна књижевна признања, међу којима се издвајају награда „Исидора Секулић”, „Иво Андрић”, награда за најчитанију књигу Народне библиотеке Србије и НИН-ова награда.
- Редовни је члан Српске академије наука и уметности.

На крају поглавља

Марко Краљевић као епски јунак

Порекло

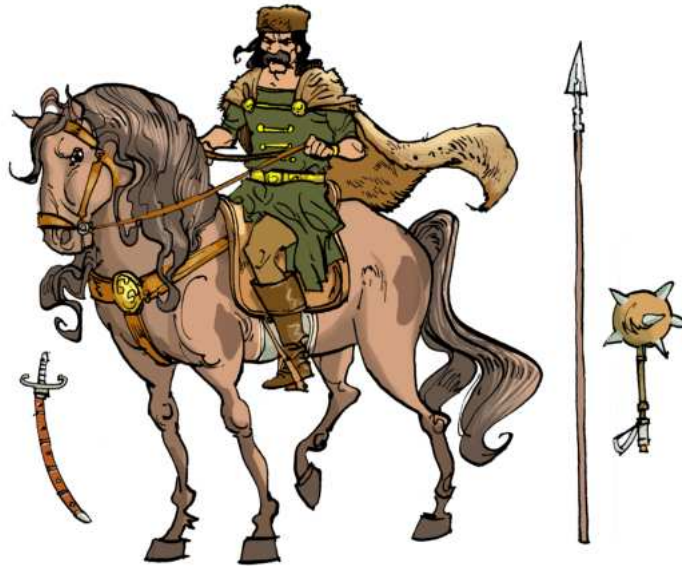
Сматра се да је велику снагу и натприродне способности Марко Краљевић наследио од свог ујака, полумитског војводе Момчила, чијом се сестром, Јевросимом, оженио Вукашин Мрњавчевић.

Физички изглед

Стасит младић изразито широких плећа, грубог лица, истакнутих очију и мрких дугачких бркова.

Опрема и одећа

Они говоре о Марковој посебности. На плећима има ћурак од курјака, а на глави капу од курјака. Кад проси девојку, одевен је у чоху и кадифу, а на глави носи калпак и челенку.

Чудесан коњ

Шарац, коњ необичног изгледа и посебних способности. Он предвиђа смрт свог господара. Увек му помаже у невољи, изразито је брз јер „по три копља у висину скаче, по четири добре унапредак”. Кад се расрди, „из копита жива ватра сева, из ноздрва модар пламен лиже” – тако изазива страх код противника. Да би јунака победили и погубили, противници се труде да га раздвоје од његовог коња.

Чудесна снага

- остаје жив и после три године проведене у тамници која није отворана од дана када је у њу затворен
- снага јунака мери се количином хране коју може да поједе и пића које може да попије; да би повратио изгубљену снагу, он тражи да једе и пије неколико месеци
- провера снаге: из суве дреновине, која се на тавану сушила девет година, успева да исцеди две-три капи воде

Оружје

- бојно копље
- буздован: тешка топузина/златни шестопер/шестоперац/златан буздован/позлаћен буздован
- сабља: димискија

Помоћници

- Мајка Јевросима
- вила из горице / Вила Равијојла
- побратими: војвода Милош Обилић, Реља Крилати...

Противници

- Црни Арапин
- Муса Кесеџија
- Мина од Костура
- Љутица Богдан
- Ђемо Брђанин
- Турци као колективни лик

Од мале искре велики огањ

Народне епске песме о Косовском боју (избор)

Комади од различијех косовскијех њјесама (одломци)

Народна епска песма *Цар Лазар и царица Милица*

Народна епска песма *Косовка Девојка*

Народна епска песма *Смрти Мајке Јујовића*

Милан Ракић, *Наслеђе*

Алекса Шантић, *Моја отаџбина*

Petar Kočić, *Jazavac pred sudom* (odlomač)

Десанка Максимовић, *О њореклу*

Светлана Велмар-Јанковић, *Улица Филија Вишњића* (одломак)

Војислав Илић, *Свети Сава*

Vladimir Hulpah, *Smederevska tvrđava*

Кључне речи: народна епска поезија; тужбалица;
родољубље; родољубива песма; историја; легенда; сатира;
иронија; градација; стални епитет; антитеза (контраст)

Народне епске песме о Косовском боју

(избор)

Косовска битка (бој на Косову) вођена је на Видовдан, 28. јуна (15. јуна по старом календару) 1389. године. Тада су се на пољу Косову сукобиле српска војска, коју је предводио кнез Лазар Хребељановић, и турска војска са султаном Муратом I на челу. Косовски бој представља један од најзначајнијих догађаја у историји српског народа јер је имао далекосежне последице по даљу историју.

Комади од различнијех косовскијех пјесама

(одломци)

Косовски бој је био велика инспирација народних певача. Међу бројним народним епским песмама о Боју на Косову, посебно место припада одломцима из пет песама које је Вук назвао „Комади од различнијех косовскијех пјесама”. Одломци прате редослед догађаја од доласка Турака на Косово поље до саме битке. У њима се пева о доласку султана Мурата на Косово, чувеној кнежевој вечери, кнежевој клетви, ухођењу турске војске и о три добра јунака.

Мурат I – турски султан (владар), који је владао од 1360. до 1389. године

књига – писмо

Крушевац – средњовековна српска престоница кнеза Лазара

кнез Лазар – Лазар Хребељановић (око 1329–1389), познат као цар Лазар, после смрти Уроша V Немањића постао је господар целе Србије

раја – народ

харач – порез који се у време турске власти плаћао за сваког мушкарца немуслимана; данак

I

Цар Мурате у Косово паде,
Како паде, ситну књигу пише,
Те је шаље ка Крушевцу граду,
На кољено српском кнез-Лазару:
„Ој Лазаре, од Србије главо!
Нит’ је било, нити може бити:
Једна земља, а два господара;
Једна раја, два харача даје;
Царовати оба не можемо,
Већ ми пошљи кључе и хараче
Златне кључе од свијех градова,
И хараче од седам година;
Ако ли ми то послати нећеш,
А ти хајде у поље Косово,
Да сабљама земљу дијелимо.”
Кад Лазару ситна књига дође,
Књигу гледа, грозне сузе рони.

проклињати – бацати на неког клетву речима којима се призива зло

клетва – проклетство, речи којима се призива зло

софра – низак округао сто за којим се једе; сто, трпеза

Југ-Богдан – великаш пореклом од лозе Немањића, историјски непознат. У народним песмама има девет синова Југовића, од којих су најпознатији Бошко, Дамјан и Војин. Отац је кнегиње Милице, жене кнеза Лазара.

Вук Бранковић – господар косовске области око Приштине, Вучитрна и Звечана. Према народној традицији, био је ожењен ћерком кнеза Лазара.

Косанчић Иван и Топлица Милан – историјски непознати јунаци

застава – почасно место у дну стола, супротно од прочеља, чела стола

Милош Обилић – познат у народној традицији и као Кобилић, Кобиловић, најпознатији као витез који је убио турског султана Мурата I у Косовској бици

II

Да је коме послушати било,
Како љуто кнеже проклињааше:
„Ко не дође на бој на Косово,
Од руке му ништа не родило:
Ни у пољу бјелица пшеница,
Ни у брду винова лозица!”

III

Славу слави српски кнез Лазаре
У Крушевцу, мјесту скровитоме,
Сву господу за софру сједао,
Сву господу и господичиће:
С десне стране старог Југ-Богдана,
И до њега девет Југовића;
А с лијеве Вука Бранковића,
И осталу сву господу редом;
У заставу војводу Милоша,
И до њега дв’је српске војводе:
Једно ми је Косанчић Иване,
А друго је Топлица Милане.
Цар узима златан пехар вина,
Па говори свој господи српској:
„Коме ћ’ ову чашу наздравити?
Ако ћу је напиту по старјештву,
Напићу је старом Југ-Богдану;
Ако ћу је напиту по господству,
Напићу је Вуку Бранковићу;
Ако ћу је напиту по милости,
Напићу је мојим девет шура,
Девет шура, девет Југовића;
Ако ћу је напиту по љепоти,
Напићу је Косанчић-Ивану;
Ако ћу је напиту по висини,
Напићу је Топлици Милану;
Ако ћу је напиту по јунаштву,
Напићу је војводи Милошу,
Та ником’ је другом напиту нећу,
Већ у здравље Милош-Обилића:

пехар – масивна посуда за пиће у облику чаше

бесједа (беседа) – говор припремљен за неку свечану прилику

ришћанска – хришћанска

здравица – краћи говор од неколико речи уз чашу која се испија у нечије здравље, у нечију част или за успех нечега

невјера – издајица

скут – предњи део одеће који при седењу покрива колена; крило

вјера – особа која је верна, одана

Видов данак – Видовдан, црквени празник (28. јун)

шура (шурак) – женин брат

гр'оце – грло

уватити – ухватити

куђеља (кудеља) – грубо влакно припремљено за предење, ткање

преслица – направа, справа за предење, ткање

Здрав Милошу, вјеро и невјеро!
Прва вјеро, потоња невјеро!
Сјутра ћеш ме издат' на Косову,
И одбјећи турском цар-Мурату;
Здрав ми буди! и здравицу попиј:
Вино попиј, а на част ти пехар!"
Скочи Милош на ноге лагане,
Пак се клања до земљице црне:
„Вала тебе, славни кнез-Лазаре!
Вала тебе на твојој здравици,
На здравици и на дару твоме;
Ал' не вала на такој бесједи;
Јер, тако ме вјера не убила!
Ја невјера никад био нисам,
Нит' сам био, нити ћу кад бити,
Него сјутра мислим у Косову
За ришћанску вјеру погинути;

Невјера ти сједи уз кољено,
Испод скута пије ладно вино:
А проклети Вуче Бранковићу.
Сјутра јесте лијеп Видов данак,
Виђећемо у пољу Косову,
Ко је вјера, ко ли је невјера.
А тако ми Бога великога!
Ја ћу отић' сјутра у Косово,
И заклаћу турског цар-Мурата,
И стаћу му ногом под гр'оце;
Ако ли ми Бог и срећа даде,
Те се здраво у Крушевац вратим,
Уватићу Вука Бранковића,
Везаћу га уз то бојно копље,
Као жена куђељ' уз преслицу,
Носићу га у поље Косово."

Адам Стефановић: „Кнежева вечера”

чадор – шатор

уводити – уходити,
пратити

ласно – лако

ћарџија – онај који је
похлепан на зараду,
добитак; трговац

„Побратиме, Косанчић-Иване!
Јеси л' Турску уводио војску?
Јел и много војске у Турака?
Можемо ли с Турци бојак бити?
Можемо ли Турке придобити?”
Вели њему Косанчић Иване:
„О мој брате, Милош-Обилићу!
Ја сам Турску војску уводио,
Јесте силна војска у Турака;
Сви ми да се у со прометнемо,
Не би Турком ручка осолили:
Ево пуно петнаест данака
Ја све ходах по Турској ордији,
И не нађох краја ни хесапа:
Од мрамора до сува јавора,
Од јавора, побро, до Сазлије,
До Сазлије на ћемер ћуприје,
Од ћуприје до града Звечана,
Од Звечана, побро, до Чечана,
Од Чечана врху до планине,
Све је Турска војска притиснула:
Коњ до коња, јунак до јунака,
Бојна копља као чарна гора,
Све барјаци као и облаци,
А чадори као и сњегови;
Да из неба плаха киша падне,
Ниће не би на земљицу пала,
Већ на добре коње и јунаке.
Мурат пао на Мазгит на поље,
Уватио и Лаб и Ситницу.”
Још га пита Милош-Обилићу:
„Ја Иване, мио побратиме!

Ђе је чадор силног цар-Мурата?
Ја сам ти се кнезу затекао,
Да закољем Турског цар-Мурата,
Да му станем ногом под гроце.”
Ал' говори Косанчић Иване:
Да луд ти си, мио побратиме!
Ђе је чадор силног цар-Мурата,
Усред Турског силна табора,
Да ти имаш крила соколова,
Пак да паднеш из неба ведрога,
Перје мяса не би изнијело.”
Тада Милош заклиње Ивана:
„О Иване, да мој мили брате,
Нерођени, као и рођени!
Немој тако кнезу казивати,
Јер ће нам се кнеже забринути,
И сва ће се војска поплашити,
Већ овако нашем кнезу кажи:
Има доста војске у Турака,
Ал' с' можемо с њима ударити,
И ласно их придобит' можемо;
Јера није војска од мејдана,
Већ све старе хоће и хације,
Занатлије и младе ћарџије,
Који боја ни виђели нису,
Истом пошли, да се љебом ране;
А и што је војске у Турака,
Војска им се јесте побољела
Од болести тешке срдобоље,
А добри се коњи побољели
Од болести коњске сакагије.”

Радионица

Истражи историјске чињенице о Косовском боју. Размисли о односу између историјске и епске истине о овој бици. Издвој разлике и сличности на које притом наилазиш.

Трагом речи

1. Шта поручује цар Мурат у свом писму кнезу Лазару? Како кнез Лазар реагује на Муратово писмо? Размисли зашто кнез Лазар мора клетвом да наређује. Чег се он плаши? Уочи кнежеву клетву и објасни шта је он њоме желео да поручи присутнима на вечери.
2. Наброј најугледније великаше на кнежевој вечери. Наведи особине које кнез Лазар истиче код својих гостију. Какав положај међу господом има Милош Обилић? Како се понаша Вук Бранковић? Шта показује његово ћутање? Опиши понашање Милоша Обилића кад чује Лазареву здравицу. Објасни сукоб који настаје на кнежевој вечери. Какав је Милошев однос према кнезу Лазару?
3. Какав завет даје Милош Обилић? Шта саветује Милош свог побратима Ивана Косанчића? Због чега је Милошу важно да кнез не сазна праву истину о турској војсци? Како разумеш пренесено значење стихова: „Сви ми да се у со праметнемо, / Не би Турком ручка осолили”. Наведи стихове којима Косанчић Иван на сликовит начин говори о силини турске војске.
4. Одреди ко на кнежевој вечери има улогу издајника, а ко оклеветаног јунака. За кога се касније испоставило да је био издајник, а за кога да је јунак? Уочи сличности кнежеве вечере са Христовом тајном вечером.

Бележница

Поред прослављања крсне славе и дела Светог Саве, култ Видовдана је треће обележје српске народне религије. Назив Видовдан доводи се у везу са слављењем словенског бога Световида. Поред Косовске битке, на Видовдан су се догодили и други значајни историјски догађаји, међу којима су атентат Гаврила Принципа на надвојводу Франца Фердинанда 1914. године, што је био повод за избијање Првог светског рата, и доношење Видовданског устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1921. године.

Свет занимљивости

„Срби приповиједају да је Силни Стефан, ловећи по Церу, угледао на једном мјесту гдје се гране од дрвећа и доље савијају и горе узвијају. Кад дођу на оно мјесто, а то дијете код неколико оваца ударило своју сјекиру у кладу па легло на леђа те спава: кад дихне из себе, онда се гране узвијају, а кад повуче пару у се, онда се савијају к земљи. Кад то виде цар, зачуди се па пружи руку с коња да му узме сјекиру, али хоћеш! не може да је извади из клade. Брже-боље сјашу слуге и војводе с коња, огледају сви редом објема рукама да изваде сјекиру из клade, али је ниједан не може ни помаћи. Онда пробуде дијете и запита га цар: 'Како ти је име?' А оно одговори: 'Милош'. 'Имаш ли оца и мајку?' 'Мајку имам а отац је умро'. 'А гдје ти је мајка?' 'Ето је тамо доље у селу, код куће'. 'Ајде да нас водиш кући'. 'Не могу од оваца'. – И тако га којекако намоле да потјера овце и да пође пред њима кући. Сад су они ради знати и видјети шта ће он радити са сјекиром, како ће је извадити из клade, или ће је онако оставити. Кад Милош крене овце, а он узме сјекиру једном руком и заметне на раме.”

(Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, одломак)

Цар Лазар и царица Милица

– о боју косовском –

Народна епска песма „Цар Лазар и царица Милица” припада тематском кругу песама о Косовском боју. Радња која је започета у „Комадима од различнијех косовскијех пјесама” наставља се у овој песми, која говори о догађајима на вечери уочи боја.

царица Милица –
кнегиња, жена
кнеза Лазара,
праунука
Немањиног сина
Вукана

двор – велика,
раскошна палата
у којој стално
живи владар и
чланови владарске
породице; дом,
кућа уопште

**једног брата
сестри од
заклетве** – пошто
је одлазак у бој
значио сигурну
смрт, сестра тражи
да остане један брат
да би преживео и
остао заштитник
породице

алај – пук, део
војске; гомила,
скуп, група

Бошко Југовић
– један од девет
Југовића, син
Југ-Богдана

крсташ барјак –
застава са
извезеним крстом

Цар Лазар сједе за вечеру,
покрај њега царица Милица;
вели њему царица Милица:
„Цар-Лазаре, српска круно златна,
ти полазиш сјутра у Косово,
с’ собом водиш слуге и војводе,
а код двора никог’ не остављаш,
царе Лазо, од мушкијех глава,
да ти може књигу однијети
у Косово и натраг вратити;
одводиш ми девет миле браће,
девет браће, девет Југовића:
остави ми брата бар једнога,
једног брата сестри од заклетве.”
Њој говори српски кнез Лазаре:
„Госпо моја, царице Милице,
кога би ти брата највољела
да т’ оставим у бијелу дворну?” –
„Остави ми Бошка Југовића.”
Тада рече српски кнез Лазаре:
„Госпо моја, царице Милице!
када сјутра бијел дан осване,
дан осване и огране сунце,
и врата се отворе на граду,
ти ишетај граду на капију,
туд’ ће проћи војска на алаје:
све коњици под бојним копљима,
пред њима је Бошко Југовићу,
и он носи крсташа барјака;
кажи њему од мене благослов,
нек да барјак коме њему драго,

па нек с тобом код двора остане.”
Кад ујутру јутро освануло
и градска се отворише врата,
тад’ ишета царица Милица,
она стаде граду код капије,
ал’ ето ти војске на алаје:
све коњици под бојним копљима,
пред њима је Бошко Југовићу
на алату, вас у чистом злату,
крсташ га је барјак поклопио,
побратиме, до коња алата;
на барјаку од злата јабука,
из јабуке од злата крстови,
од крстова златне ките висе,
те куцкају Бошка по плећима;
примаче се царица Милица
па увати за узду алата,
руке склопи брату око врата,
пак му поче тихо говорити:
„О мој брате, Бошко Југовићу!
цар је тебе мене поклонио,
да не идеш на бој на Косово,
и тебе је благослов казао,
да даш барјак, коме тебе драго,
да останеш са мном у Крушевцу,
да имадем брата од заклетве.”
Ал’ говори Бошко Југовићу:
„Иди, сестро, на бијелу кулу;
а ја ти се не бих повратио,
ни из руке крсташ барјак дао,
да ми царе поклони Крушевац;

благосов**(благослов)** –

изражавање жеље
за нечије добро и
срећу, призивањем
божје милости

страшивац –

плашљивац,
кукавица

Војин – брат Бошка

Југовића и кнегиње
Милице

алат – коњ

риђожуте длаке

вас – сав**једек** – коњ у

поводу, парадни
коњ; конопац, уже

кулаш – коњ

жућкастосиве длаке

обезнани се –

онесвестити се

лабуд – коњ белац**истом** – него, само**згубити** – погубити**огрезнути у крви** –

бити у крви до
колена

да ми рече дружина остала:
гле страшивца, Бошка Југовића!

Он не смједо поћи у Косово
за крст часни крвцу прољевати
и за своју вјеру умријети.”

Пак поћера коња на капију.

Ал’ ето ти старог Југ-Богдана

и за њиме седам Југовића,

све је седам устављала редом,

ал’ ниједан ни гледати неће.

Мало време за тим постајало,

ал’ ето ти Југовић-Војина,

и он води цареве једече

покривене са сувијем златом.

она под њим увати кулаша,

и склопи му руке око врата,

па и њему стаде говорити:

„О мој брате, Југовић-Војине!

цар је тебе мене поклонио,

и тебе је благослов казао,

да даш једек’ коме тебе драго,

да останеш са мном у Крушевцу,

да имадем брата од заклетве.”

Вели њојзи Југовић Војине:

„Иди, сестро, на бијелу кулу;

не бих ти се, јунак, повратио,

ни цареве једече пустио,

да бих знао, да бих погинуо;

идем, сејо, у Косово равно

за крст часни крвцу прољевати

и за вјеру с браћом умријети.”

Пак поћера коња на капију.

Кад то виђе царица Милица,

она паде на камен студени,

она паде, пак се обезнани;

Ал’ ето ти славнога Лазара,
када виђе госпођу Милицу,
удрише му сузе низ образе;
он с’ обзире с десна на лијево,
те дозивље слугу Голубана:
„Голубане, моја вјерна слуго!
ти одјаши од коња лабуда,
узми госпу на бијеле руке,
пак је носи на танану кулу;
од мене ти Богом просто било,
немој ићи на бој на Косово,
већ остани у бијелу двору.”

Бановић

Страхиња – јунак
из Косовског
боја познат по
истоименој песми

млого – многа

буљук – одред
војске, чета; гомила

уостављати –
зауостављати

нигђе – нигде

војевода – војвода

Кад то зачу слуга Голубане,
проли сузе низ бијело лице,
па одсједе од коња лабуда,
узе госпу на бијеле руке,
однесе је на танану кулу;
ал' свом срцу одољет' не може,
да не иде на бој на Косово,
већ се врати до коња лабуда,
посједе га, оде у Косово.
Кад је сјутра јутро освануло,
долећеше два врана гаврана
од Косова поља широкога,
и падоше на бијелу кулу,
баш на кулу славнога Лазара,
један гракће, други проговара:
„Да л' је кула славнога Лазара,
Ил' у кули нигђе никог нема? ”
То из куле нитко не чујаше,
већ то чула царица Милица,
па излази пред бијелу кулу,
она пита два врана гаврана:
„Ој Бога вам, два врана гаврана,
откуда сте јутрос полећели?
Нијесте ли од поља Косова?
Виђесте ли двије силне војске?
Јесу ли се војске удариле?
Чија ли је војска задобила?”
Ал' говоре два врана гаврана:
„Ој Бога вам, царице Милице!
ми смо јутрос од Косова равна,
виђели смо двије силне војске;
војске су се јуче удариле,
обадва су цара погинула;
од Турака нешто и остало,
а од Срба и што је остало,
све рањено и искрвављено!”
Истом они тако бесјеђаху,
ал' ето ти слуге Милутина,
носи десну у лијевој руку,

на њему је рана седамнаест,
вас му коњиц у крв огрезнуо;
вели њему госпођа Милица:
„Што је, болан, слуго Милутине?
Зар издаде цара на Косову?”
Ал' говори слуга Милутине:
„Скин' ме, госпо, са коња витеза,
умиј мене студенем водицом,
и залиј ме црвенијем вином;
тешке су ме ране освојиле.”
Скиде њега госпођа Милица,
и уми га студенем водицом,
и зали га црвенијем вином.
Кад се слуга мало повратио,
пита њега госпођа Милица:
„Што би, слуго, у пољу Косову?
Ђе погибе славни кнеже Лазо?
Ђе погибе стари Југ Богдане?
Ђе погибе девет Југовића?
Ђе погибе Милош војевода?
Ђе погибе Вуче Бранковићу?
Ђе погибе Бановић Страхиња?”
Тада слуга поче казивати:
„Сви осташе, госпо, у Косову.
Ђе погибе славни кнез Лазаре,
ту су млого копља изломљена,
изломљена и турска и српска,
али више српска, него турска,
бранећ', госпо, свога господара,
господара, славног кнез-Лазара.
А Југ ти је, госпо, погинуо
у почетку, у боју првome.
Погибе ти осам Југовића,
ђе брат брата издати не шћеде,
докле гође један тецијаше;
још остаде Бошко Југовићу,
крсташ му се по Косову вија;
још разгони Турке на буљукe,
као соко тице голубове.

Ђе огрезну крвца до кољена,
ту погибе Бановић Страхиња.
Милош ти је, госпо, погинуо
код Ситнице код воде студене,
ђено много Турци изгинули;
Милош згуби турског цар-Мурата
и Турака дванаест хиљада;
Бог да прости, ко га је родио!
Он остави спомен роду српском,

да се прича и приповиједа
док је људи и док је Косова.
А што питаш за проклетог Вука,
проклет био и ко га родио!
проклето му племе и кољено!
Он издаде цара на Косову
и одведе дванаест хиљада,
госпо моја, љутог оклопника.”

Трагом речи

1. Препричај дијалог цара Лазара и царице Милице. Када разговарају цар и царица? Шта тражи царица Милица? Наведи особине које кнез Лазар испољава приликом разговора са женом.
2. Опиши изглед Бошка Југовића. У које време Милица зауставља браћу? Кога све зауставља царица Милица? Објасни разлоге због којих нико не жели да испуни Миличину молбу. Пронађи стихове који илуструју одлучност браће Југовића. Образложи опредељење браће Југовића и слуге Голубана.
3. Какве вести доносе гавранови? Зашто је певач као гласнике изабрао баш црне гавранове? Опиши изглед другог гласника. Какав извештај о боју је он поднео царици Милици? Која слика је најупечатљивија у Милутиновом извештају? Повежи Милутинове речи с Милошевим заветом из одломка о кнежевој вечери. Кога је он оптужио за издају?
4. Пажљиво прочитај целу песму и уочи које се све стилске фигуре у њој појављују. Образложи улогу најупечатљивијих стилских фигура.

Појмовник

У народним епским песмама постоје придеви који увек стоје уз одређене именице. Тако настаје стилска фигура која се зове **стални епитет**. Стални епитети представљају устаљене склопове који се не мењају. Ево неколико примера из песме „Цар Лазар и царица Милица”: бијели двор; бијели дан; бијела кула; бијело лице; бијеле руке; бојно копље; врани гаврани; камен студени; Косово равно; студена водица; суво злато.

Косовка Девојка

„Косовка Девојка” је песма високе уметничке вредности која опева трагични исход Косовског боја. У њој је опеван стари обичај заветовања пред полазак у неизвесност, рат, на тежак задатак.

уранити – рано поћи, устати, отпочети нешто

кондир – суд у коме се чувају вода и пиће и из кога се послужују

лађана – хладна

разбој – бојно поље, место битке, бојиште

причест (**причешће**) – причестити се; црквени обред у којем верници примају комадиће белог хлеба и вино као знак опроштаја греха

залагати – хранити

Орловић Павле – митски јунак, историјски непознат; према предању, био је син војводе Вука, који је управљао Соко-градом, а сам Павле је био војвода Новог Брда и управљао очевим поседима на планини Рудник

голема – врло велика, огромна

братучед – братовљев син, брат од стрица

Уранила Косовка Девојка,
уранила рано у недељу,
у недељу прије јарка сунца,
засукала бијеле рукаве,
засукала до бели лаката,
на плећима носи леба бела,
у рукама два кондира златна,
у једноме лађане водице,
у другоме руменог вина.
Она иде на Косово равно,
па се шеће по разбоју млада,
по разбоју честитог кнеза,
те преврће по крви јунаке;
ког јунака у животу нађе,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем.
Намера је намерила била
на јунака Орловића Павла,
на кнежева млада барјактара,
и њега је нашла у животу,
десна му је рука осечена,
и лијева нога до колена,
вита су му ребра изломљена,
виде му се цигерице беле;
измиче га из те многе крвце,
умива га лађаном водицом,
причешћује вином црвенијем
и залаже лебом бијелијем;
Кад јунаку срце заиграло,

проговара Орловићу Павле:
„Сестро драга, Косовко Девојко,
која ти је голема невоља,
те преврћеш по крви јунаке?
Кога тражиш по разбоју млада?
Или брата, или братучеда?
ал’ по греку стара родитеља?”
Проговара Косовка Девојка:
„Драги брато, делијо незнана,
ја од рода никога не тражим:
нити брата, нити братучеда,
ни по греку стара родитеља;
мож’ ли знати, делијо незнана,
кад кнез Лазар причешћива војску
код прекрасне Самодреже цркве –
три недеље тридест калуђера?
Сва се српска причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милошу војвода,
а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане;
ја се онде деси на вратима,
кад се шета војвода Милошу,
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
обазре се и погледа на ме,
с’ себе скиде коласту аздију,

по греку родитељ
– по греху родитељ,
прави отац

делија – јунак

красан – угодан,
пријатан, леп

калдрма – плочник
од камена, пут

коласта аздија –
скупocen плашт

табор – логор

калпак – свечана
капа од крзна или
коже опшивена
свилем по врху

на – узми

побратим –
пријатељ који је
изабран за брата

ручни девер
– обично
младожењин брат
или брат од стрица
који изводи младу

и води је на
венчање

копрена – комад
танке и провидне
тканине

стрем – метална
папучица која виси
с обе стране седла и
у коју јахач ставља
ногу кад узјахује

с' се скиде, па је мени даде:
„На, девојко, коласту аздију,
по чему ћеш мене споменути,
по аздији, по имену моме:
ево т' идем погинути, душо,
у табору честитогa кнеза;
моли Бога, драга душо моја,
да ти с' здраво из табора вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана мога,
за Милана Богом побратима,
кој' је мене Богом побратио,
вишњим Богом и светим Јованом;
ја ћу теби кум венчани бити.”
За њим иде Косанчић Иване,
красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче
свилен калпак, оковано перје,
на јунаку коласта аздија,

око врата свилена марама,
на руци му бурма позлаћена;
обазре се и погледа на ме,
с руке скиде бурму позлаћену,
с руке скиде, па је мени даде:
„На, девојко, бурму позлаћену,
по чему ћеш мене споменути,
а по бурми по имену моме:
Ево т' идем погинути, душо,
у табору честитогa кнеза;
моли Бога, моја душо драга,
да ти с' здраво из табора вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана мога,
за Милана Богом побратима,
кој' је мене Богом побратио,
вишњим Богом и светим Јованом;
ја ћу теби ручни девер бити.”
За њим иде Топлица Милане,

Урош Предић: „Косовка Девојка”

узенђија (узенгија)

– део јахаћег
прибора у облику
металне папуче
која виси о каишу с
обе стране седла и
у коју јахач ставља
ногу

уда срећа – худа,
лоша срећа; несрећа

ватити – ухватити

красан јунак на овоме свету,
сабља му се по калдрми вуче,
свилен калпак, оковано перје;
на јунаку коласта аздија,
око врата свилена марама,
на руци му копрена од злата,
обазре се и погледа на ме,
с руке скиде копрену од злата,
с руке скиде, па је мени даде:
„На, девојко, копрену од злата,
по чему ћеш мене споменути,
по копрени по имену моме:
ево, т' идем погинути, душо,
у табору честитог кнеза;
моли Бога, моја душо драга,
да ти с' здраво из табора вратим,
тебе, душо, добра срећа нађе,
узећу те за верну љубовцу.”
И одоше три војводе бојне.

Њи ја данас по разбоју тражим.”
Ал' беседи Орловићу Павле:
„Сестро драга, Косовко девојко,
видиш, душо, она копља бојна
понајвиша а и понајгушћа,
онде ј' пала крвца од јунака
та добре коњу до стремена,
до стремена и до узенђије,
а јунаку до свилена паса,
онде су ти сва три погинула!
Већ ти иди двору бијеломе,
не крвави скута ни рукава.”
Кад девојка саслушала речи,
проли сузе низ бијело лице,
она оде свом бијелом двору
кукајући из бијела грла:
„Јао јадна, уде ти сам среће!
Да се, јадна, за зелен бор ватим,
и он би се зелен осушио.”

Трагом речи

1. Опиши појаву Косовке Девојке на бојишту. Кад се она појављује? На који начин она помаже рањеницима? На основу стихова представи изглед поља након битке. Наведи особине Косовке Девојке на основу њених поступака.
2. Кога Косовка Девојка тражи међу рањеницима? Чег се присећа? Наведи поклоне које је добила од три јунака. Какво симболичко значење за Косовку Девојку имају ти поклони?
3. Размисли како се Косовска битка одразила на судбину жена. Повежи судбину Косовке Девојке с ликовима Младе Ђурђевице и Мајке Југовића. Објасни значење завршних стихова у песми.

Смрт Мајке Југовића

Пред тобом је једна од најпознатијих песама косовског тематског круга. Она говори о неизмерном болу Мајке Југовића због погибије њених девет синова и мужа Југ-Богдана.

Мили боже, чуда великога!
Кад се слеже на Косово војска,
У тој војсци девет Југовића
И десети стар Јуже Богдане;
Бога моли Југовића мајка,
Да јој Бог да очи соколове
И бијела крила лабудова,
Да одлети над Косово равно,
И да види девет Југовића
И десетог стар-Југа Богдана.
Што молила Бога домолила:
Бог јој дао очи соколове
И бијела крила лабудова,
Она лети над Косово равно,
Мртви нађе девет Југовића
И десетог стар-Југа Богдана,
И више њи девет бојни копља,
На копљима девет соколова,
Око копља девет добри коња,
А поред њи девет љути лава.
Тад' завришта девет добри коња,
И залаја девет љути лава,
А закликта девет соколова;
И ту мајка тврда срдца била,
Да од срдца сузе не пустила,
Већ узима девет добри коња,
И узима девет љути лава,
И узима девет соколова,
Пак се врати двору бијеломе.
Далеко је снае угледале,

Мало ближе пред њу ишетале,
Закукало девет удовица,
Заплакало девет сиротица,
Завриштало девет добри коња,
Залајало девет љути лава,
Закликтало девет соколова;
И ту мајка тврда срдца била,
Да од срдца сузе не пустила.
Кад је било ноћи у по ноћи,
Ал' завришта Дамјанов зеленко;
Пита мајка Дамјанове љубе:
„Снао моја, љубо Дамјанова!
Што нам вришти Дамјанов зеленко?
Ал' је гладан шенице бјелице,
Али жедан воде са Звечана?”
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова!
Нит' је гладан шенице бјелице,
Нити жедан воде са Звечана,
Већ је њега Дамјан научио
До поноћи ситну зоб зобати,
Од поноћи на друм путовати;
Пак он жали свога господара
Што га није на себи донио.”
И ту мајка тврда срдца била,
Да од срдца сузе не пустила.
Кад ујутро данак освануо,
Али лете два врана гаврана,
Крвава им крила до рамена,
На кљунове б'јела пјена тргла;

Они носе руку од јунака
И на руци бурма позлаћена,
Бацају је у криоце мајци;
Узе руку Југовића мајка,
Окретала, превртала с њоме,
Па дозивље љубу Дамјанову:
„Снао моја, љубо Дамјанова!
Би л' познала, чија ј' ово рука?“
Проговара љуба Дамјанова:
„Свекрвице, мајко Дамјанова!
Ово ј' рука нашега Дамјана,
Јера бурму ја познајем, мајко,

Бурма са мном на вјенчању била.“
Узе мајка руку Дамјанову,
Окретала, превртала с њоме,
Пак је руци тијо бесједила:
„Моја руко, зелена јабуко!
Гдје си расла, гдје л' си устргнута!
А расла си на криоцу моме,
Устргнута на Косову равном!“
Ал ту мајка одољет не може
препуче јој срце од жалост.
За својије девет Југовића
И десетим стар-Југом Богданом.

Трагом речи

1. Обрати пажњу на почетак ове песме и стилску фигуру која се притом уводи. Шта је Мајка Југовића пожелела? Како разумеш стихове који говоре о њеној могућности да „лети као лабуд и види као соко”? Која је то стилска фигура? Какав приказ је Мајка угледала на бојишту? Зашто она пред тим приказом не плаче?
2. Каква искушења су Мајку Југовића дочекала у дому? Наведи сцену која је по твом мишљењу најдраматичнија у песми. Како објашњаваш Мајчино одолевање болу и сузама? Шта Мајка пита снаху? Којим уметничким поступком песник приказује нагомилавање њеног бола?
3. Колико дуго се Мајка бори с тешким мислима? Како она то чини? Када се чује Дамјанов зеленко? Зашто баш у то доба? Размисли зашто је Мајка потискивала тугу и бол пред снахама. Ко доноси Дамјанову руку? Какво предсказање доносе гласници? Шта је наглашено у опису њиховог изгледа? Наведи у којим се још песмама појављују ови гласници. Које мисли и осећања Мајка Југовића износи у тужбалици?
4. Издвој песничке слике које показују како расте бол Мајке Југовића. Који ефекат се постиже понављањем броја девет? Које је најтеже искушење за мајку? Какво значење има рука на њеном крилу? Кома се обраћа у тужбалици? Зашто је Мајци на крају срце препукло? У чему се огледа херојство Мајке Југовића?

Појмовник

Постепено ређање осећања и слика по јачини – од најслабије до најјаче, или обрнутим редом – назива се **градација**. Ова стилска фигура понекад се користи за појачавање динамичности и интензитета радње и обично је сједињена с **хиперболом** (преувеличавањем).

У народној песми „Смрт Мајке Југовића” народни певач је управо градацијски дочарао јачање мајчиног бола. Можемо уочити следеће степене ове градације:

- сазнање да су сви синови и супруг погинули
- дељење туге са снахама – удовицама синова
- тужење Дамјановог коња Зеленка за господарем
- гавранови доносе Дамјанову руку

Бележница

Број девет има посебну вредност у песничким сликама из народне традиције. У античкој митологији богиња Деметра обилази свет за девет дана, девет је муза, али девет је и број небеса и кругова пакла. Девет планета кружи око Сунца. Девет је Јовових синова, деветоро је браће Југовића, деветоро рођене браће има војвода Момчило. Овај број своју симболику црпе и из утростручавања броја три.

(Према: Снежана Самарџија, *Увод у усмену књижевност*)

Милан Ракић

Наслеђе

У песми „Наслеђе” Милана Ракића, лирски субјекат указује на значај славне прошлости једног народа за слику коју ће о њему и себи имати сви његови нараштаји.

боља – бол

коље – колац

благородно – добро, племенито

ореол – светао круг насликан око главе свеца

сирена – по грчкој митологији, морско биће које је својим певањем заводио морнаре током пловидбе и тако изазивало несрећу

злокобно – слутећи зло, несрећу

крепост (крепкост) – честитост, врлина

Ја осећам данас да у мени тече
Крв предака мојих јуначких и грубих.
И разумем добро, у то мутно вече,
Зашто бојне игре у детињству љубих.

И презирем тугу, заборављам бољу,
Јер у мени тече крв предака моји,
Мученика старих и јунака који
Умираху ћутке на страшноме кољу.

Јест, ја сам се дуго са природом рвô,
Успео сам – све се може кад се хоће –
Да на ово старо и сурово дрво
Накалемим најзад благородно воће.

И сад, ако плачем кад се месец крене
С ореолом модрим низ небесне путе,
Ил' кад старе шуме, чаробне сирене,
Једно тужно вече злокобно заћуте.

Ја осећам ипак, испод свежих грана
И калема нових, да, ко некад јака,
У корену старом струји снажна храна,
Неисцрпна крепост старинских јунака.

Све ишчезне тада. Заборављам бољу,
А преда ме стају редом преци моји,
Мученици стари, и јунаци који
Умираху ћутке на страшноме кољу...

Трагом речи

1. О каквом наслеђу говори лирски субјекат песме? Шта он посебно издваја певајући о прецима? Које особине својих предака жели да сачува?
2. Како је представљена смрт великих јунака из прошлости? Наведи стихове који показују њихову истрајност. Шта лирски субјекат од њих наслеђује?
3. Анализирај композицију песме. Одреди колико строфа има песма. Колико има слогова у стиху? Обрати пажњу на гласовно подударење на крају стиха. Који стихови се римују у песми? Повежи употребу различитих типова риме са композицијом песме. Како риме у овој песми утичу на њен ритам?
4. Анализирај однос лирског субјекта према наслеђу. Са чиме лирски субјекат себе пореди? Наведи и друге стилске фигуре које илуструју његово разумевање прошлости.

Појмовник

Једна од основних стилских фигура је **поређење** које се заснива на заједничкој особини предмета или појмова који се пореде. Стих из следеће строфе садржи и посебну врсту поређења која се назива **контраст** или **антитеза**:

„Ја осећам ипак, испод свежих грана
И **калема нових**, да, ко некад јака,
У **корену старом** струји снажна храна
Неисцрпна крепост старинских јунака.”

Контраст изазива јаке емоционалне тонове у стиховима јер се поређење не врши по сличности, већ по супротности („калема нових” – „корену старом”). Тако се веома истичу оба члана која га сачињавају заснивајући се на поступку сликања црно-бело. Контраст се најчешће остварује помоћу речи супротног значења: ноћ – дан, љубав – мржња, кукавичлук – храброст, мед – јед, старо – ново...

Представљамо ти...

Милан Ракић

- Рођен је 1876. године у Београду.
- Школовао се у Београду и Паризу, а по повратку у земљу постао је дипломата, а потом и академик.
- Један је од најзначајнијих песника српског модернизма. Његове песме су углавном љубавне, мисаоне и родољубиве.
- Објавио је само две збирке поезије под називом *Песме* (1903) и *Нове ђесме* (1912), а његове најпознатије песме су: „Искрена песма”, „Очајна песма”, „Долап”, „На Газиместану”, „Симонида”, „Јефимија”...
- Умро је 1938. године у Загребу.

Алекса Шантић

Моја отаџбина

Алекса Шантић је ову родољубиву песму написао у тренутку када је Аустрија припојила Босну и Херцеговину, што је тешко пало српском народу који је тамо живео. Лирски субјект се сједињује са отаџбином и тако исказује њен огроман бол.

убог – веома сиромашан, јадан, просјак

род – породица, породична лоза из које се потиче, најближа родбина, сродници

грцати – плакати узбуђено с прекидима дисања, јецати

душман (душманин) – главни противник, смртни непријатељ

цвилети – пригушено јадиковати

бона – болна, тужна

вапити – преклињати, молити

искати – тражити, захтевати да се уради, испуни нешто; очекивати, желети

огњиште – родна кућа

Нè плачѐм сѧмо с бѧлом свѧга срџа
Рад' зѐмљѐ ђвѐ љбогѐ и гѧлѐ;
Мѐне свѐ рѧне мѧга рѧда бѧлѐ,
И мѧ дѧша с њѧм пѧтѧ и грџѧ.

Ѡвдје у бѧлу срџа ѧстрзѧна
Јѧ нѧсим клѧтве свѧх пѧтњѧ и мѧкѧ,
И крѧ што кѧпѧ са дѧшманскѧх рѧкѧ,
Тѧ је крѧ мѧ из мѧјијѧх рѧнѧ.

У мѐни цѧвлѐ дѧше милиѧнѧ;
Мѧ свѧкѧ љздѧх, свѧка сѧза бѧна
Њѧховим бѧлом вѧпијѐ и ѧштѐ...

И свѧдѧ гдје је српскѧ дѧша кѧјѧ,
Тѧмо је мѐни ѧтѧџбина мѧ –
Мѧ дѧм и мѧје рѧђенѧ ѧгњѧште.

Радионица

Научи песму напамет и изражајно је изрецити пазећи на њен ритам, темпо и тон. У томе ти може помоћи подела на акценатске целине и обележавање акцената у песми.

Трагом речи

1. Наведи основну тему песме. Размисли у каквом положају се налази земља у којој живи лирски субјекат? Шта је све за њега „отаџбина“?
2. Уочи заменице које се понављају и наведи којим врстама припадају. Образложи зашто се оне тако често јављају у песми. Са чијим болом се поистовећује лирски субјекат? Уочи речи (именице, глаголе) којима је то дочарано.
3. Објасни зашто је отаџбина у песми безимена. Протумачи универзалну вредност ове песме. Наведи стихове који то илуструју.

Појмовник

Родољубива песма настаје када се песник надахне колективним осећањем целог свог народа. У Шантићевој песми лирски субјекат осећа бол читаве своје отаџбине. Колективна осећања, патње и муке услед ропства, као и чежња за слободом, постају његова лична осећања.

У родољубивим песмама јављају се следећи мотиви: љубав према отаџбини, врлине једног народа, значајни догађаји и личности из историје, борба за слободу и национално ослобођење.

У нашој књижевности скоро сви песници XIX и XX века стварали су ову врсту поезије: Ђура Јакшић, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Милан Ракић и многи други.

Представљамо ти...

Алекса Шантић

- Рођен је 1868. године у Мостару, у трговачкој породици.
- Завршио је трговачку школу у Трсту и Љубљани.
- У Мостару је провео цео живот. Оснивач је културног листа *Зора* и председник Српског певачког друштва *Гусле*.
- Његове песме су пуне бола и љубавне чежње, али и родољубља и пркоса надахнутих тешким националним и социјалним положајем српског народа.
- Објавио је велики број песама, а најпознатије су: „Емина“, „Остајте овдје“, „Претпразничко вече“, „Што те нема?“, „Вече на шкољу“, „О класје моје“, „Моја отаџбина“.
- У фебруару 1914. изабран је за дописног члана Српске краљевске академије.
- Умро је 1924. године у Мостару.

Petar Kočić

Jazavac pred sudom

(odlomak)

Petar Kočić je u svojim delima često izražavao prkos i bunt. Tokom čitavog svog života vodio je borbu s vlašću, pa je tako i u *Jazavcu pred sudom* izrazio kritiku austrougarske vlasti u Bosni. Glavni lik ovog dramskog dela je David Štrbac, seljak koji odlazi u grad ne bi li pred sudom našao pravdu za štetu koju mu je učinio jazavac, pojevši mu sav kukuruz.

astal – sto

blentav – budalast, blesav

surutka – nakisela tečnost koja se izdvaja iz mleka posle sirenja

paligrap,
paligrapski – član, paragraf, paragrafski

marva – stoka

vala – hvala

vamilija – familija

lumera – broj

izjesti (izesti, izio) – pojesti, pojeo

kabast – suviše velik, krupan, nezgrapan, glomazan

kuruz – kukuruz

kuvet – snaga

oklen si – odakle si

razbirati – razumeti

ružiti – vređati, psovati, grđiti

DAVID: Dobar dan, glavati, carski gospodini! E, čekaj, blentavi Davide! Što si posrljo ko prase u surutku? Zar ne vidiš da gospodini imaju posla? Osloni se na zid, pa malo pričekaj. (*Jazavcu.*) A ti, lopove jedan, došo si de treba! Istina bog, 'vođe nema kuruza, ali ima nešto drugo, jazo. Ima paligrapa, dupli', kabasti' paligrapa, jazo! Jadna li ti i prežalosna majka tvoja! Zar izjesti čitavu njivu kukuruza, pa ne zasladiti s paligrapom, e to bi bilo bogu plakati.

SUDAC: Ko je to?!

DAVID: Dobar dan, glavati i velevlašni carski gospodini! Sluga sam prepokorna! Ama, kakva je ovo kuća de se ni bog ne prima?

SUDAC: Šuti, marvo jedna!

DAVID: Šuti, marvo jedna! To je lako reći. Eto i ja velim. Ama, to nije u najmanju ruku u redu da reče jedan, rećemo kaz'ti, carski službenik.

SUDAC: Ti ćeš mene zar učiti?

DAVID: Ne do bog! To ne bi mogo ni u snu sanjati. Zdravo svano, gospodine?

SUDAC: Ti da se sa mnom rukuješ i zdraviš?!

DAVID: Zdravo smo, 'vala bogu! Kako si ti, kako je gospoja? Je l' ona zdravo?

SUDAC: Da tebi ne fali što? Jesi li ti potpuno zdrav?

DAVID: I mi smo, 'vala bogu, svi zdravo i mirno, a tebi 'vala koji se ti raspituješ za me i za moju vamiliju. (*Okreće se Pisarčiću.*) Jesi li ti zdravo svano, dijete?

SUDAC: Ama, šta je tebi, budalo?! Oklen si?! Kako se zoveš?

DAVID: Ja se zovem, slavni sude, David Štrbac, selo Melina, kotor Banja Luka, okružje Banja Luka, a zemlja, mislim, glavati gospodine, da će biti Bosna. Kućna mi je lumera 47. Tako me slavni sud piše i tako mi pozovke šalje.

SUDAC: Dobro, dobro, Davide. Vidim da znaš red. A šta ti je to u toj... No, kako se to zove?

DAVID: Vreća! Vreća se ovo zove, a ovo u vreći, ovo se jazavac zove.

SUDAC: Jazavac! Šta ćeš s jazavcem ovdje?

DAVID: Tužim ga slavnom sudu, jer mi je izio čitavu njivu kuruza. Tužim ga i tužicu ga što se dalje i teže more!

SUDAC: O-ho, ljudi, ljudi! Što još čovjek neće doživjeti u ovoj budalastoj Bosni! Jazavca tužiti! E, ovo je prava budala, budala nad budalama. Ama, otkud ti je došlo u glavu da jazavca tužiš?

DAVID: Otkud mi je, veliš, došlo u glavu da jazavca tužim? Nije niotkud, već znam današnji red i zakon. Zar ti, bolan, misliš da ja ne znam da ovaj vaš car ima za svašto zakon? Zna to David, zna. Nemoj misliti da ne zna! U svašto se on pomalo razbira i uvijek zna šta je po zakonu, a šta jope' nije.

SUDAC: Dobro je to i lijepo sve, Davide, ali jazavca tužiti! To..., to...

[...]

SUDAC: Šta ti je, Davide? Što plačeš? Što je tebi krivo i nepravедно u ovoj zemlji?

DAVID: Nije mi ništa krivo na slavni sud, već na 'vog prokletog lopova, šjeme mu se umelo! (*Tuče jazavca po njušci.*) Da bog da ti, dušmanine i zlotvore moj, vješala omastio ko što ćeš i' i omastiti ako u 'voj zemlji bude još imalo pravde i zakona!

SUDAC: Što ga toliko tučeš i kuneš? Šta ti je učinio?

DAVID: Zar ti nijesam maloprije kazo? Izvoli, gospodine, da ga povrgnem na zemlju? Težak je ko mlinski kamen, saprela ga moja krvava muka i sirotinja! Izvoli, gospodine?

SUDAC: Izvolim, izvolim, Davide. Spusti ga.

DAVID: Kako bi bilo, glavati gospodine, da ga izvadim iz vreće, pa da ga privežem za 'vu jednu nogu od astala, da vidite mog zlotvora i dušmanina, kosti mu u Zenici sagnjile! Izvoli, vevlažni gospodine?

SUDAC: Izvolim, de, priveži ga.

DAVID (*vadi jazavca iz vreće*): Čuvajte se, gospodini moji, jer ako mi se izmakne, zlo će biti. Za rđavo, da prostite, mjesto jazavac leti. Čekaj, lopove jedan, što se toliko otimaš i koprcas! Još sam snažan, iako sam se rodio nekako kad se prvi put počela trećina od naroda kupiti; još ja imam snage i kuveta, iako se već dvadeset godina nemam čim ni na Uskrs omrsiti. 'Vala carevini, našoj premilostivoj Zemljanoj vladi i slavnom sudu što sam i ovo malo snage očuvo! 'Vala im će čuli i ne čuli! Vidi ga, gospodine, vidi kako njuši: šušte li oklen kuruzi. O, nebo te (*udara ga po njušci*) ubilo! (*Vrisne.*) Čuvajte se, gospodini moji, izmače mi se! O, jadan ti sam, šta učini! (*Jazavac se zaoštrljio, nakostriješio, pa trči kroz sudnicu. Sad poleti jednom prozoru, sad drugom, sad se zatrči pod jedan sto, sad pod drugi; sad opet poleti vratima, sad opet među noge.*) Eto ga uprav među krake! Čuvaj se, gospodine! Joj, jadan ti sam, ako ti što bude, nikad ti gospoiji ni ja ni ti nećemo smjeti izići pred oči! (*Jedva ga uhvatiše i svezaše.*)

PISARČIĆ (*sav blijed*): Što si ga pustio, magarče?!

DAVID: Kome ti to veliš, magarče?

musavediti –
ocrnjivati, klevetati

kruv – hleb

plandište – mesto
na kojem se stoka
odmara (planduje)
danju

sermija – imetak,
imovina, blago,
stoka, marva uopšte

brezakonik –
bezakonik

težak – seljak

svještiti – ovladati
nekom veštinom,
dobro upoznati
nešto, naučiti,
shvatiti

bakovi – bikovi

volovanica – krdo
volova

ušjeva – uši

brkljačiti – nejasno
govoriti, mrmljati

đoja – kao da,
tobože, ko bajagi

zeman – vreme

SUDAC: Što si ga driješio, budalo?

DAVID (*smije se*): Ama, čekajte, ljudi, da se malo priberem! Ja sam tebe pito: „Izvoli, gospodine?” Ti kažeš: „Izvolim, izvolim, Davide.” E, ko je sad kriv? Ja beli nijesam jer slušam što stariji izvoli i naredi.

SUDAC: Ti si, Davide, i budala i nisi budala.

DAVID: Vala ti na takvoj riječi ko starijem i učevnijem!

[...]

DAVID (*unos se Pisarčiću u oči*): Ko?! Ko, bolan? Zar da se ja dignem u bunu?! Drago moje dijete, vidim pametan si i učevan si, ali nemoj me, tako ti carskog kruva, musavediti i bijediti kod ovog carskog suda! Zar da se ja dignem u bunu? Bolan, bolan, ja bi glavu svoju položio za 'vaj sud!... Nego, preklinjem te, glavati gospodine, da ovog lopova što teže osudiš. Svega me upropastio. Skini mi ga s vrata, tako ti carske službe! Nas je, seljake, kažem vam, ovaj slavni sud od mlogo čega oslobodio. Ne riču nam više sa plandišta zadrigli bakovi niti nam budu čeljadi; ne taru nam više silne volovanice plotova i ušjeva ko u ono staro, blentavo, tursko vrijeme. Danas ne mereš videti u svijeta žirovne i bakovite sermije. Što nam je slavni sud ostavio, to je mirno, čudevno, pametno; istina malo mršavo i slabo, ali za nas, blentave Bošnjake, i nije drugo!...

PISARČIĆ: E, ta ti je, Davide, na mjestu.

DAVID: Svaka je moja, dijete, na mjestu, svaka! Nemoj misliti da nije. Nego, kažite vi meni očete li već početi ovog brezakonika osuđivati ili nećete, da znam na čemu sam?

SUDAC: Ti si, Štrbac, prava pravcata budala. Jazavca osuđivati! Ti si lud, božji čovječe!

DAVID (*Kao uvrijeđen, ljutito*): Nemoj ti, gospodine, tako! Dok jadni težak svješti vaš red i zakon, a vi odma: ti si lud, ti si budala.

[...]

SUDAC: Ama, eto, Davide, da rečemo da ima zakon i za jazavce, opet je to nekako nezgodno. Bistar si i pametan čovjek, promisli se... Ti znaš kad sud nekog osuđuje treba da zna koliko je star, je li oženjen, ima li djece, kako govori, koje je vjere. Sve je to potrebno sudu. Eto, koje je vjere taj tvoj nesretnik?

DAVID: Nikakve! Da je ikakve vjere, ne bi diro u moju sirotinju.

SUDAC: (*smijulji se*): Je li oženjen?

DAVID: Jest, oženjen je.

SUDAC: Po čem znaš?

DAVID: Znam vamo po nečem. To ne treba slavni sud da zna. Sramotno je to vođe i pomisliti, a kamoli izreći. Oženjen je, oženjen!

SUDAC: Ima li djece, vrag ga odnio, kad je oženjen?

DAVID: Ima. O, da mu vidiš djece i vamilije! Puna i' dolina više one moje jadne i jedine njivice što se zove Ni Davidova ni carska ni spaiska.

SUDAC: Kako govori, Davide, taj lopov, kojim jezikom?

DAVID: To ti, glavati gospodine, nako posigurno ne umijem kazati. Brkljači ko i ti i ovo dijete kad ste se nešto maloprije dogovarali. Zabrkljači-de, gospodine, malo na njeg, da vidim oće li...

SUDAC: (*smije se, govori nešto i udara jazavca po njušci*).

DAVID: Vidi, gospodine, vidi kako diže njušku, kako te razumije! Vidi kurvina sina kako se ko đoja ražalostio. Ne pretvaraj se, lopove jedan! Iako govoriš gospodinovim jezikom, to ti neće pomoći. Slobodno, nemoj se pretvarati.

SUDAC: Kad je rođen, koliko je star ovaj tvoj lopov, Davide?

DAVID: Nije on ni star. Mlad je on još.

SUDAC: Ne pitam te to, već bih rad znati koliko mu je godina. I to mi je potrebno.

DAVID: A koliko ima godina otkad ste vi došli u Bosnu?

SUDAC: Pa ima tako dvadeset i tri, i četiri godine.

DAVID: O, mlogo, pobogu brate! Zbilja, kad ćete vi već... E, toliko je godina, otprilike i ovom lopovu, šjeme mu se zatrla!

SUDAC: Kako ti to znaš?

DAVID: Znam vamo po nečem. Piši ti slobodno, toliko mu je.

SUDAC: „Piši ti slobodno, toliko mu je”! Ti to meni kao da zapovijedaš, a? Uхватili smo te, Davide! Ne znaš!

DAVID: Ama, piši, gospodine, kad ti kažem, toliko mu je.

SUDAC: Ali nije to tako! Moraš kazati po čem to znaš.

DAVID: E, kad oćeš da kažem, kazaću ti: dira u tuđu sirotinju, pa ja mislim da je baš za vašeg zemana rođen. Eto po čem znam!

Tragom reči

1. Kojoj književnoj vrsti pripada delo *Jazavac pred sudom*? Gde se odigrava ovaj komični sukob?
2. Navedi oblike dramskog govora u ovom delu i svoj odgovor ilustruj primerima. Posebnu pažnju obrati na tekst u zagradama (didaskalije). Ukaži na njihovu ulogu u predstavljanju situacija.
3. Koji je pravi razlog Davidovog dolaska u sud? Imajući to na umu, objasni njegovo ponašanje. Kako zamišljaš da David izgleda? Istakni glavne osobine njegovog karaktera. Izdvoj one za koje smatraš da su komične.
4. Kako se sudija i pisar ponašaju prema Davidu? Kako im se David podsmeva? Šta je komično, a šta tragično u ovom delu? Koje pojave u društvu je Kočić kritikovao preko Davidovog lika? Priseti se Kočićeve pripovetke „Jablan” i simboličkog značenja sukoba carskog i seoskog bika, pa dovedi u vezu taj sukob sa idejama koje tumačiš u ovom odlomku.

Pojmovnik

Humor u drami *Jazavac pred sudom* proizlazi pre svega iz **komike reči** i **komike lika**. **Komika reči** nastaje kada jedan lik ne razume šta tačno govori onaj drugi ili kada likovi poput Davida izgovaraju smešne reči. **Komika likova** se javlja kada je lik smešan zbog načina na koji postupi ili govori. **Komika situacije** označava neki događaj koji dovodi do preokreta dotadašnjeg toka radnje, ali tako da ono što je bilo ozbiljno i strašno postane smešno.

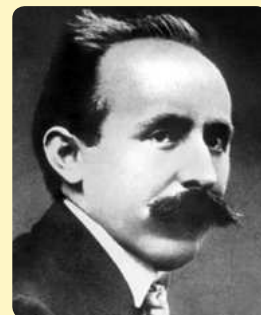
Glavni junak David Štrbac izražava se ironično. **Ironija** je stilska figura kojom se rečima daje suprotan smisao od onoga koji one imaju u svom osnovnom značenju. Na primer: David sudiji ironično kaže: „Što nam je slavni sud ostavio, to je mirno, čudevno, pametno; istina malo mršavo i slabo, ali za nas, blentave Bošnjake, i nije drugo!” Štrbac u stvari misli sasvim suprotno od onoga što je izgovorio – on želi da kaže da im sud ništa nije ostavio, kritikuje ponašanje nove vlasti prema sunarodnicima...

Književno delo u kojem je data duhovita ali i oštra, podrugljiva kritika čoveka i društva naziva se **satira**. Zato se može reći da je *Jazavac pred sudom* i satirično delo.

Predstavljamo ti...

Petar Kočić

- Rođen je 1877. godine u Zmijanju kod Banjaluke.
- Završio je studije slavistike na Filozofskom fakultetu u Beču.
- Izvesno vreme je radio kao nastavnik srpskog jezika i književnosti u Skoplju. Nakon toga pokrenuo je i uređivao više različitih časopisa i glasila, među kojima su *Otadžbina* i *Razvitak*.
- Napisao je više knjiga pripovedaka i poznato dramsko delo *Jazavac pred sudom*.
- Njegove najpoznatije pripovetke su: „Kroz mećavu”, „Kroz maglu”, „Mračajski proto”, „Vukov gaj”, „Jablan”, „Istiniti zulum Simeuna đaka”.
- Umro je 1916. godine u Beogradu.

Десанка Максимовић

О пореклу

Од своје прве збирке *Песме* (1924) па у наредних седам деценија, Десанка Максимовић је поезијом обогатила наш свет. Она је један од најпопуларнијих српских песника XX века. Њена лирика је исповедна, осећајна, дескриптивна и, често, родољубива. У поднаслову збирке *Тражим њомиловање* (1964), којој припада и ова песма, песникиња наглашава да су песме објављене у њој у ствари „лирске дискусије са Душановим закоником”. У књизи се смењују два песничка гласа: глас цара законодавца и глас песникиње, која тражи помиловање за читав свет, и добар и зао, за све слабе, несхваћене, понижене, наивне...

задужбина – манастир, црква или друга грађевина подигнута за душу некоме, за спомен

Студеница – задужбина Стефана Немање из XII века

Милешева – задужбина краља Владислава из XIII века

иконостас – преграда између олтара и осталог дела цркве украшена иконама

бесомучан – силан, необуздан, жесток, страشان, свиреп

одвајака – од давнина, одавно, одувек

благородност – доброта, племенитост, захвалност

књиге староставне – књиге које су од старина, стародревни списи о прошлости за које се веровало да могу предсказати будућност

летописац – писац летописа (књига у које се хронолошким редом уписују важни догађаји)

Ја знам ко сам
по звону
што са задужбина немањићких пева,
по јасности његова гласа,
по томе што ме од Студенице до Милешева
прадедови гледају са иконостаса
и што сваки у руци држи храм.

Ја имам
светитеља за оца и деда,
имам светитеља за кума,
и на небесима
све Сухој планини од громада
преко Ситнице до Раса и Хума
моја лоза влада.

Ја знам ко сам
и по мржњи бесомучној
којом ме злопакосни гоне одвајака,
знам по томе колико сам Угру
пред очима црн
и по томе колики трн
у сан Византији моја моћ забада.

Ја знам ко сам
и по пријатеља својих господству,
и по благородности њихова лика
и слави им копља и штита.
Са свецима и краљима ја сам у сродству,
о мом пореклу из књига староставних
владар на далеком двору
и летописац у манастиру чита.

Трагом речи

1. Пажљиво прочитај песму и наведи ко у њој казује своје порекло и историју. Како разумеш стих: „Ја знам ко сам по звону што са задужбина немањићких пева”? Присети се народне епске песме „Урош и Мрњавчевићи”. Због чега су владари из лозе Немањића важни за историју српског народа? Наведи неку од задужбина коју је подигао припадник ове владарске лозе.
2. Издвој из песме податке о цару Душану и другим личностима српске средњовековне историје. Упореди их са чињеницама које о њима знаш из историје. Према чему лирски субјекат одређује ко је? Зашто говори и о пријатељима и о непријатељима?
3. Објасни порекло лирског субјекта у песми тако што ћеш навести најмање пет кључних речи. Упореди песму „Наслеђе” Милана Ракића са овом песмом Десанке Максимовић. Шта је заједничко у њиховом односу према пореклу, прошлости, историји?

Бележница

У Скопљу је 1349. проглашен **Душанов законик** на коме се радило 15 година. Велики део овог законика односи се на кривично право. У првој групи одредби налазе се оне намењене цркви, а у другој права и обавезе властеле и сељака. Основни принцип за који се цар Душан залаже јесте законитост. Закон важи за све, па и за цара који га прописује. Цар Душан је истицао да и њему и његовој породици суд треба да суди без страха и да нико не сме суд кривити због донете пресуде.

Представљамо ти...

Десанка Максимовић

- Рођена је 1898. године у селу Рабровици код Ваљева.
- Студирала је књижевност, историју и историју уметности у Београду. Радила је као професор средње школе у Обреновцу, Дубровнику и Београду. Прве песме је објавила 1920. године.
- Њене песме су лирске, интимне, говоре о природи и људским осећањима, а највише о љубави. Међутим, она је написала и низ родољубивих песама („Крвава бајка”, „Србија је велика тајна”), социјалних и мисаоних („Тражим помиловање. Лирске дискусије са Душановим закоником”).
- Умрла је 1993. године у Београду.

Светлана Велмар-Јанковић

Улица Филипа Вишњића

(одломак)

Филип Вишњић је испевао је бројне народне епске песме. Вук Стефановић Караџић је од њега записао песме о Првом српском устанку, које ћеш читати у осмом разреду. Из следећег одломка сазнаћеш колико је народна епска песма била битна за српске устанике.

раја – покорни турски поданици који нису муслимани и који плаћају данак

војевати – водити рат, ратовати, учествовати у рату

војвода – заповедник војске, онај који води војску, војсковођа

бедем – заштита, одбрана, брана, насип

бездан – понор, провалија, огромна дубина

тобџија – војник који је обучен да рукује топом, артиљерац, топник

ђуле – кутла, метак, топовско зрно

Карађорђе Петровић – вођа (вожд) Првог српског устанка и родоначелник династије Карађорђевић

шанац – дубок ров с насипом за одбрану у рату

Вишњић је осећао да певање доноси неко расветљење у смрачене људске унутрашњости: зато се трудио, све преданије, да у певању готово увек достигне онај тренутак кад слушаоци замиру јер ход сопствене судбине почињу да препознају у опевањим судбинама. У таквим тренуцима као да се између певача и слушалаца одстојање смањивало а празнине ишчезавале јер су, сви заједно и у исти мах, разазнавали корак смрти која је промицала. Тада би, само за час ослобођени сваког страха, постојали, само за тај час, чистији у себи. [...]

Било је то 1810, после боја код Лознице. Устаници су једва одбили Турке који су тог лета надирали одасвуд, а нарочито из Босне. Било их је на десетине хиљада и зачас су прелазили Дрину, одлучени да рају већ једном науче памети. Срби су се тукли, било је и Руса да помогну, то је изгледало довољно. Није ваљало што се понекад, у исти мах, морало војевати на разним странама и што су, на разним странама, отпори устаника били убојитији ако би им се придружио Карађорђе. Нешто као да се мењало у поверењу између људи. Увелико се знало да су они најодабранији међу војводама ако не у свађи а оно у мржњи. Оживљена сумња као да је чучала у свакој сенци а ипак се ратовало као и пре. Битка за Лозницу била је жестока јер су Турци хтели то утврђење на Дрини. Трајала је три дана и три ноћи: час су били јачи Турци у нападу, час Срби у одбрани. Три дана и три ноћи је Вишњић певао. Седео је иза лозничког бедема, око њега се пуцало и псовало, јаукало и гинуло, Турци су надлазили, њихови узвици су били све ближи, топови су грували. У том је лому Вишњић певао и осећао како га Срби слушају а Турци чују: Србима је био потребан а Турци су га се, можда, бојали. У затишјима битке и он би, за који трен, утихнуо и ослушкивао небеса, тај

мукли бездан; зачудо, од њих је дотицала благост и светлосна тачка је затреперила у Вишњићу. Кад год је, за три дана и за те три ноћи, изгледало да је српски пораз сасвим близу, Вишњић је знао да је ипак далеко па је тако и певао. Ваљда су га зато, покаткад, турске тобџије узимале на нишан: ђулад се распрскавала око њега а он се, у себи, смејао: узамањ тобџије покушавају, ако га и погоде, његово је певање довољно трајало над Лозницом. Што је битка била неизвеснија, то је његов глас бивао сигурнији. Кад је, у једном часу, све изгледало изгубљено, Вишњићева се песма проломила над Дрином, кроз пуцњаву и кроз јек умирања и устаници су, опет, јуришали. Тада је стигао и Карађорђе са својом војском и све се изокренуло: битка је била добијена, Лозница одбрањена.

Исто вече, Карађорђе је хтео да види тог певача чија га је песма сачекала над шанчевима. Док су га водили Вожду, у Вишњићу су надошле речи.

Ако ником другом, Црном је Ђорђу могао да искаже сазнање што се таложило у њему. Било је време. Али, кад га је Вожд загрлио, Вишњић је осетио како је та топла људска натоплена умором и ситним, оштрим мраком. Грлили су се, нешто су, можда, и рекли, Вишњићу је за леђима горела ватра, ближила се поноћ и тама се хладила, долазиле су јесење месечине а Вождов образ је мирисао на барут. После, Карађорђе је ћутао и Вишњић је ћутао, па су тако, у ћутању, поделили хлеб. Онда је Вишњић, нагло, пружио руку ка Карађорђу, да га дотакне у знак поздрава, рука је промашила, ништа није дотакла. Вишњић је отишао, сам, у своју ноћ; Карађорђе је остао у својој.

Трагом речи

1. Шта Филип Вишњић својом песмом постиже? Како песма прати битку за Лозницу? На који начин песма утиче на битку? Опиши бој на Лозници. Како разумеш упорне покушаје Турака да освоје лознички бедем, на којем се налазио Филип Вишњић? Шта Филип Вишњић зна?
2. Како је Филип Вишњић знао да је пораз далеко? У каквим околностима Вишњићев глас бива све сигурнији? Када се песма „проломила над Дрином”? Како су песму примили српски устаници? Размисли о улози епске песме код нашег народа. Колико је битка за Лозницу трајала? Протумачи мисао: „Срби слушају, а Турци чују.”
3. Како разумеш снагу гусларева песме? Зашто је Карађорђе желео да види певача? Каква наталожена сазнања је Вишњић хтео да каже Карађорђу? Опиши њихов сусрет. Како разумеш Карађорђево ћутање? Протумачи значење загрљаја Карађорђа и Филипа Вишњића. Објасни реченицу: „Вишњић је отишао, сам, у своју ноћ; Карађорђе је остао у својој.”

Војислав Илић Свети Сава

Свети Сава је био најмлађи син великог жупана Стефана Немање и први српски архиепископ. Још као млад принц, Растко је одбацио владарски живот и, претварајући се да иде у лов на јелене, побегао на Свету Гору, где се замонашио и узео име Сава.

позно – поодмакло,
касно време

тавно – тамно, без
светлости, мрачно

клонути – изгубити
снагу, онемоћати,
сустати, малаксати

крепак – физички јак,
чио, чврст, снажан,
здрав

порфира – дуга
пурпурна хаљина коју
су носили владари у
свечаним приликама

настојник
(**надстојник**)
– старешина,
надзорник, домар,
чувар

влас – нит косе,
длака, коса на глави

прохујати –
пролетети, брзо
проћи

Ко удара тако позно у дубини ноћног мира
На капији затвореној светогорског манастира?
„Већ је прошло тавно вече, и нема се поноћ хвата,
Седи оци, калуђери, отвор’те ми тешка врата.
Светлости ми душа хоће, а одмора слабе ноге,
Клонуло је моје тело, уморне су ноге моје –
Ал’ је крепка воља моја, што ме ноћас вама води,
Да посветим живот роду, отаџбини и слободи.
Презрео сам царске дворе, царску круну и порфиру,
И сад ево светлост тражим у скромноме манастиру.
Отвор’те ми, часни оци, манастирска тешка врата,
И примите царског сина ко најмлађег свога брата...”
Зашкрипаше тешка врата, а над њима сова прну
И с крештањем разви крила и склони се у ноћ црну.
А на прагу храма светог, где се Божје име слави,
Са буктињом упаљеном, настојник се отац јави.
Он буктињу горе диже, изнад главе своје свете,
И угледа, чудећи се, безазлено босо дете.
Високо му бледо чело, помршене густе власи,
Али чело узвишено божанствена мудрост краси.
За руку га старац узе, пољуби му чело бледо,
А кроз сузе прошапута: „Примамо те, мило чедо.”

Векови су прохујали од чудесне оне ноћи –
Векови су прохујали и многи ће јоште проћи –
Ал’ то дете јоште живи, јер његова живи слава,
Јер то дете беше Растко, син Немањин, Свети Сава.

Трагом речи

1. „Ко удара тако позно”? Који догађај из живота Светог Саве је опеван у Илићевој песми? Шта је презрео принц Растко? Како га дочекују у манастиру? Опиши изглед Растка Немањића.
2. Како разумеш светлост за којом чезне млади Растко? Шта он тражи од светогорских монаха? Опиши сусрет настојника манастира и ноћног госта. Због којих вредности је Немањин син презрео царске дворе? Објасни наглашену супротност између физичке заморености и духовне снаге.
3. Наведи песничке слике које су по твом мишљењу најупечатљивије у песми. Обрати пажњу на композицију песме, издвој песничке слике и дај им наслов. Колико слогова има Илићев стих? Како се римују стихови у песми?

Свет занимљивости

Празник Светог Саве први пут је уведен у српске школе 1812. године, када је основан Српски црквено-школски фонд у Земуну. Године 1823. Милош Обреновић наређује да се у свим школама у Србији овај дан обележава као Школска слава, а 1840. кнез Михаило доноси и закон о школској прослави. Дан Светог Саве је празник српског језика и просвете, словенске идеје, словенског јединства, пут који нас учи савршеном живљењу у доброти и љубави.

Представљамо ти...

Војислав Илић

- Рођен је 1862. године у Београду.
- Био је син песника Јована Илића.
- Објавио је три збирке песама.
- Његове најпознатије песме су: „У позну јесен”, „Јесен”, „Сиво суморно небо”, „Зимско јутро”.
- Био је слабог здравља још од детињства, те је умро врло млад 1894. године у Београду.

Vladimir Hulpah

Smederevska tvrđava

Češki pisac Vladimir Hulpah je u svojoj knjizi *Legende o evropskim gradovima* prikazao niz predanja o nastanku poznatih gradova Evrope. Jedna od priča posvećena je izgradnji tvrđave u Smederevu, takozvanog „tvrđog grada” despota Đurđa Smederevca. Ova tvrđava je jedan od najlepših gradova na vodi u Evropi. O njenom podizanju postoje brojna predanja, a gotovo sva govore o despotovoj ženi Jerini, poreklom Grkinji, koja je u narodnu nazvana Prokleta Jerina.

vitez – plemić, heroj

velmoža – čovek visokog dostojanstva, velikaš, vlastelin

vlastela – veliki posednik plemićkog porekla; plemić

namet – obavezna plaćanja koja vlast određuje (porez i razni prirezi)

vakat – doba, vreme

garnizon – vojna jedinica u jednom mestu

pedalj – stara mera za dužinu jednaka razmaku između vrha palca i vrha srednjeg ili malog prsta kad se ispruže (oko 25 cm)

dželat – izvršilac smrtne kazne, pogubljenja

sužanj – zarobljenik, rob

razgoropaditi se – razljutiti se, razbesneti se

jarosno – gnevno, besno, ljutito

Turci su se kao požar raširili po Evropi. Niko nije mogao da ih zaustavi. Nisu im odoleli ni jaki, utvrđeni dvorci, opasani gradovi su im padali u ruke.

Zlo se nadvilo i nad Balkanom. Godine 1389. knez Lazar je poginuo sa cvetom srpskih vitezova u kobnoj bici protiv Turaka na Kosovom polju. Posle bitke je ostalo samo malo velmoža koji su hteli ili smeli da se suprotstave neprijatelju. Tako je srpska vlastela izabrala potčinjenost. Da ne bi sasvim propale kad Turci počnu da im uzimaju porez, srpske gazde i same nametnuše narodu namet.

Tako dođe vakat i da se despot Đurađ Branković povuče pred osvajačima i napusti svoj lepi Beograd. Pobeže u Smederevo, malu palanku nedaleko od Beograda, sa svega nekoliko utvrđenih građevina u ravnici pored Dunava. To je bez sumnje bio razlog zbog kojeg su mu Turci velikodušno prepustili mesto.

Đurađ Branković je smerao da u Smederevu provede ostatak života. Ali, ne lezi vraže! Njegova žena Jerina imala je sasvim drugačiji plan. Neprestano mu je savetovala da u Smederevu treba da izgradi ono što je izgubio napustivši Beograd, budući da je on gospodar celog kraja i da može da natera narod na posao.

– Šta će mi taj novi grad! – prigovorio joj je Đurađ.

– Glupo je graditi tvrđavu u ravnici. Kako da je braniš? Više volim da ostanem u ovom starom dvorcu, ma kakav da je. Znaš i sama da smo zbog Turaka osiromašili. A čime bih plaćao radove?

Đurđeve reči razljutiše Jerinu. Odmah se usprotivi:

– A čemu nam služi narod, budalo jedna. Ja ću ga naterati da radi ako treba i deset godina, i to džabe, budi siguran. I to neće biti mali dvorac koji nije ni za šta. Hoću da sagradim takvu tvrđavu o koju će svaki napadač da polomi zube.

Uzalud je Đurađ pokušavao da razuveri svoju ženu i objasni joj da nema od čega da izdržava garnizon. No, Jerina nije odustajala. Sa svakog

štrčati – isticati se
iznad svega ostalog,
izdvajati se

mamuznuti – bocnuti
(podstaknuti) konja
mamuzama

drešiti – odvezivati,
razvezivati

galop – najbrži konjski
trk u skokovima

neimar – građevinar,
arhitekta

pedlja imanja Brankovića vojnici su počeli da dovode u Smederevo seljake odvajajući ih od njihovih svakodnevnih poslova.

Uskoro počеше da se dižu na obali Dunava visoki zidovi moćne tvrđave. Jerina se lično starala da svaki čovek radi do poslednje kapi krvi. Što su se zidovi više dizali, to su je ljudi više mrzeli.

Mnogi su izdisali od iznemoglosti ili umirali pod udarcima biča. Neki su uspevali da pobegnu, ali teško onima koje bi uhvatili. Jerina ih je bez milosti predavala u ruke dželatuu.

Prokletnica nije maltretirala samo svoje sužnjeve. Kad vojvode Zlatković i Bijelić dođoše da je upozore da ne postupa sa narodom gore nego što to čine Turci, ona se razgoropadi i naredi da ih pogube. I pogubili bi ih da ne bi hrabrog viteza Radosava. On se jedini nije plašio Jerine. Shvativši šta će se desiti sa vojvodama, brzo kao munja uzjaha svoga belca i upade u dvorište dvora. Pođe pravo prema beloju kuli gde je Đurađ mirno sedeo i pio vino s prijateljima.

– Neka ti je Bog u pomoći, gospodaruu. Ali ne i tvojoj ženi! – povika jarnosno Radosav umesto pozdrava. – Ne samo da muči sužnje koji grade tvrđavu već se usudila da sveže vojvode Zlatkovića i Bijelića. Moraš ih odmah osloboditi.

Branković mu uz pijani osmeh odgovori:

– Što da ne, rado ću ih osloboditi. Samo... Eno Jerine, baš ih s tridesetoricom dželata vodi na vešala. Eno ih, štrče na najvišem zidu tvrđave.

Radosav ga više nije slušao. Mamuznuvši konja za tren oka se našao na tvrđavi. Ugledao je visoka vešala kako paraju nebo i pod strašnom spravom dvojicu vojvoda kao čekaju omču. Dželati su im već prilazili.

– Stojte! – zagrme Radosav hitro skočivši s konja. – Odmah da ste oslobodili vojvode. Gospodar je tako naredio. Prepustite ih meni.

Uznemireni dželati počеше da dreše užad kojom su bili vezani zatvorenici. Ali, prokleta Jerina vrisnu:

– Šta to radite?! Zašto ih ne vešate?! Izbezumljena pojuri ka vešalima, verovatno u nameri da vlastitim rukama pošalje dva nesrećnika na onaj svet. Radosav joj ne dopusti da to učini i prepreči joj put.

Doviknu joj:

– Obojica su slobodni, gospo. Sam gospodar je odlučio da ih oslobodi. Vama preostaje samo da ih pustite da odu.

– Đavo te odneo – viknu Jerina, izvadi turski bodež iz nedara i sva van sebe, hitnu ga na Radosava. Mladi vojnik je imao sablju za pojasom ali je nije ni dotakao. Drugo oružje mu je visilo sa sedala, ali ga nije ni pogledao. Samo se zgrčio i munjevitim udarcem nadlanicom oborio Jerinu koja se sručila preko zidina.

– Brzo u štalu pa na konje! – povika Zlatkoviću i Bijeliću.

Ubrzo sva trojica odgalopiraše daleko od Smedereva da bi bili što je moguće dalje od Jerine kad dođe k sebi.

Priča se da su jurili sve do Bosne gde su se sakrili u planine da se bore protiv Turaka. A šta je bilo s Jerinom? Tek što se oporavila od pada i uvreda, počela je da progoni ljude da nastave rad, još žešće nego ranije. Zbog toga je tvrđava u Smederevu stalno podsećala ljude na krv, znoj i suze njenih neimara.

(Prevela sa češkog Branislava Marković)

Tragom reči

1. Šta se desilo sa Srbijom posle Kosovske bitke? Ko je nasledio Lazarevog sina Stefana Lazarevića? Šta je Đurađ bio primoran da uradi? Kako se zove Đurđeva žena? Pronađi u tekstu primere po kojima se vidi zbog čega je Jerina dobila svoj nadimak.
2. Šta Jerina traži od Đurđa? Kakvo je njeno ponašanje prema podanicima? Navedi njene osobine. Kako se zove vitez koji se suprotstavio Jerininoj tiraniji? Koje osobine on poseduje? Opiši njegov susret s Jerinom. Kako je izvukao zarobljene vojvode?

Radionica

U sedmom razredu čitaćeš narodne epske pesme o srpskim feudalcima koji su živeli posle Boja na Kosovu. Saznaj iz istorije na koji način je Vuk Branković povezan sa Đurđem Brankovićem, mužem proklete Jerine. Razmisli šta je sve doprinelo tome da Jerinu narod ne voli. Prikupi podatke i dokaze o svojim zapažanjima iz literature, uz pomoć školskog bibliotekara.

Svet zanimljivosti

Jerina Branković (rođena Irina Kantakuzin, u narodnoj tradiciji poznata kao Prokleta Jerina) bila je žena despota Đurđa Brankovića, poreklom Grkinja. Njen otac bio je Dimitrije I Kantakuzin, unuk vizantijskog cara Jovana Kantakuzina.

Jerina je bila nepopularna u narodnom predanju i nazvana Prokleta Jerina najviše zbog izgradnje grada Smedereva, tadašnje nove srpske prestonice. U deseteračkim pesmama njena vladavina prikazana je kao surova, a Jerina kao okrutna žena. Međutim, ona nije bila onakva kakvom ju je predstavilo narodno predanje. Umrla je kao monahinja, a pretpostavlja se da ju je otrovao njen sin Lazar.

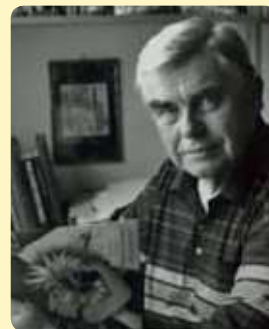

Lik Jerine Branković sa *Esfigmenske povelje*

Predstavljamo ti...

Vladimir Hulpah

- Rođen je 1935. godine u Češkoj.
- Pisao je legende o nastanku mesta, bajke i predanja.
- Njegove najpoznatije knjige su *Legende o evropskim gradovima*, *Legende i predanja iz Češke i Moravske*, *Kraljević Marko*.
- Umro je 1998. godine.

На крају поглавља

КОСОВСКА ЕПИКА

Основне тематске групе народних епских песама о Косовском боју

1. Песме које описују стање и догађаје пре боја
2. Песме које непосредно описују бој
3. Песме које описују стање после боја

Мотиви из песама о Косовском боју

1. **Покрети турске војске** („Бановић Страхиња”)
2. **Муратово писмо** („Комади од различнијех косовскијех пјесама I”)
3. **Небеско писмо и Лазарево опредељење** („Пропаст царства српског”)
4. **Кнежева вечера** („Комади од различнијех косовскијех пјесама III”)
5. **Оклеветани јунак** („Комади од различнијех косовскијех пјесама III”)
6. **Кнежева клетва** („Комади од различнијех косовскијех пјесама II”)
7. **Веридба јунака уочи боја** („Косовка Девојка”)
8. **Ухођење турске војске** („Комади од различнијех косовскијех пјесама IV”)
9. **Причешћивање војске пред одлазак у бој**
(„Косовка Дјевојка”, „Пропаст царства српског”)
10. **Сан који предсказује** („Мусић Стеван”, „Цар Лазар и царица Милица”)
11. **Покрет у бој** („Три добра јунака”, „Цар Лазар и царица Милица”)
12. **Брат од заклетве** („Цар Лазар и царица Милица”)
13. **Бој** („Пропаст царства српског”, „Цар Лазар и царица Милица”,
„Комади од различнијех косовскијех пјесама V”)
14. **Закаснили јунак** („Мусић Стеван”)
15. **Извештај преживелих**
(„Цар Лазар и царица Милица”, „Пропаст царства српског”)
16. **Тражење преживелих: заручница на бојишту** („Косовка Девојка”)
17. **Тражење преживелих: мајка на бојишту** („Смрт Мајке Југовића”)
18. **Обретеније главе Лазарева**
(„Пропаст царства српског”, „Обретеније главе цара Лазара”)

Од деце људи бивају

Светозар Ђоровић, *Бојојављенска ноћ* (одломак)

Антон Павлович Чехов, *Вањка* (одломак)

Бранко Ђопић, *Чудесна сйрава*

Исидора Секулић, *Буре* (одломак)

Реј Бредбери, *Маслачково вино* (одломак)

Кључне речи: ретроспективно приповедање; сећање;
приповедање у првом лицу; приповедање у трећем лицу;
породица; врсте карактеризације

Светозар Ђоровић

Богојављенска ноћ

(одломак)

Детињство сваког човека обележено је понекад и тешким тренуцима који му помажу да одрасте. Пред тобом је приповетка Светозара Ђоровића у којој се приказују слутње и жеље једног малог дечака у Богојављенској ноћи.

Богојављење

– хришћански празник који се слави 19.01. као успомена на дан крштења Исуса, када се, по хришћанској легенди, јавио Бог

заискати

– обратити се некоме са захтевом да нешто да, донесе и сл.; затражити

каруце

– врста кола на четири точка, с кровом и високим седиштем за кочијаша; лака кола, кочија

алмаз (алем)

– бриљант, дијамант, драги камен

шутати

– ћутати

подворити

– послужити

понуда

– поклон који се носи кад обилазимо неког ко је болестан

акшам

– први вечерњи мрак, сумрак

пенџер

– прозор

[...] По свему небу осуле се звијезде и као да се смјешкају на њега. А он их гледа... гледа, и никада да одврати очију. Као да то нијесу звијезде, него разне лијепе играчке, које дјеца тако радо и тако дуго гледају... Једна звијезда затрепта, полети и ишчезну у ноћи, оставивши за собом свијетло траг... Мали погледа и, као да то прије није ни видио, благо се осмјехну.

– Сад ће! – тихо прошапта.

Он је мислио да ће сада попадати још неколико звијезда и тада ће бити оно што управо и чека: да ће се отворити небеса. Баш јутрос разговарао се са својим друговима у школи (а ишао је у први разред), те један рече да се увијек о поноћи, уочи Богојављења, отворе небеса. И тад, шта год ко зажели, нека заиште, па ће му се испунити.

Сва дјеца рекоше да ће чекати поноћ.

– Ја ћу искати златна коња! – рече једно.

– Ја царске хаљине!

– Ја каруце!

– Ја сабљу од алмаза!

Само је он шутио.

– А ти шта ћеш? – запиташе га.

– Ја... да ми оздрави мајка...

Он, уистину, и није имао веће жеље од те...

Јадна његова мајка! Два мјесеца лежи и мучи се, а никога код ње да је подвори, осим њега. Само још комшиница Ана што је свако јутро обилази и доноси јој понуда...

И он је, одмах иза акшама, сјео код тога пенџера и почео гледати у небо чекајући да се отвори. Сјутра је Богојављење и вечерас се мора отворити! Већ је смислио и реченицу коју ће рећи. Али мора брзо изговорити, пошто се небо зачас затвори.

Боже, да ми оздрави мајка! – тако ће рећи. Тада, нема сумње, Бог ће га послушати, те јој послати здравље.

сјетан – потиштен,
тужан

дроњци – крпе,
рите, прње,
поцепана одећа

И она ће тада устати са свога душека. Неће бити блиједа и мршава, него пуна и румена; нити ће бити овако тужна и сјетна, него весела, те ће се с њиме, као и прије, шалити, носити га у наручју и пјевати му ону његову омиљену пјесму:

Божић, Божић бата,
Носи киту злата
Да позлати врата
И обоја побоја
И сву кућу до краја.

Осим тога, она ће зарађивати и куповати му колача од шећера, као некада. Сашиће му и лијепе, нове хаљине, да не иде у дроњцима као сада.

– Мајко! – зовну је тихо.

– А... – одазва се болесница стењући.

– Још мало... па ћеш оздравити! – рече јој некако поуздано. А затајао је како ће оздравити.

Хтио је најприје да јој измоли од Бога здравље, па тек ујутру, кад се пробуди здрава и весела, да јој каже како је чекао отварање небеса и како је он Бога умолио...

Свијећа, која је све досада догоријевала, прасну и утрну се.

монотono –
једнолично

лојаница – свећа

обујмити –
обухватити

крепак – физички
јак, чио, чврст,
снажан, здрав

прси – груди

У соби завлада мрак.

Мали се у први мах трже; али одмах затим још се јаче приљуби уз пенџер и гледаше...

– Само да пану још неколике звијезде, па ће се небо отворити – прошапта. И жељно чекаше хоће ли још која затрептати и угасити се.

Звијезде су блистале и осмјехивале се, исто као и прије.

– Боже, да ми оздрави мајка! – понови опет полугласно своју молитву, само да не би заборавио и збунио се ако се изненада отворе небеса.

– Спавај! – тихо изговори болесница, по шапутању осјећајући да још није заспао.

– Спавај ти, мајко. Сад ћу ја! – одговори јој не окрећући се.

Напољу се чуло звиждање. То је ноћни стражар дозивао свога друга. Из даљине је одјекнуо други звиждук... И све се опет умири...

– Брже ће! – рече мали, па опет поче понављати молитву... Додуше, сад је осјећао неку тежину у глави. Сама се спушташе на прса, а трепавице, као од олова, покаткада се склапаху...

– Боже, да ми оздрави мајка! – шапутао је монотono, као кад лекцију учи. А глава му све тежа и тежа.

Уједанпут као да нестане свијех звијезда с неба... Па није то да су трепнуле и ишчезле, него као да их неко заклони мрачним чаршавом... А у даљини као да поче нешто тутњати, па све јаче... све јаче... И уколико се тутањ приближавао, утолико се све више и више разлијевала нека чудна свјетлост. Она, мало-помало, освијетли малу собицу јаче него што је лојаница освјетљавала... Док уједанпут страшно сину. И блесну толика свјетлост да маломе чисто заслијепи очи. „Отворила се небеса”, као да му сину кроз главу. Гласно изговори научене ријечи:

– Боже, да ми оздрави мајка!

Како то рече свјетлости нестане. Мрак и опет обујми све...

А тога истог часа он лијепо угледа мајку како се диже с душека и иде њему да га загрли. Она бијаше сада тако лијепа, крепка, здрава, какву је познавао док је био врло мали... Он врисну од радости и полети јој на прса. А она га притиште и поче љубити, топло љубити. Ти пољупци бијаху му тако драги, тако слатки!

Чисто не зна шта би радио од превелике среће. Па и он загрли њу и поче јој враћати још топлије и још слађе.

Зора је осванула кад се пробудио.

Трагом речи

1. Издвој основну тему приповетке. На основу својих досадашњих сазнања и догађаја у причи размисли због чега је важна Богојављенска ноћ. Шта се тада догађа?
2. Наведи размишљања јунака ове приповетке. Шта је његова једина жеља у Богојављенској ноћи? Какве слутње муче малог дечака? Коју реченицу он непрекидно понавља? У следећем низу пронађи осећања која се односе на лик дечака: **сигурност; страх; вера; спокој; жеља; радост; брига; храброст; очајање; умор.**
3. Пажљиво прочитај дијалог главног јунака са осталим дечацима. Какве жеље имају други дечаки? Упореди њихове жеље са дечаковим. Присети се градива из петог разреда па одреди којој врсти обредних песама би припадала песма коју дечак замишља да му пева мајка. Чему се дечак нада кад му оздрави мајка? Опиши његове срећне тренутке.
4. У ком лицу је исприповедана прича? Пронађи у приповеци места која сликовито представљају стрепњу и наду у дечаковој души. Како разумеш крај овог одломка из приповетке? Уколико можеш, наведи пример из личног искуства којим ћеш илустровати своја запажања. Зашто је важно да се надамо и верујемо? Које поруке о животу сазнајемо читајући „Богојављенску ноћ“?

Радионица

Присети се неког тренутка из свог живота када ти је жеља да се нешто оствари била веома велика јер је била везана за нешто изузетно важно. Затим напиши састав на тему *Пожелио/Пожелела сам.*

Представљамо ти...

Светозар Ђоровић

- Рођен је 1875. године у Мостару.
- Завршио је основну и трговачку школу.
- Од 1887. године објављивао је радове у многим листовима и часописима. Његово дело је обимно и чине га десетак књига приповедака, скоро исто толико романа и неколико драма.
- Његови најпознатији романи су *Женидба Пере Каранџијана*, *Мајчина сулџанија*, *Својан Муџикаша*, *Јарани*, *Зулумћар*, а приповетке „Богојављенска ноћ“, „Пријатељи“, „На води“, „На Васкрс“...
- Написао је и неколико позоришних комада: две шаљиве игре „Поремећен план“ и „Издаје стан под кирију“.
- Умро је 1919. године у Мостару.

Антон Павлович Чехов

Вањка

(одломак)

Антон Павлович Чехов је био писац кратких новела и приповедака. Овај изузетан стилиста највише пажње је посветио човековом унутрашњем свету. Пред тобом је један такав свет дечака Вањке Жукова.

занат – рад; струка, звање, професија

калфа – изучен трговачки или занатлијски помоћник

јутрење – јутарња служба у цркви

држаља – штапић са пером на врху, намењен писању

калуп – комад дрвета, предмет у који се ставља нешто да би се добио одређени облик

икона – насликан лик светитеља

жустар – брз, хитар, окретан; сналажљив

бодар – ведар; будан, пун снаге и воље

задевати – пецкати, задиркивати

кожух – зимски капут од овчијих кожа

клепало – дрвена или метална даска у коју се удара ради давања различитих знакова, на пример уместо звоњења у цркви; чегртаљка

Вањка Жуков, деветогодишњи дечак доведен пре три месеца на занат код обућара Аљахина, на Бадње вече не леже да спава. Сачекавши да газда и газдарица с калфама оду на јутрење, он узе из газдиног ормана бочицу с мастилом, држаљу са зарђалим пером и, раширивши испред себе изгужвани лист хартије, поче да пише. Пре него што ће извући прво слово, он се неколико пута плашљиво осврте на врата и прозор, погледа испод ока потамнелу икону од које су се на обе стране пружале полице с калупима, и испрекидано уздахну. Хартија је лежала на клупи, а он је клечао пред клупом.

„Драги мој дедице, Константине Макаричу! – писао је. – Ево ти пишем писмо. Срећан вам Божић и желим ти све најбоље од Господа Бога. Ја немам ни оца ни мајчице, ти си ми једини остао.”

Вањка погледа мрачни прозор у коме је светлуцао одсјај његове свеће, и јасно замисли свога деду Константина Макарича који је служио као ноћни чувар код господе Живарјових. Био је то ситан, мршав, али врло жустар и бодар старчић од својих шездесет пет година, вечито насмејаног лица и пијаних очију. Дању спава у кухињи за послугу или задева куварице, а ноћу, завијен у широк кожух, шета око имања и удара у своје клепало. За њим, опуштених глава, иду стара Каштанка и керић Вјун, назван тако због своје црне боје и дугуљастог тела као у ласице. Тај Вјун је веома послушан и умиљат, подједнако благ према домаћинима као и према туђинцима, али ипак не ужива поверење.

Под његовом смерношћу и кроткошћу скрива се најподмуклији пакосник. Нико боље од њега не уме да се у прави час пришуња и шћапи за ногу, да се увуче у оставу или здипи сељаку кокош. Већ више пута пребијали су му задње ноге, двапут су га вешали, сваке недеље шибали на мртво име, али је он све то ипак преживео. [...]

кроткост – смиреност, мирољубивост, добродушност

подмукао – који потајно чини зло, који под спољашњом добродушношћу крије зле намере, злонамеран

ремен – дуга трака од коже (ређе од чврсте тканине) која служи за везивање или као појас, каиш

нехотице – без намере или воље, ненамерно, невољно, случајно

харинга – врста сарделе из Северног мора, ситна морска риба

вотка – руско алкохолно пиће

трем – предворје куће, обично на стубовима, ходник око куће, каткад и непокривен

бурмут – ситно самлевено дуванско лишће за шмркање

латити се – дограбити, машити се, прихватити се чега, предати се, посветити се чему

кљукати – хранити неког силом или му непрестано давати да једе

Вањка уздахну, умочи перо и настави да пише: „А синоћ сам добио батине. Газда ме ухватио за косу и извукао у двориште, истукао обућарским ременом зато што сам љуљао њихово детенце у колевци и нехотице заспао. А прошле недеље ми газдарица наредила да очистим харингу, а ја почео с репа, кад ти она дохвати харингу па поче њену главу да ми тура у нос... Калфе ми се ругају, шаљу ме у крчму по вотку и терају ме да од газде крадем краставце, а газда ме млати чиме стигне. А храна је никаква. Ујутру ми дају хлеба, за ручак кашу, а за вечеру опет хлеба, а чај или чорбу никад, то газде саме смажу. Гоне ме да спавам на трему, а кад њихово детенце плаче, онда никако и не спавам него љуљам колевку. Мили мој дедице, молим те као Бога, води ме одавде кући у село, не могу ти више ја овако.” [...]

Вањка грчевито уздахну и поново се загледа у прозор. Он се сети: по јелку за господу у шуму је ишао увек деда и водио унука са собом. Беху то срећна времена! Деда је хуктао, и мраз је хуктао; угледајући се на њих, хуктао је и Вањка. Пре но што посече јелку, деда попуши лулу, дуго шмрче бурмут, задиркује прозеклог Вањушку. Младе јеле заогрнуте ињем непомично стоје и чекају која ли ће од њих умрети? Кад наједаред однекуд искочи зец и као стрела појури преко сметова... Деда не може а да не подвикне:

– Држ’ се, држи! Ех ти, враже куси!

Одсечену јелку деда је одвлачио у господски дом, а тамо би се латили да је украсе... Око тога је највише пословала Вањкина љубимица, госпођа Олга Игњатјевна. Док је још Вањкина мати Пелагија била жива и служила као собарица код господе, Олга Игњатјевна је кљукала Вањуку киселим бомбонама и од дуга времена научила га да чита, пише, да рачуна до сто, па чак и да игра кадрил. А кад је Пелагија умрла, сиротана Вањуку су отпратили деди у кухињу за служинчад, а из кухиње у Москву, обућару Аљахину.

„Дођи, мили мој дедице – настави Вањка – заклињем те Христом Богом, одведи ме одавде. Сажали се на мене, несрећно сироче, јер ме овде сви бију и много сам гладан, а жалостан сам да ти не могу рећи, једнако плачем. [...]

И још ми поздрави Аљону, ћопавог Јегорку и кочијаша, а моју рамонику не дај никоме. Остајем твој унук Иван Жуков, мили мој дедице, дођи.”

кадрил – врста плеса у фигурама са четири плесача и врста музике за тај плес

отправити – упутити, отпремити, послати

служинчад – слуге које обављају кућне послове

копејка – врста руског новца мале вредности, пара

тројка – кочије са три коња

прапорац – шупља метална лоптица с металном куглицом унутра која при померању звецка

Вањка начетворо пресави исписани лист и стави га у коверат који је претходног дана купио за копејку. Промисливши мало, он умочи перо и написа адресу:

ДЕДИ У СЕЛО

Затим се почеша, размисли још мало па додаде: „Константину Макаричу”. Задовољан што га нису омели у писању, он натуче капу и не огрнувши кожушчић, онако у кошуљи излете на улицу...

Касапски момци, код којих се дан пре тога распитивао рекли су му да се писма бацају у поштанске сандучиће а из њих се разносе по целој земљи поштанским тројкама с пијаним кочијашима и звонким прапорцима. Вањка дотрча до првог поштанског сандучета и гурну драгоцено писмо у отвор...

Уљуљкан слатком надом, сат касније већ је чврсто спавао... Сањао је сељачку пећ. На пећи седи деда, опустио босе ноге и чита писмо куварицама... Око пећи се врти Вјун и маше репом...

(Превела с руског Олга Влатковић)

Радионица

Данас људи све мање пишу писма. Некада су писма била највећа радост за оног ко их добије. Напиши писмо, адресирај га и пошаљи драгој особи. Обрадоваћеш тако и себе и њу.

Трагом речи

1. Подели приповетку на целине према догађајима које описује Вањка. Издвој реченице које представљају основну информацију о свакој целини. Како се дечак Вањка нашао у Москви? У каквим околностима живи? Кога се обраћа за помоћ? Шта Вањка у писму моли?
2. Наведи особине главног јунака. На какве се неправде жали? Како се понашају према Вањки у обућаревој кући? Чег се присећа? Како је живео на селу? Каква су осећања дечака према деди? О чему заправо говори дечакова потреба да деди напише писмо?
3. Обрати пажњу на композицију Чеховљеве новеле. Наведи основне мотиве који се појављују у њој. Радња брзо стиже до средишта збивања и заплета. Пронађи део у тексту који представља преокрет у радњи. Како разумеш крај приповетке? Размисли шта би могла бити поента ове приче.

Појмовник

Ретроспективним приповедањем представљају се догађаји који су се десили пре оног тренутка радње у којем се саопштавају. Догађаји се или излажу или описују.

Чеховљев мали јунак сећа се како је проводио Божић са дедом пре него што је дошао у Москву одакле му сада пише писмо, молећи га да дође по њега. Ретроспективно приповедање често представља преглед догађаја који су се одиграли пре неког тренутка у којем почињемо да пратимо причу. Често има облик **сећања** јунака на прошлост што је у блиској вези са оним што му се догађа у садашњости.

Представљамо ти...

Антон Павлович Чехов

- Рођен је 1860. у Таганрогу, у Русији.
- Лекар по занимању, Чехов је један од најбољих европских писаца приповедака и новела, као и драма.
- Прву збирку приповедака под насловом *Мелѿоменине бајке* објавио је 1884. године.
- Написао је више од пет стотина хуморески, анегдота, цртица, кратких прича и новела, лирских драма и једночинки, којима је направио велики заокрет у руској литератури.
- Његове приповетке („Степа”, „Човек у футроли”, „Дама с псетанцетом”, „Чиновникова смрт”, „Павиљон бр. 6”, „Туга” и др.) убрајају се у сам врх светске књижевности.
- „Галеб”, „Ујка Вања”, „Три сестре” и „Вишњик” и данас су међу најигранијим драмама на светским позорницама.
- Умро је 1904. године у Баденвајлеру, у Немачкој.

Бранко Ћопић

Чудесна справа

„Чудесна справа” припада збирци приповедака Бранка Ћопића *Башића слезове боје*. Ова збирка је сачињена од прича у којима се приповеда о детињству и времену одрастања, о људској доброти и једној „башти слезове боје”, занесеним дечацима и њиховим доброћудним дедама.

васер-вага

– справа за одређивање водоравног положаја; либела

бена – будала, луда, неозбиљан човек

џаба, џабе

– бесплатно, без користи, узалуд, низашта

самар – дрвена направа слична седлу која се ставља на леђа коњу

древни – стари, давни

самарџија

– занатлија који прави и поправља самаре

Михољдан

– хришћански празник који се прославља 29. септембра по старом, а 12. октобра по новом календару

нафора – комадић, коцкица освеженог хлеба који се у православној цркви дели после литургије

Мој дјед Раде плашио се не само разних животиња (змија, даждевњака и риба) него је зазирао и од многих справа и машина: од пушака, термометара, васер-ваге и тако даље.

Ни под каквим изговором у нашу кућу није се смјела унијети пушка: ни пуна, ни празна, ни покварена, ни растављена. Од погледа на термометар дјед је добијао вртоглавицу и стуживало би му се у стомаку, а од васер-ваге је закретао главу као од урокљивих очију.

Међутим, једино је према сату одувјек имао неко посебно страхопоштовање гледајући у њему тајанствено биће које живи својим загонетним животом, чистим и мудрим као код каквог древног праведника. Није га чак волио ни у руке узети бојећи се да га на неки начин не обесвети и не упрља.

Дједов рођак Сава, стари лопов и никаква вјера, често би се око тога дохватио с дједом.

– Ма како ти то зазиреш од сата као да је пред тобом жив створ, а?

– Па да шта је него жив – мирно каже дјед.

– Сат жив?! – забезекне се Сава.

– Жив, богме, и десет пута мудрији него ти.

Иако баш није било тешко испасти мудрији од Саве, старчић увијек ријеђено пуше:

– Мудрији од мене? О, види ти њега.

– Да, да. У по дана, у по ноћи, кад год ти драго, само га отвориш, а он ти – цак, цак! – толико и толико сати. Ехе, драги мој, а ти не знаш ни на колико си мјеста шупаљ, а камоли шта друго.

Дјед поучно дигне прст.

– Према једном сату, брате Саво, ти си једна обична бена.

– Да шта сам него бена. Код Бабића се пече ракија, а ја овдје код тебе џаба тупим зубе – искрено признаје Сава и диже се да пође.

У нашој кући, откад се зна и памти, никад нико није имао сата, нити је ко знао да по њему чита вријеме. Мој стриц Ницо, кад се

даждевњак – врста водоземца сличног гуштеру, саламандер с црним и жутиим пегама

зазирати – плашљиво гледати, прибојавати се, устручавати се, снебивати се

обесветити – погазити, повредити светињу, оскрнавити

справа – оруђе које служи за извођење каквих радова, направа; алатка, алат

термометар – уређај за мерење температуре

урокуљиве очи (зле очи) – очи које, према веровању, погледом могу неком нанети зло

Грмеч – планина у Босни

освитати – затећи се негде у освит; провести ноћ и дочекати свануће

чакшире – панталоне

олтар – најважнији део храма, светилиште, место на којем се налази часна трпеза и на којем се врши главни део богослужења (у православној цркви одвојен је иконостасом)

шепурити се – разметати се, правити се важан

вратио са Солунског фронта, правио се да „зна у сат”, али касније се испоставило да он умије само понешто око мале казаљке, па је његово одређивање времена испадало, отприлике, овако:

– Још само колик за један нокат па ће подне.

То „гледање у сат” за мога дједа била је једна исто тако тајанствена и помало натприродна умјешност као и гатање у длан. Ако си рођен за то, ти ћеш ту работу и научити, ако пак ниси, цабе ти је.

Да жене не знају у сат и да то нису женска посла, то је за дједа било нешто што се само по себи разумије.

Једне године и наша кућа доби сат. Било је то овако.

Имао ти је дјед једног побратима и пријатеља Петрака, самарцију по занимању. Тај ти је читаве године лутао испод Грмеча, од села до села, и људима правио и поправљао самаре, пропијајући своју зараду често већ на лицу мјеста, уз домаћина код кога је радио.

На Михољдан, крсну славу нашу, Петрак је освитао код наше куће, свечан и обријан, и здравио се с дједом:

– Побратиме Раде, да нам буде срећан данашњи светац.

Остао би тако који дан, напио се, напричао, испрегледао дједове самаре и једног јутра, ево ти га обувена и потпасана, љуби се с дједом и утјешно пророкује:

– Брзо ћемо се ми опет срести, побратиме, округла је земља.

Једне године тако, растајући се с дједом, он му пружи повелик излизан џепни сат.

– Ево ти, побратиме, ово ћеш ми сачувати за догодине. Зарадио сам га у добра човјека, па ми је све страшиво да га ђегод не пропијем.

Дјед обриса оба длана о чакшире и прими сат побожно као нафору пред олтаром.

– У реду, добро, биће пажено ко очи у глави.

Сат је био закључан у дједов сандук и на њега се брзо и заборавило, све док ја једног дана не доперјах из школе поносито се шепурећи:

– Дједе, ја знам гледати у сат, учили нас у школи.

– Иди, бено, гдје ће дијете знати у сат. Хајде да си бар војску одслужио, друго би било.

– Богами, дједе, знам. Знам га навити па да иде.

– Е, е, лажи само.

– Дај вамо па ћеш видјети.

Мољакао сам, улагивао се, аја, није помагало. Тако цијењену ствар у дјечје руке, то је за дједа био одвећ велик ризик.

Уна – река у Босни

вајкати се – жалити се, јадати се

регетати –
крекетати,
производити
гласове, звукове
сличне крекетању,
али и крештати;
блејати; штектати
и сл.

навиљак – мала
гомила сена

каурин –
муслимански назив
за хришћанина;
неверник

Сљедећег Михољдана побратим Петрак не појави се на нашој слави. Дјед се забрину.

– Да није болестан, Бог га видио?

Пропитивао се за њ у вароши, на сточној пијаци, на црквеном сабору, али од побратима ни трага ни гласа. Те јесени нико га под Грмечом није видио. На једном мјесту дједа утјешише причом како је стари говорио да ће преко Уне, у Кауре, да тамо претреса и прави самаре.

– Богами ће њега, онако, пијана, гдјегод умлатити и опљачкати Каури, ловови су то – вајкао се дјед.

Једног поподнева тек што стигох из школе, дјед ме тајанствено позва у свој собичак. Био је сам код куће.

– Одидер вамо.

побро – побратим,
пријатељ близак као
брат

Почепркао је по свом сандуку, извадио из плаве хартије Петраков сат и неповјерљиво ме погледао.

– А знаш га навити, велиш?

– Знам.

– Дедер.

Старац ме усједе на свој кревет, стави ми сат у руке и без даха се загледа у моје прсте. Кад је навијање било готово и сат зацактао јасно и равномјерно, он га узе у руке, принесе десном уву и сав озарен прошапута:

– Аха, ради, ради, куца!

Спустио је сат у крило као да се одмара, загледао се некуд у даљину и обрадовано протепео:

– А, знао сам да је он жив, рђа једна. Жив и здрав.

– Ко то, дједе?

– Мој побро. Да је он мртав, и његов би сат умро. Па да, тако ти је то.

Тога поподнева дјед је био толико удобровољен да ме је навече чак и у млин повео. До дуго у ноћ, сједили смо на млинском прагу и гледали пун Мјесец, нас двојица, велика и мала бена, а около су регатале жабе, па уз ту крекетаљку ниси знао јеси ли још на земљи или заједно с Мјесецом рониш кроз распјеване навиљке облака.

Трагом речи

1. Одреди основну тему приповетке. Ко су ликови у приповеци? Наведи неке од особина деда Рада и његовог рођака Саве. Чег се све деда Раде плаши под старе дане? Како разумеш његов страх од змија, даждевњака и риба?
2. Објасни шта означава „чудесна справа”. Какав је однос деда Рада према сату? Како је Раде добио сат? Шта је одобровољило деда Рада и унука Бају? Када је деда Раде престао да се плаши? На који начин Раде зна да је Петрак жив? Како је сат прорадио?
3. Којим поводом је Петрак долазио у госте? Присети се приповетке из петог разреда „Поход на Мјесец” и у њој описаних „Петракових дана”. Шта се догађа када се Петрак појављује у дому деда Рада? Опиши лик самарције Петрака. Како се Петрак поздравља са својим побратимом? Опиши односе између деде и самарције.
4. Одреди који лик приповеда ову причу. Како се зове такво приповедање? Распитај се како се некад мерило време без сата. Размисли о могућим порукама ове приповетке.

Појмовник

Носиоци **радње** епског дела су **ликови**, а начин приказивања битних својстава лика, карактера у књижевности назива се **карактеризација**. Помоћу карактеризације писац уверљиво приказује психофизичко стање и поступке одређеног лика. Постоји више врста карактеризација, међу којима су и:

статичка	када се при обликовању лика приказује само једна његова особина
динамичка	када се лик приказује са различитих гледишта, као развијен и сложен
схематична	када се истичу само моралне или социјалне вредности, и то искључиво црно-белом техником: добро – зло; истина – лаж; верност – издаја
психолошка	када се дочарава унутрашњи свет ликова – размишљања, страхови, радости...
социолошка	када се одређени поступци и судбина јунака тумаче његовим пореклом и средином из које је потекао, његовим положајем у друштву
језичка	када су јунаци одређени начином на који говоре

Представљамо ти...

Бранко Ћопић

- Рођен је 1915. године у селу Хашанима под планином Грмечом.
- Он је приповедач углавном хумористичког тона, песник, романописац и дечји писац.
- Његова дела превођена су на енглески, немачки, француски, руски језик...
- Био је члан Српске академије наука и уметности.
- Највише је обрађивао теме из живота људи у Босанској Крајини и из Другог светског рата.
- Написао је преко тридесет књига за децу: *Под Грмечом*, *Сурова школа*, *Доживљаји Николећине Бурсаћа*, *Башића слезове боје*, *Глуви барућ*, *Не шујуј*, *бронзана слиража*, *У свијету медвједа и лејширова*, *Јежева кућица*, *Доживљаји мачка Тоше*, *Мајареће јодине*, *Орлови рано лете*.
- Умро 1984. године у Београду.

Исидора Секулић

Буре

(одломак)

Усамљена и осетљива радознала девојчица која воли да чита и машта, изградила је свој мали свет од великог оштећеног бурета у дворишту у којем се игра. Исидора Секулић се у овој причи сећа и свог безбрижног детињства у сигурном кутку, а како се мала девојчица може играти у бурету, сазнаћеш из следећег одломка.

буре – округло дрвени суд различите величине причвршћен обручима

ртењача – леђни део

презати – упрезати, стављати коња уз руду и намештати му опрему да би вукао кола; уводити волове у јарам

кутић – кут, угао, мало тајанствено место

лексикон – речник у коме су објашњени различити појмови

буктети – пламтети, горети јаким пламеном

поларна светлост – светлост која се може видети на Северном и Јужном полу

физиономија – изглед

грдне – силне, бројне

Школски задаци нису ми задавали много бриге. Све је било просто и лако и могло се већ у школи научити и запамтити. А брат ми је био несташко и мали дивљак. Подизао је Скадар на Бојани и зазиђивао моје лутке, тражио мравима ртењачу, презао скакавце у кола од карата, и више ишао на глави него на ногама.

Седела сам дакле по цео дан сама, у каквом кутићу, и превртала шарене и светле картоне по лексиконима и књигама природних наука. Тамо се видела како букти поларна светлост, тамо је било оних чудних тропских биљака са физиономијама дивљих животиња, шуштало је море и возиле су по њему грдне галије асирских веслача, ишли су у бој египатски војници, све један као други, са запетим стрелама и оним чудним оштрим профилима главе на оба рамена.

[...]

Тако данас, тако сутра, тако зимус, тако летос, прво у соби, па у ходнику, па на тавану, па у башти, па најзад у бурету.

Ја сам то звала буретом, али у ствари је то била једна грдна каца, расушена, раздрмана стара каца која је стајала у дну дворишта и без икаква опредељења полагаано трунула и пропадала. [...]

Поодавно сам осећала неки укус за тај расклиматани стари дворац. Између дасака сам завиривала у њега, штапићем гуркала и пипала огромну и као камен тврду печурку, размицала лишће густог и угасито зеленог корола, и волела да слушам сиву мелодију ћутања и тишине.

Помишљала сам прво да у друштву продрем у буре, али сам се предомислила и решила да га сама испитам и по робинзонски освојим.

Једног раног летњег јутра дограбим собне мердевине, чекић и сикирицу, попнем се на кров и размакнем даске по њему да може сунце унутра, а затим и ставим једну трулу даску и с бока да бих и сама могла да уђем. [...]

галија – врста старинског брода; средњовековна ратна лађа;

Асирци – народ који је живео у VII веку пре нове ере у Месопотамији, Египту и источном Средоземљу

профил – изглед лица са стране

каца – ваљкасти дрвени суд отворен с горње стране, шири при дну

продрети – ући силом

сикирица – секирица

пазарити – трговати, продати или купити

фикус – висока тропска биљка с тамнозеленим меснатим листовима

палма – дрво које расте у топлим крајевима

грозничаво – као у грозници, узбуђено, ужурбано

прибирати – скупљати,

резбарија – уметничка творевина (слика, шара и сл.) која настаје урезивањем у камену и дрвету

Тога дана сам се уселила у буре. Прво сам унела малу столицу и над њом разапела стари неки избељени кишобран с којим су млађи ишли у јесен да пазаре. Па сам онда довукла сву моју баштицу у лонцима, између осталог и два лепа висока фикуса који су у бурету изгледали као палме.

Одмах затим је ушла гомила танких дрвених кутија од цигара које сам грозничаво прибирала, па чак и куповала, јер сам у то време, од јутра до мрака, измишљала и резала галије и лађе.

Укуцам затим неколико клинова и повешам тестерицу, чекић, старе маказе, кантицу, кутију с ексерима и канапима, и довучем, најзад, стару једну енглеску историју где је било пуно цртежа и резбарија са тебанских и египатских гробова, који су представљали море, буре, галије и морепловце.

С почетка је било неког детињег страха, и ја бих почешће искакала из бурета да се после мале паузе и ослушкивања опет вратим у њ. Али навика је брзо дошла, и ја се од бурета нисам одвајала. И ако је требало да ме траже, тражили су ме у бурету, и ако је требало да ме нађу, нашли су ме у бурету. Штавише, касније сам и ону једну даску, која је уласка ради скинута, наслањала изнутра, тако да сам осим отвореног крова, била сасвим заграђена и била сасвим сама. Псима и мачкама је улаз био забрањен, моме брату је у бурету било тесно, а крилати моји гости долазили су одгоре.

У овом шупљикавом и смежураном дворцу бујала је нека лака, мека и тиха фантазија, и док су друга деца напољу грајала и целог лета трчала од тарабе за једним лептиром, мала бледа девојчица сањала је у бурету своју робинзонијаду.

Сањала о великим морима по којима се коралска острва љуљају као котарице цвећа. О пределима где сунчани зраци у тешким дебелим вितिцама падају на земљу, и где нема друге хладовине и свежине до кад морске птице рашире своја крила и водом са свога перја попрскају цвеће. Сањала о страшној студи и глечерима из чијих се пукотина плази чудна плава светлост, и осећала да тамо на северу, у оним смрзнутим енергијама, мора лежати клица и стихија праве вечности.

У тој трулој колибици сам научила да волим оно што се не види, оно што немам, и оно што мора да прође. Волела сам сунце, светлост, лептире, бубице и цврчке. Волела сам их нервозно и са стрепњом, јер сам видела да сунце залази, и знала да ће за дан или за недељу поумирати шарени и луди лептири, и да ће за мало попадати изнурени мали цврчци. Попадаће, и врућина ће их спржити, и ја ћу можда сама изгазити осушене лешинице веселих мојих певача. [...]

Теба – древни град који је био престоница Египта у трећем миленијуму пре нове ере

смежуран – који је изгубио једрину, глаткоћу; прекривен борама, наборан

тараба – ограда од дасака или летава, плот

робинзонијада – књижевна дела инспирисана авантуристичким романом *Робинзон Кресо*; авантура

котарица – невелика плетена корпица која служи за преношење или држање ствари, кошарица

студ – хладноћа

гледер – огромна покретна санта леда

стихија – природна појава, непогода, која се истиче силином и рушилачком снагом

Неко време, свако јутро у једно исто доба, на једну исту дашчицу крова, долазила је, не знам откуд, чудна нека мала, уплахирена и ћутљива птица. Климнула би главом на све стране мог бурета, затренила телом као да ће сваким перцем за себе полетети, и после неколико тренутака нестала.

Покушала сам да у тањирину оставим мрвица, од хлеба, од колача, воћа и шећера, али се птица увек једнако понашала и никад ништа није додирнула. Зашто је та животињица долазила, шта ју је привлачило, шта је гледала и шта је видела? Није ми се дало да разлог докучим, али сам ту птицу волела као што се воли симбол љубави и доброте.

Једног дивног летњег дана, кад се сва лепота једног годишњег времена свезала у лепо јутро, кад су голубови изгледали крупни, пластични и тешки, кад су изукрштани сунчеви зраци звечали као сребро, кад се говор чуо као смех, кад је светлост тако густа била да су је мушице и лептири крилима разбијали, кад сам ја сретна и весела дотрчала у буре – птица није дошла. Ни тада, ни икад више.

Трагом речи

1. Зашто се девојчица уселила у старо буре? Шта је пронашла у том затвореном простору? Какви предели се смењују у њеној машти? Које истине сазнаје девојчица? Како се она осећа у бурету? Од чега стрепи?
2. Издвој основне мотиве у приповеци. О каквој светлости девојчица размишља? Уочи љубав девојчице према лептирима, бубицама, цврчцима. Како замишљаш чаробну земљу из које ова бића долазе? Шта нам то говори о лику девојчице? Потражи стилске фигуре које се јављају у описима и објасни њихову улогу у овој приповеци.
3. Како се долази у чаробну земљу коју је девојчица измаштала? Која врста приповедања је присутна у тексту? Имајући на уму девојчине поступке, опиши њен карактер. Објасни како разумеш реченицу: „У тој трулој колибици сам научила да волим оно што се не види, оно што немам, и оно што мора да прође.”

Радионица

Свако у детињству има свој омиљени кутак, место на које одлази да машта, размисли, радује се, игра се... Направи анкету међу својим друговима и другарицама изван одељења о томе које је њихово омиљено место и које су им игре најзанимљивије. Исту анкету начини и са одраслима из своје околине. Наши предлози питања за анкету су: Где сте највише волели да се играте кад сте били мали? Који је твој омиљени кутак за игру, омиљена игра, играчка?

Представљамо ти...

Исидора Секулић

- Рођена је 1877. године у бачком селу Мошорину, недалеко од Новог Сада.
- Радила је као професор математике у Панчеву, Београду, Шапцу...
- Докторирала је филозофију у Берлину и била је прва жена школски управитељ.
- Прву приповетку објавила је у 33. години и од тада није престајала да пише. Њен стваралачки опус је изузетно обиман. Позната је по својој прози (*Кроника љаланацкој їробља*) и путописима (*Писма из Норвешке*).
- Била је први председник Удружења књижевника и редовни члан Српске академије наука и уметности.
- Умрла је 1958. године у Београду.

Реј Бредбери

Маслачково вино

(одломак)

Маслачково вино је један од најбољих романа Реја Бредберија. У следећем одломку упознаћеш дванаестогодишњег Дагласа Сполдинга, јунака овог романа.

Касно те вечери, док се враћао кући из биоскопа с мајком и оцем и братом Томом, Даглас је видео патике у блиставом излогу продавнице. Брзо је скренуо поглед, али му је нешто већ држало зглобове, стопала су му застала у ваздуху, а онда нагло пружила корак. Земља се завртела; пред налетом његовог тела у трку високе тенде продавница лупале су својим платненим крилима. Његови мајка и отац и брат ходали су у тишини поред њега. Даглас је ходао унатрашке, гледао патике у поноћном прозору који је остао за њима.

[...]

– Тата! – излетело му је. – Тамо у оном излогу, оне крем-сунђер патике за лаки трк...

Отац се није ни окренуо. – Хајде, на пример, да ми кажеш зашто ти требају нове патике. Можеш ли то да урадиш?

– Па...

Зато што дају осећај какав имаш сваког лета кад први пут скинеш ципеле и потрчиш преко траве. Дају осећај какав имаш зими кад гурнеш стопала ван топлих покривача да хладни ветар кроз отворен прозор одједном дуне на њих и оставиш их напољу дуго пре него што их поново увучеш под покриваче и имаш утисак да су две грудве снега. Патике дају осећај какав увек имаш кад први пут у години гацаш по спорим водама речице и због преламања светла, под водом видиш своја стопала два центиметра даље од правог дела тебе изнад воде.

– Тата – рече Даглас – то је тешко објаснити.

[...]

– Да – рекао је отац – али шта није у реду с прошлогодишњим патикама? Зашто не можеш *њих* да ископаш из ормара?

Па, било му је жао дечака који живе у Калифорнији, где се патике носе целе године, па они и не знају какав је осећај изути зиму, сљуштити са стопала кожне ципеле тешке као олово, све пуне снега и кише и трчати бос целог дана и онда запертлати прве нове патике те сезоне, што је било још боље него бити бос. Магија је увек била у новом пару патика. Магија би до првог септембра могла умрети, али је сада на крају јуна још било довољно магије, а онакве патике могле би те бацити увис преко дрвећа и река и кућа. А ако би хтео, могле би те бацити и преко ограда и тротоара и паса.

– Зар не схваташ? – рече Даглас. – Једноставно *не моју* да носим прошлогодишњи пар.

Јер је прошлогодишњи пар био мртав изнутра. Биле су fine кад је почео да их носи, прошле године. Али, до краја лета, сваке године, увек откријеш, увек знаш, да ипак не можеш да прескочиш реке и дрвеће и куће у њима, и од тада су мртве. Али, ово је била нова година, и он је осећао да би овај пут, с овим новим паром патика, могао урадити све, све што пожели.

Попели су се степеницама до своје куће. – Штеди новац – рече отац. – За пет или шест недеља...

– Лето ће бити готово!

[...]

– Разлози. Морам да смислим неке разлоге за патике.

[...]

Једнога тренутка, врата Сандерсоновог базара била су празна. Наредног, тамо је стајао Даглас Сполдинг, не знајући шта би с рукама, погледа прикованог за своје кожне ципеле као да те тешке ствари више никада неће моћи извући из бетона. Грмљавина је стала кад су његове ципеле стале. Сада, до бола споро, не усуђујући се да погледа било где осим у новац који је стезао у шасти, Даглас се помери с јарког светла суботњег поподнева. Пажљиво је саградио торњеве од десетопараца, петопараца и новчића од двадесет пет центи на тезги, попут неког ко игра шах и брине да ли ће га наредни потез одвести на сунце или гурнути дубоко у сенку.

– Ништа немој да ми кажеш! – рече господин Сандерсон. Даглас се следи.

– Прво, тачно знам шта хоћеш да купиш – рече господин Сандерсон. – Друго, видим те свако поподне пред мојим излогом; мислиш ли да ја не видим? Грешиш. Треће, да их назовемо правим именом, ти желиш Њихово величанство крем-сунђер патике за лаки трк: КАО МЕНТОЛ НА НОГАМА! Четврто, хоћеш кредит.

– Не! – јекну Даглас, тешко дишући, као да је читаве ноћи трчао у сновима. – Имам да понудим нешто боље од кредита! – изговорио је у једном даху.

[...]

– Шта?

– Бенг! Ја вам разносим пакете, подижем пакете, доносим вам кафу, палим ваше смеће, трчим у пошту, предајем телеграме, идем у библиотеку! Видећете дванаест копија мене како улазе и излазе, улазе и излазе, сваког минута. Осећате ли те патике, господине Сандерсон, *осећате ли* којом ме брзином оне могу носити? Са свим тим опругама унутра? Осећате ли сав тај трк у њима? Осећате ли како вас некако стежу и не остављају вас на миру и не воле кад само стојите ту? Осећате ли колико бих брз могао бити док одрађујем ствари које се вама не раде? Ви останите у финој расхлађеној радњи док ја трчкарам по граду! Али то у ствари нисам ја, то су патике! Оне као луде лете улицицама, штеде време и новац, и враћају се! Ено их, одоше! Господин Сандерсон стајао је запањен бујицом речи.

[...]

Старац лаким кораком пређе кроз радњу до зида од десет хиљада кутија, врати се с једним паром патика за дечака, и састави на неком парчету папира списак док је дечак везивао пертле и онда се усправио, спреман за покрет. Старац пружи списак.

– Туце ствари које треба да урадиш за мене данас поподне. Обави то, и квит смо, а ти си отпуштен!

– Хвала, господине Сандерсон! – Даглас одскакута.

– Стани! – викну старац.

Даглас заочи и окрете се.

Господин Сандерсон наже се напред. – Какав је *осећај*?

Дечак спусти поглед ка својим стопалима дубоко зароњеним у реке, у житна поља, у ветар који га је већ терао да напусти град. Подигао је поглед према старцу, очи су му гореле, усне се померале, али звука није било.

(Превела с енглеског Тања Бркљач)

Трагом речи

1. Шта ти је било најзанимљивије у тексту? Који је основни мотив који покреће читаву радњу овог одломка? Именуј осећања кроз која је пролазио главни јунак док није добио патике. Како разумеш дечакову велику жељу за патикама? Опиши шта оне представљају за дечака. Пронађи у тексту делове који сликовито илуструју „магију патика”.
2. Како отац разуме дечакову жељу, а како господин Сандерсон? Какав договор је дечак понудио продавцу? Прати како је у делу представљен лик дечака и наведи његове основне особине. Образложи своја запажања. Упореди жељу јунака приповетке „Богојављенска ноћ” и жељу малог Дагласа. Шта човек треба да ради кад нешто силно жели? Размисли о могућим порукама приповетке.

Представљамо ти...

Реј Бредбери

- Рођен је 1920. године у држави Илиноис, у САД.
- Овај савремени амерички писац је пионир научне фантастике и највећи живи писац овог жанра.
- Објавио је преко 500 књига, и то кратких прича, романа, драма, филмских и ТВ сценарија и поезије с темама из области научне фантастике, мистерије, хорора.
- Његова најпознатија дела су: *Марсовске хронике* (1947), *Фаренхајт 451* (1953), *Маслачково вино* (1957), *Лек за меланхолију* (1959), *С је за свемир* (1966), *Сећање на убиство* (1984), *Зелене сенке, бели кић* (1992), *Пси верују да је сваки дан Божић* (1997), *Повраћајак* (2006), *Сада и заувек* (2007).
- Умро је 2012. године.

На крају поглавља

Врсте и начини приповедања

ПРИПОВЕДАЊЕ

Приповедање се назива још и **нарација**. Зато и онога који приповеда (**приповедача**) називамо још и **наратором**. Наратор није онај ко пише неко приповедачко дело (роман, приповетку...), већ је створен руком писца. Стога не треба поистовећивати наратора и писца неког дела.

ПРЕМА ВРСТИ ПРИПОВЕДАЊА РАЗЛИКУЈЕМО:

приповедање у првом лицу	Све је испричано из перспективе једног приповедача. Он представља догађаје и ликове онако како их он види. Зато је ова врста приповедања субјективна. Приповедач у првом лицу често је учесник или сведок онога о чему приповеда. Некада цело дело може бити исприповедано на овај начин, а некада се овај облик приповедања јави само у неком одељку одређеног дела.
приповедање у трећем лицу	Не може се одредити ко прича о догађајима и ликовима. Као да постоји неки невидљиви приповедач који све зна о догађајима и ликовима али не припада свету приче. Стога се каже да у овој врсти приповедања постоји неки свезнајући приповедач па је зато врста приповедања објективна.

ПРЕМА НАЧИНУ ПРИПОВЕДАЊА РАЗЛИКУЈЕМО:

хронолошко приповедање	Када писац ниже догађаје према редоследу њиховог одигравања, то јест хронолошки.
ретроспективно приповедање	Када писац најпре ниже догађаје хронолошки да би у неком тренутку то прекинуо да ради и почео да приповеда о догађајима који су се одиграли пре оног тренутка у причи након кога се о њима приповеда.

Уметност побеђује свако зло

Народна бајка *Мала вила*
Иво Андрић, *Аска и вук*
Мирослав Антић, *Плава звезда*
Rabindranat Tagore, *Gradinar (izbor)*
Данило Киш, *Вереници* (одломак)

Кључне речи: песма у прози; слободан стих; фабула;
тема; мотив; главни мотив; споредни мотив; алегорија;
народна бајка; љубав; чежња; игра; уметност

Мала вила

У овој бајци много тога наликује нашим народним песмама, приповеткама и предањима у којима се као јунакиње помињу виле. Подсети се особина које ова митска бића имају у нашој народној традицији. Пажљиво прочитај ову бајку и упореди је с другим народним бајкама које волиш, као и са оним што већ знаш о вилама.

шишано кумство

– свечани обред првог шишања детета у коме онај који шиша дете постаје кум детету и његовој породици

гај – шумица, шумарак, луг

тамјан – смола добијена из дрвета која, кад се запали, даје пријатан мирис; употребљава се за кађење при верским обредима

пропланак – невелика чистина, обично на ивици или у средини шуме

ћерећет – врста танког памучног платна

лучица – луткица

чаврљати – ћаскати, брбљати

прогукати – рећи нешто нежним, љупким гласом; почети гукати

замамљив – који замамљује, заноси, очарава

Били краљ и краљица, па имали јединца сина.

Кад је краљевић већ нарастао, прославише његово шишано кумство и на част позваше највићеније људе из свега краљевства. Бијели двори засјаше од злата, сребра и драгог камења и од хиљаду свијећа. Кад увече у башти поведоше коло, ухватише се дјевојке све једна љепша од друге, а све гледаху у краљевића мило и драго, да га поједу очима. У поноћ се разиђоше гости, а краљевић оде у гај од старих липа, јер је била мјесечина као дан а њему се није спавало.

Чаробно бјеше погледати на тамне сјенке дебелог дрвећа; кроз грање се увлачила мјесечина и падала по земљи у чудним шарама. Липе су мирисале као тамјан из цркве. Краљевић је полагао шаптао замишљен по меканој травици. Кад је изашао на пропланак, наједном угледа пред собом усред мјесечине, на трави, малу вилу одјевену у красне хаљине од финог ћерећета златом везена. Коса јој је била дуга и спуштена низ плећи, а на глави јој блисташе се златна круна украшена драгим камењем. Али је била посве, посве мала. Као лучица! Краљевић у чуду застане и загледа се у њу, а она проговори гласом као да сребрно звонце звони: „Мој лијепи краљевићу, и ја сам била позвана данас на твоје кумовање, али нијесам смјела доћи у коло јер сам тако малена, него ти се овдје клањам на овој сјајној мјесечини, која је мени сунчев сјај.” Краљевићу се мала вила веома свидје. Није се нимало поплашио од ове ноћне појаве, него јој приступи и узео је за ручицу. Али му се она оте и нестане је. Остаде му у руци само њена мала рукавица, тако мала да ју је једва навучао на свој најмањи прст. С неком тугом се врати у дворе и ником не рече ни ријечи с ким је био.

Али другу ноћ опет оде у башту. Ходио је по бијелој мјесечини и тражио малу вилу. Али ње нигдје не бјеше. Од жалости извади из њедара малу рукавицу и пољуби је. У тај мах створи се вила пред њим. Краљевић се тако обрадовао да се не може исказати како. Све му је играло срце у грудима од милине. Дуго су шетали по

намах – овог часа,
одмах

алем – драги камен;
бриљант, дијамант

укоп – погреб, сахрана

л(и)ес – мртвачки
сандук

дозлогрдити –
постати
неподношљиво;
превршити меру која
се може трпети

мјесечини и чаврљали. Краљевић се зачуди кад опази да мала вила све једнако расте док с њиме говори. Кад су се растали, била је двапут већа него синоћ. Кад јој је вратио рукавицу, није је могла више навући. „Узми је па је чувај као аманет”, рече мала вила и нестале је. „Носићу је на срцу”, рече краљевић.

Сваку ноћ су се одсад састајали њих двоје у башти. Док је сунце сјало, краљевић је муку мучио. Цио дан је био тужан, једва је чекао да изађе мјесец и само је на њу мислио и питао се: Хоће ли ноћас доћи?

Краљевић је све већма љубио малу вилу а она је сваку ноћ расла и бивала све већа и већа. Кад је прошло девет ноћи, бјеше пун мјесец, а вила је нарасла велика као краљевић. Весело га дочека и слатким гласом прогука:

„Докле год буде мјесечина, ја ћу ти долазити.”

„А, не моја драга! Ја не могу живјети без тебе. Ти мораш бити сасвијем моја. Ја ћу те учинити краљицом.”

„Драги мој”, рече вила, „хоћу бити твоја, али само тако, ако ћеш ме увијек, и само мене вољети.” „Увијек, увијек”, викну краљевић без промишљања, „и само тебе, а друге никад ни погледати нећу.” „Добро! Али памти што кажем: само докле будеш држао ријеч, бићу твоја.” Послије три дана учинише свадбу двоје младих.

Љепоти вилиној дивео се сав свијет. Срећно су живјели седам година, и онда умрије стари краљ.

На укоп му дођоше многи поданици. Крај мртвачког лијеса чувале су мртваца најљепше госпође из читаве земље. Била је ту и једна љепица црвене косе а црна ока. Та се није Богу молила, нити је мртвог краља гледала, него је само очима пратила младог краљевића. Видио је и он да га лијепа госпођа гледа, и било му драго. Кад је велики спровод кренуо на гробље, погледао је краљевић трипут у замамљиву љепицу, водећи за руку своју жену. Наједном му се жена спотаче на своју сукњу и мало што не паде. „Ју, гле, сукња ми је предуга!”, узвикну краљевићка. Краљевић није ни опазио да се она смањила. Кад су закопали старога краља, пође она љепотица црвене косе намах уз краљевића путем кући, а он је испод ока све у њу гледао. Тако и није видио да му је жена све мања. Кад стигоше кући, под старе липе – нестале је посве. Сада краљевић узео за жену госпођу црвене косе а црних очију. Али с њом није ни три дана срећно живио. Тражила је да јој купи постељу од самог алама, жељела је сад ово, сад оно, а све саме ствари каквих и нема на свијету. Кад он није могао да јој испуни жељу, она је плакала, свађала се с њим, ружила га. Кад му бјеше већ дозлогрдило, он је отјера.

Сад тек види шта је учинио. Уздисао је и јадиковао за малом вилом. Опет пође сваку мјесечну ноћ под старе липе, да дозове своју лијепу и добру вилу. Звао је и звао, чекао и чекао, већ је постао и старац чекајући. Али, она се никада више није вратила.

Трагом речи

1. Препричај ову занимљиву бајку. Наведи догађај који ти је у њој био посебно интересантан. Опиши сусрет краљевића и мале виле. Шта доприноси тајанствености тог сусрета? Издвој догађај који одређује како ће се прича завршити.
2. Наведи ликове у овој бајци. Одреди који су међу њима главни, а који споредни. На основу података из текста опиши малу вилу. Објасни на који начин је она порасла. Какав услов је поставила мала вила? Имајући тај услов на уму, објасни зашто је мала вила почела да се смањује.
3. Наведи основне одлике народних бајки. Шта је у народним бајкама које знаш другачије у односу на бајку „Мала вила”? У следећем низу изабери изразе који означавају неке од мотива ове бајке: **вечна љубав; изневерено обећање; опраштање; кајање; радост.**
4. Особине физичког портрета мале виле представљене су бројним стилским фигурама. Посебно обрати пажњу на фигуре којима је приказано мењање њене висине. Како се оне зову?
5. Размисли о основним порукама ове народне бајке. Наведи одабране народне пословице или мисли великих људи које би на најбољи начин изразиле најважније идеје ове бајке.

Радионица

Јунаци у бајкама се често смањују или повећавају. Присети се само бајки „Биберче” и „Палчић”. Смањивање или нагли раст јунака постоји и у романима *Алиса у земљи чуда* и *Гуливерова путовања*. Потражи ова дела и упореди због чега и на који начин долази до смањивања и повећавања јунака у њима.

Путоказ

У бајци „Мала вила” препознаћеш и многа прошла глаголска времена о којима учиш (перфекат, аорист, имперфекат). Препиши први пасус ове бајке у свеску за домаћи рад, па подвучи глаголе и одреди којем глаголском времену сваки од њих припада.

Иво Андрић

Аска и вук

Пред тобом је једна од најлепших приповедака српског писца Иве Андрића. У причи „Аска и вук” наш једини нобеловац показао је како се уметношћу можемо одбранили од зла и смрти.

Ово се десило у овчијем свету на Стрмим Ливадама. Кад је Аја, крупна овца тешког руна и округлих очију, ојагњила своје прво јагње, оно је изгледало као и сва остала новорођенчад: шака влажне вуне која почиње да кмечи. Било је женско. И било је сироче, јер је Аја управо тих дана изгубила мужа кога је много волела. То дете мајка је назвала Аска, налазећи да је то врло пристало име за будућу овцу-лепотицу.

Првих дана јагње је ишло за мајком, као и сва остала јагњад, али чим је стало да трчи на својим још крутим и необично издуженим ножицама, и да пасе самостално, одмах је почело да показује своју ћуд. Није се држало мајчина скута, није слушало њена дозивања ни куцање звона на овну претходнику, него је волело да лута путевима које је само налазило, да тражи одвојену пашу на удаљеним местима.

Мајка је опомињала своје иначе добро и лепо и паметно дете, обасипала га саветима и прекорима и предочавала му све опасности таквог владања у крају као што је њихов, где има увек понеки лукав и крволочан вук, коме чобани ништа не могу и који коље овце и њихову јагњад, нарочито кад се одвоје и залутају. Стрепела је Аја, и често се питала у кога се уметнуло ово њено дете, и то женско, да је овако својеглаво и немирно. На кога је да је, тек то шиљеже – тако у овчијем свету називају шипарице и дечаке – било је велика брига матерна. У школи Аска је прилично учила и доста добро напредовала. Али кад год би мајка отишла да се распита за њене оцене и владање, учитељица је одговарала да је дете даровито и могло би да буде први ћак, само да није тако живо и расејано. Једино из фискултуре имало је стално одличну оцену.

Једног дана, кад је завршила са добрим успехом разред, Аска је стала пред мајку и изјавила да жели да учи балетску школу. Мајка се најпре одлучно одупирала. Наводила је многе разлоге, све један убедљивији од другог. Доказивала је да нико у њиховој породици није био друго до мирна овца домаћица. Уметност је, говорила је мајка, несигуран позив који нит храни нит брани онога ко му се ода. Пут уметности уопште је неизвестан, варљив и тежак, а игра је понајтежа и најварљивија од свих уметности, чак озлоглашена и опасна ствар. Тим путем није пошла ниједна овчица из добре куће. И све тако.

– Шта ће, најпоследње, казати цео овај наш овчији свет кад чује да је моја ћерка пошла управо тим путем?

Тако је одговарала Аску њена брижна и добронамерна мајка. Али познајући нарав своје кћери, унапред је знала да се њеној жељи неће моћи дуго опирати. И попустила

је. Уписала је малу у овчију балетску школу, надајући се да ће тако можда донекле укротити њен урођени немир, иако су и овце и овнови из стада у већини осуђивали ту мајчину одлуку.

Не би се могло рећи да је Аја била равнодушна према замеркама и оговарањима оваца и овнова у тору и на паши, али мајка воли своје дете толико да уз њега заволи и оне његове особине које не одобрава у души. Мало-помало, мирила се овца-мајка са ћеркином жељом и почињала друкчије да гледа на ствар. Она се питала шта, на крају крајева, може бити ружно у уметности. А игра је најплеменитија од свих вештина, једина код које се служимо искључиво својим рођеним телом.

То мирење јој је било утолико лакше што је мала Аска заиста показивала много дара и воље за игру, и видно напредовала. А уз то, девојчица је била чедна и безазлена како се само пожелети може. Али своје чудне и опасне навике да лута далеко од овчијих пашњака и пландишта није могла да се ослободи никада. И једнога дана десило се оно чега се Аја увек прибојавала.

Аска је са одличним успехом завршила прву годину балетске школе и управо је требало да почне другу. Био је почетак јесени са још једним сунцем, које неприметно почиње да бледи, и топлим кратким кишама од којих се ствара радосна дуга изнад влажних и обасјаних предела. Аска је тога дана била нарочито ведра и живахна и – расејана. Занесена свежином дана и лепотом сочне траве, зашла је мало-помало све до ивице удаљене букове шуме, па чак и у њу. Ту је трава била, како се Аски чинило, нарочито сочна и што дубље у шуму, све сочнија. У шуми је било још млечне магле која се, као остатак неке чудне ноћне игре, повлачила пред сунцем. Бело и светло и тихо. Слаба видљивост и потпуна тишина стварале су зачаран предео у ком простор и даљина нису имали мере и у ком је време губило своје значење.

Аска је њушила старе нагнуте букве обрасле маховином која опија као прича о необичном доживљају, претрчавала светле зелене чистине, и чинило јој се да причи нема краја ни необичним доживљајима броја. И кад је била на једној од таквих чистина – нашла се одједном лице у лице са страшним вуком. Искусан, стар и дрзак, он се био привукао све до тих крајева у које иначе вукови у то доба године не силазе. Његово олињало крзно, зеленкасто и смеђе, омогућило му је да се изједначи са јесењим буквама и травом која почиње да вене.

Дивни предео, који је опијао и заносио Аску, дигао се одједном као танка и варљива завеса, а пред њом је стајао вук ужагрених очију, подвијена репа и као на смех малко искежених зуба, страшнији од свих мајчиних опомена. Крв се у Аски следила и ножице су под њом одрвенеле. Присећала се да треба да дозове своје, и отварала је уста, али гласа није било. Али смрт је пред њом била, невидљива а једина и свугдашња, грозна и невероватна у својој грозоти.

Вук је направио полукруг око своје непомичне жртве, полаганим, меким ходом који претходи скоку. Изгледало је да са неверицом, уколико вукови познају неверицу,

чистина – празан простор у шуми

фигуре – облици, покрети у игри и плесу

шиљеже – јагње старо годину дана

посматра шиљеже и да се са сумњом, јер за сумњу су вукови способни, и са страхом од замке пита како је овако младо, бело и лепо, могло залутати чак овамо и доћи му такорећи под зуб.

За жртву то су били неочекивани чудни тренуци, негде између самртног ужаса, у ком је већ била потонула, и незамисливе, кржаве и коначне чињенице која се крије иза речи – смрт. То је већ премрлој Аски остављало нешто мало времена и тамо где је мислила

да га више нема и не може бити, али тако мало да је то једва личило на време. То јој је дало снаге за покрет, али то није био покрет одбране, јер за њега није била способна. Последњи покрет могао је бити само – игра.

Тешко, као у мучном сну, девојчица је учинила први покрет, један од оних покрета који се вежбају уз „штанглу” и који још и не личе на игру. Одмах затим је извела други, па трећи. Били су то скромни, убоги покрети на смрт осуђеног тела, али довољни да за који тренутак зауставе изненађеног вука. И када је једном почела, Аска их је низала један за другим, са ужасним осећањем да не сме стати, јер ако између једног и другог покрета буде само секунд размака, смрт може ући у ту пукотину. Изводила је „корак”, оним редом којим их је учила у школи и као да чује оштри глас своје учитељице: „Један – и – два! Један – и – два – и три!”

Тако је ишло све редом. Све што је у току прве године могла да научи. Покрети су кратки, брзи, и не могу да испуне време што стоји непомично као празнина из које стално прети смрт. Прешла је и на фигуре које се у школи изводе без ослона, на средини сале. Али ту су њено знање и њене снаге били ограничени. Правилно и потпуно умела је да изведе две-три фигуре. И она их је изводила грозничаво. Једна, па друга, па трећа. И ту је био отприлике крај њеног знања и вештине. Морала је да понавља покрете, а бојала се да понављањем не изгубе од своје снаге и привлачности. И узалуд је настојала да се сети још нечега што би могла да изведе и чиме би затрпала понор који је чека на крају игре. Време пролази, вук још гледа и чека, али већ почиње да се приближава, а пред њом су немилосрдно затворена сва даља знања класичне игре, и глас учитељице постаје све тиши, губи се негде потпуно. Добро је послужило њено знање, али сад је и њему дошао крај. Знање изневерило, школа не уме ништа више да јој каже, а ваља живети и, да би се живело – играти.

И Аска је кренула у игру изнад школа и познатих правила, мимо свега што се учи и зна.

Ко зна да ли је свет овај, откад постоји, видео оно што је тога дана видела скромна и безимена шума изнад Стрмих Ливада.

Преко зелених чистина, преко уских пролаза, између сивих и тешких букових дрвета, по глатком и смеђем ћилиму од лишћа које се годинама слаже једно на друго, играла је овчица Аска, чиста, танка, ни још овца ни више јагње, а лака и покретна као бела врбова маца коју носи ветар, сивкаста кад би ушла у прамен танке магле, а светла, као изнутра

пословично

опрезан – стална особина му је да буде опрезан

саткан – састављен

неминовно – нешто што се не може избећи

обезнани
– ошамутити,
изгубити свест

алка – метални
крут, привезак који
се ставља на њушку
да би се животиња
укротила

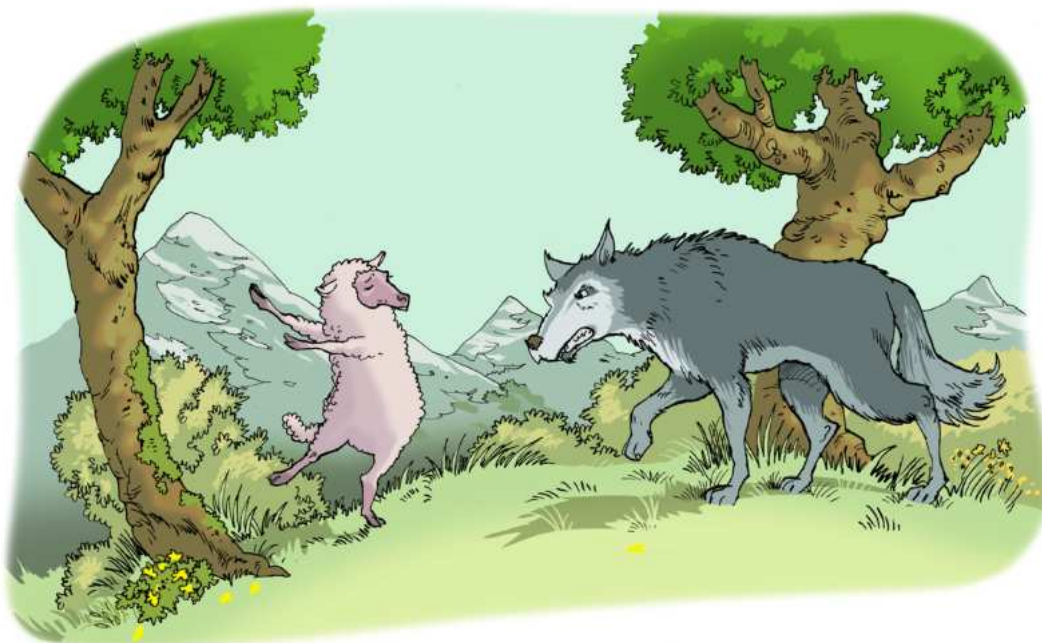
обасјана, кад би се нашла на чистини преливеној сунцем. А за њом је, нечујним корацима и не одвајајући погледа од ње, ишао матори курјак, дугогодишњи и невидљиви крвник њеног стада.

Лукави, хладни и пословично опрезни вук, коме ни људи ни животиње нису могли ништа, био је најпре изненађен. То изненађење претварало се све више у чуђење и чудну, неодољиву радозналост. Испрва се присећао ко је и шта је, где се налази и шта треба да ради, и само је говорио сам себи: „Да се прво нагледам овог чуда невиђеног. Тако ћу од овог чудног шиљежета имати не само крв и месо него и његову необичну, смешну, луду и лудо забавну игру, какву курјачке очи још нису виделе. А његова крв и месо никад ми не гину, јер га могу оборити и заклати кад год хоћу, и учинићу то, али тек на свршетку игре, кад видим цело чудо до краја.”

Мислећи то, вук је ишао за овчицом, застајкујући кад она застане и опружајући корак кад она убрза ритам игре.

Аска није мислила ништа. Само је из свог младог тела, које је било саткано од чистих сокова животне радости и осуђено на неминовну смрт, извлачила неочекивану снагу и невероватну вештину и разноликост покрета. Знала је само једно: да живи и да ће живети док игра, и што боље игра. И играла је. То није више била игра, него чудо.

Тако се – ново чудо! – и вуково чуђење претварало све више у дивљење, ствар потпуно непознату у вуочијем роду, јед кад би вукови

месечарски –
опчињено, занесено

стрмоглаво – хитро,
брзо, одједном

мекет – оглашавање
оваца и коза

разабрати –
схватити, разумети

тољага – батина,
штап од тврдог
дрвета

капислара – пушка
која се пали путем
каписле

пируета – кружни
окрет тела на
врховима прстију у
балету и клизању на
леду

клиснути – побећи

честар – густа шума

одузет – непокретан

кезити – показивати
зубе разјапљивањем
вилице

поцкивање
– весело
подврискивање

скопнео – увео,
болестан, онај који
је изгубио снагу тела

могли да се ичем на свету диве, они не би били оно што су. А то непознато осећање дивљења обезнанило је вука толико да га је ова изгубљена овчица, мртва од страха од смрти, вукла за собом као да га води на невидљивој али чврстој узици, везаној за невидљиву алку која му је протурена кроз њушку.

Идући тако месечарски, не гледајући где стаје и не дајући себи више рачуна о правцу у ком иде, вук је једнако понављао сам у себи: „Крв и месо овог шиљежета никад ми не гину. Могу да га рашчере-чим у сваком тренутку, кад ми се прохте. Него, да се нагледам чуда. Да видим још овај покрет, па још овај...”

И све тако, још овај, па још овај, и сваки је био заиста нов и уз-будљив и обећавао идући, још узбудљивији. Промицали су, један за другим, шумске чистине и сумрачни хладни ходници испод букава, застрти сувим лишћем.

Сто живота осећала је сада у себи мала Аска, а све њене снаге употребила је да продужи један једини, свој живот, који је била већ прегорела.

Ми и не знамо колике снаге и какве све могућности крије у себи свако живо створење. И не слутимо шта све унемо. Будемо и прођемо, а не сазнамо шта смо све могли бити и учинити. То се открива само у великим и изузетним тренуцима као што су ови у којима Аска игра игру за свој већ изгубљени живот. Њено тело се више није замарало, а њена игра је сама из себе стварала нове снаге за нову игру. И Аска је играла. Изводила је све нове и нове фигуре, какве не познаје школа ниједног учитеља балета.

Кад би јој се учинило да се вук прибира и присећа ко је и шта је, она је појачавала брзину и смелост своје игре. Изводила је преко оборених дебала необичне скокове, који су вука нагонили на смех и на ново дивљење и изазивали у њему жељу да се понове. Скакала је на поваљене букве и на оном јастучићу од маховине која их покрива, стојећи само на стражњим ногама, правила од себе белу, веселу чигру која заслепљује очи гледаоца. Затим би усправљена, само на предњим ногама, претрчала ситним и све бржим корацима неку равну и још зелену површину међу дрветима. Кад би наишла на отворену стрмину, спустила би се стрмоглаво, опонашајући смелу скија-шицу, низа стазу од глатког сувог лишћа, али тако брзо као кад неко палцем превуче бриљантан „глисандо” преко клавијатуре: фууу-ит! А вук би се сасуљао за њом што брже може, само да не изгуби из вида ништа од игре. Још увек је понављао у себи да му, пре или после, крв

и месо овог шиљежета не гину никад, само да види потпуно и до краја његову игру, али је то понављао сваки пут све краће и слабије, јер је у њему све више места заузимала игра и потискивала све остало. А ни време ни дужину пута нису мерили ни вук ни Аска. Она је живела а он је уживао.

Кад су чули болни мекет овце Аје и разабрали узнемиреност која је ишла од стада до стада, чобани су изабрали између себе двојицу младих и смелијих и послали их у шуму да потраже изгубљено непослушно шиљеже. Један од њих је имао само дрвену тољагу, али добру, а други је носио о рамену пушку, ако се тако може назвати оно нешто гараве каписларе. То је била славна старудија, јер се причало да је његов отац убио из ње, на самој огради свога тора, изгладнела вука. А и то, као све што се прича, ко зна како је било, и да ли је било или није. Свакако, то је било једино парче ватреног оружја на Стрмим Ливадама, и оно је служило више да подстакне храброст и самопоуздање код чобана, него што је било стварно опасно за вукове.

Дошли су до ивице шуме и ту су мало оклевали, питајући се у ком правцу да крену. Јер на шуми хиљаду улаза, а ко ће сагледати невидљиве трагове јагњећих папака. Пошли су по трагу зелене траве и добре паше, као најсигурнијем. Срећа их је послужила. Тек што су ушли мало дубље у шуму и испели се на малу узвисину, угледали су у дубини испред себе чудан приказ. Стајали су и притајили се. Кроз дубок отвор у грању могли су непримећени да виде: у смелим а правилним пируетама овчица Аска прелази зелену чистину, а за њом, на одстојању од неколико корака, клипше олињали вук, и оборене њушке, сав у погледу, повлађује репом.

Неколико тренутака чобани су стајали као скамењени од чуда, али онда су се прибрали. Кад је Аска дошла до првих дрвета и ту нагло променила облик и ритам игре, а вук се налазио још на чистини, окренут гледаоцима бочно, старији чобанин је скинуо пушку, нанишанио и опалио. Одјекнула је шума и полетело суво лишће заједно са ретким, уплашеним птицама.

На окрајку чистине десила се неочекивана ствар. Из свог прекинутог покрета као птица погођена у лету, пала је – Аска, а вук је као зелена сенка клиснуо у шуму.

Чобани су стрчали и на равном месту нашли онесвешћену Аску. Никакве повреде није било на њој, али је лежала у шумској трави као мртва. Иза вука је остао крвав траг.

Старији чобанин је напунио пушку, а млади је прихватио своју тољагу са обе руке, и тако су кренули за крравим трагом. Ишли су споро и опрезно. Али није им требало много ићи. Рањени вук је имао снаге да бежи свега стотинак корака, док му је рана била још врућа, а онда се срушио у једном честару. Стражњи део тела био му је одузет, али је предњим ногама копао земљу, измахивао главом и кезио зубе. Лако су га дотукли.

Сунце је било тек прешло половину неба кад су се чобани вратили. Силазили су загаситим пашњацима, између стада и торова. Млади је везао курјака својом тканицом за стражње ноге и лако вукао низа страну његову крваву и издужену телесину. А старији је носио шиљеже. Пребацио га је, по чобанском обичају, себи око врата. Аскина лепа глава висила му је, као мртва, низа лево раме.

Трагом речи

1. Наведи главне ликове ове приповетке. Како Аска доживљава свет који је окружује? Упореди Аску с њеним вршњакињама. Сачини портрет овчице, опиши њен физички изглед и унутрашње особине.
2. Како се зове Аскина мајка? Зашто је Аска била њена велика брига? Каква су Ајина размишљања о уметности? Зашто је променила мишљење?
3. Опиши шумски пропланак. Шта прекида шумски мир? Како се Аска бори за свој живот? Покушај да замислиш Аскине покрете, а затим опиши њену игру. Зашто је вук опчињен? Наведи његова размишљања.
4. Колико дуго траје игра? Зашто Аска не сме да стане? Шта игра значи за вука, а шта за Аску? Наведи особине вука. Како се завршила Аскина игра? Обрати пажњу на композицију приповетке; издвој целине које препознајеш и дај им наслове служећи се реченицама из текста.
5. Како разумеш Андрићеву мисао: „Ми и не знамо колике снаге и какве све могућности крије у себи свако живо створење. И не слутимо шта све умемо”? Протумачи значење реченице „Уметност и воља за отпором побеђују свако зло, па и саму смрт”.

Радионица

Потражи музику која би била прикладна Аскиној сцени играња, а затим покушај да осмислиш Аскин плес (кореографију). Помоћ можеш потражити од наставника музичке културе. Са осталим ученицима из разреда можеш сценски да поставиш призор Аскине игре.

Бележница

Балет је сценски облик плеса који се састоји од стилизованих играчких покрета и ставова. Развио се из дворских представа у XIV веку. Комбинује се са музиком, игра се у посебној сценографији, а играчи имају специјалне костиме. Посебну новину у балетској игри представљало је играње на врховима прстију које се развило на почетку XIX века.

Едгар Дега: „Балетска проба”

Представљамо ти...

Иво Андрић

- Рођен је 1892. године у Доцу крај Травника, у Босни.
- У Сарајеву је завршио гимназију. Словенске књижевности и историју студирао је у Загребу, Бечу, Кракову и Грацу, у којем је 1924. одбранио докторат на тему из босанске историје.
- Током Првог светског рата био је ухапшен као припадник југословенске националне омладине и покрета „Млада Босна”.
- Између два светска рата радио је у дипломатској служби Краљевине Југославије. За време немачке окупације живео је повучено у Београду.
- Године 1961. добио је Нобелову награду за књижевност и по томе је јединствен у нашој књижевности.
- Најпре је писао песме, али је остао упамћен по својим романима и приповеткама. Његови најпознатији романи су *Травничка хроника*, *На Дрини ћуприја* и *Проклећа авлија*, а међу приповеткама посебно место припада приповеткама „Мосту на Жепи”, „Аникина времена”, „Пут Алије Ђерзелеза”.
- Умро је 1975. године у Београду.

Мирослав Антић Плава звезда

Песма „Плава звезда” припада чувеној збирци песама *Плави чујерак*. Познати савремени песник за децу, Мирослав Мика Антић, у својим стиховима најчешће пева о одрастању, дечјим тајнама, проблемима, љубавима, неразумевањима, жељама и сновима. Кад их прочиташ, схватићеш да и ти имаш своју плаву звезду.

Иза шума, иза гора, иза река, иза мора,
жбуња, трава,
– опет ноћас тебе чека чудна нека звезда плава,
звезда права.

Чак и ако не верујеш,
пробај тога да се сетиш.
Кад зажмуриш и кад заспиш, ти покушај да је чујеш,
да одлетиш,
да је стигнеш и ухватиш и сачуваш кад се вратиш.

Али пази:
ако није сасвим плава, сасвим права,
мора лепше да се спава, да се сања до свитања,
мора даље да се лута,
– тристо пута,
петсто пута,
мора друга да се нађе... трећа... пета...
мора у сну да се зађе на крај света
и још даље иза краја – до бескраја.

Мора бити такве звезде.
Шта се чудиш?
Пази само да је негде не испустиш док се будиш.
Пази само да се негде не изгуби,
не повреди.
Таква звезда у животу много значи, много вреди.

Ја ти нећу рећи шта је ова звезда плава,
звезда сјајна.
Кад је нађеш – сам ћеш знати.
Сад је тајна.

Трагом речи

1. Наведи основни мотив песме. Где се крије „плава звезда”? Опиши њен изглед. Зашто се она види само кад се зажмури и заспи? Какве савете нам лирски субјекат упућује уколико „звезда није сасвим плава, сасвим права”?
2. Обрати пажњу на композицију песме и одреди како је рима и присуство строфа одређују. Како разумеш стихове „мора лепше да се спава, да се сања до свитања”?
3. Зашто лирски јунак не жели да открије тајну плаве звезде? Шта он поручује читаоцу који не верује да таква звезда постоји? Размисли о могућим симболичким значењима плаве звезде.

Радионица

За домаћи задатак напиши састав на тему *Моја плава звезда*. У њему можеш открити своје снове и тајне за које желиш да се обистине кад порастеш.

Бележница

Именица **звезда** често се јавља у устаљеним изразима у којима има посебно, симболичко значење. Сигурно сте већ чули да се за неког ко има среће у животу каже да је *рођен под срећном звездом*. Овај израз произлази из веровања да се, сваки пут кад се неко роди, на небу појави нова звезда. Она га прати до смрти, попут неког чувара који води рачуна о томе да човек буде срећан. Такође постоји израз *звездани тренутак*, који се употребљава да би се означили преломни, веома важни моменти, повољни по живот човека и друштва.

Представљамо ти...

Мирослав Антић

- Рођен је 1932. године у Мокрину код Кикинде.
- Бавио се разним пословима – био је морнар, песник, драматург, сликар, сценариста и редитељ филмова. Радио је и као новинар и уредник.
- Режирао је филмове *Доручак са ђаволом*, *Свети њесак*, *Широко је лишиће*, *Стрпашан лав...*
- Написао је тридесетак збирки песама за децу и омладину, међу којима су *Плави чујерак*, *Шашава књија*, *Гарави сокак*, *Свашија умет*.
- Умро је 1986. године у Новом Саду.

Rabindranat Tagore

Gradinar

(izbor)

Ljubav je glavna tema Tagoreove lirike. Ovaj indijski pesnik je svojom zbirkom *Gradinar* ulepšao svetsku ljubavnu poeziju podarivši joj 85 pesama u prozi.

1.

dockan – kasno,
prekasno

otpustiti – osloboditi

pozno – kasno

gradinar – baštovan

cvetnjak – vrt cveća

dokolica – vreme kad
se ne radi; besposlica

saptaparna – vrsta
zimzelenog drveta
koje raste na
Indijskom poluostrvu

celivati – ljubiti

kandilo – mala
staklena posuda u
kojoj gori žižak u ulju

šafan – cvet, začim
za jelo

sandal – mirisno drvo
koje raste u Indiji

lotos – zeljasta
vodena biljka iz
porodice lokvanja,
lepih belih cvetova

ašok – vrsta cvetnog
drveta koje raste na
Indijskom poluostrvu

otrti – ukloniti,
obrisati, očistiti

Sluga

Sažali se na svog slugu, kraljice.

Kraljica

Svečanost je prošla i sve su me sluge ostavile. Šta ćeš ti tako dockan?

Sluga

Pošto si druge otpustila, došao je moj čas.

Došao sam da te pitam šta ima tvoj poslednji rob još da uradi.

Kraljica

Šta možeš da očekuješ ovako pozno?

Sluga

Učini me gradinarom svoga cvetnjaka.

Kraljica

Kakva ludost!

Sluga

Hoću da napustim svoj stari posao.

Baciću mač i koplje u prašinu. Ne šalji me više na daleke dvore, ne kreći me u nove pobeđe.

Učini me gradinarom svog cvetnjaka.

Kraljica

Koje bi ti bile dužnosti?

Sluga

Da te služim u dokolici.

Održavaću svežu travu na tvom putu, kojim jutrom šećeš i gde sumorno cveće pri svakom tvom koraku klicanjem pozdravlja stopala tvoja.

Ljuljaću te na ljuljašci u hladu saptaparne, kroz čije će lišće probijati ran mesec da celiva rub haljina tvojih.

Puniću ti mirisnim uljem kandilo kraj postelje i čudnim ću ti slikama šarati podnožje pastom od šafana i sandala.

Kraljica

A kakva će ti biti nagrada?

Sluga

Da smem držati tvoje šaciće male kao nežne lotosove pupoljke,
i preko članaka nogu
tvojih navlačiti cvetne lance; da ti smem tabane obojiti crvenim sokom
ašokovog cveta
i poljupcima otrti trun prašine, koji na njima možda još okleva.

Kraljica

Slugo moja, tvoja je molba uslišena, bićeš gradinar moga cvetnjaka.

41.

Čeznem da ti kažem najdublje reči koje ti
imam reći; ali se ne usuđujem, strahujući da bi
mi se mogla nasmejati.
Zato se smejem sam sebi i odajem tajnu svoju
u šali.
Olako uzimam bol svoj, strahujući da bi to
mogla ti učiniti.

Čeznem da ti kažem najvernije reči koje ti
imam reći; ali se ne usuđujem, strahujući da bi
mogla posumnjati u njih.
Zato ih oblačim u neistinu, i govorim suprotno
onome što mislim.
Ostavljam bol svoj da izgleda glup, strahujući
da bi to mogla ti učiniti.

Čeznem da upotrebim najdragocenije reči što
imam za te; ali se ne usuđujem, strahujući da mi
se neće vratiti istom merom.
Zato ti dajem ružna imena i hvalim se svojom
surovošću.
Zadajem ti bol, bojeći se da nećeš nikada
saznati šta je bol.

Čeznem da sedim nemo pored tebe; ali se ne
usuđujem, jer bi mi inače srce iskočilo na usta.
Zato brbljam i ćaskam olako, i zatrpavam svoje
srce rečima.
Grubo uzimam svoj bol, strahujući da bi to
mogla ti učiniti.

Čeznem da te ostavim zauvek; ali se ne usuđujem,
strahujući da bi mogla otkriti moj kukavičluk.
Zato ponosito dižem glavu i dolazim veseo
u tvoje društvo.
Neprekidne strele iz tvojih očiju čine da je
moj bol večito svež.

(Preveo s engleskog David S. Pijade)

Tragom reči

1. Kako je pesma kompoziciono oblikovana? Odredi koji se likovi pojavljuju u njoj. Kome lirski subjekat želi da služi? Šta predstavljaju cvetovi koje želi da gaji?
2. Izdvoj osnovne motive u drugoj navedenoj pesmi. Kako razumeš pojam čežnje? Za čim lirski subjekt čežne? Kome se obraća? Šta u njemu budi strah? Opiši ponašanje zaljubljenog mladića u pesmi. Kako razumeš njegove postupke, koji su suprotni od onoga što stvarno oseća?
3. Razmisli o mogućim značenjima naslova *Gradinar*. Uporedi lirsku kompoziciju jedne i druge pesme. U čemu je razlika? Koliko druga pesma ima strofa? Strofe nemaju rimu, ali stihovi ipak imaju pesnički ritam. Uoči stilska sredstva kojima se to postiže (ponavljanja, refren, strofa...) i obrazloži njihovu ulogu u pesmi, na konkretnim primerima.

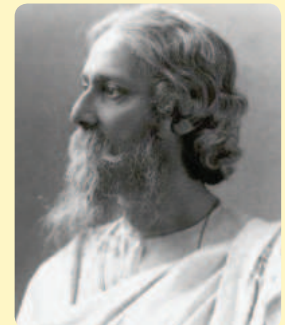
Pojmovnik

Stihovi Tagoreovih pesama u zbirci *Gradinar* nemaju stroga metrička pravila, to jest ne postoji pravilnost u pisanju rima, broja slogova i strofa, već je sve organizovano prema slobodnom ritmu. Takvi stihovi se nazivaju **slobodni stihovi**. Zbog toga što su uglavnom ispevane u slobodnom stihu, Tagoreove pesme često prelaze granicu između pesme i proze. Tako dobijamo poseban oblik koji se naziva **pesma u prozi**. Ovaj termin koristimo kad želimo da označimo pesmu koja je štampana kao prozni tekst, ali koja ima mnoge elemente lirike (ritmičnost, muzikalnost, izražajnost).

Predstavljamo ti...

Rabindranat Tagore

- Rođen je 1861. godine u Kalkuti.
- Ovaj veliki indijski književnik i filozof napisao je više od 2.000 pesama, 24 drame, osam romana, veliki broj eseja, poema...
- Njegove prve zbirke pesama su *Večernje pesme*, *Jutarnje pesme*, a jedna od najpoznatijih je *Gradinar*. Objavio je i romane *Brodolom*, *Dan i svet*.
- Godine 1913. dobio je Nobelovu nagradu za književnost za zbirku pesama *Gitandžale*.
- Umro je 1941. godine u Kalkuti.

Данило Киш Вереници

(одломак)

Пред тобом је нова авантура Андреаса Сама кога познајеш из приче о дечаку и псу из читанке за пети разред. Шта се деси када се Анди заљуби, сазнај из наредног одломка.

вереници – они који су склопили веридбу, договор да ће се у будућности венчати

загрејан – овде: веома заинтересован

ангорска вуна – густо мекано предиво које се прави од длаке ангорске козе

лан – једногодишња зељаста биљка с влакнастим стаблом и семенкама богатим уљем

убрус – комад платна који служи за брисање уста, лица, руку; марамица, рубац

појата – стаја за стоку, штала

слама – осушене стабљике свих врста жита које остану после вршидбе

штала – појата, стаја у којој живи стока (краве, коњи, свиње и сл.)

Играли су се жмурке у дворишту господина Сабоа, Јулијиног оца. То је било у суботу, после школе. Док је Фаркаш бројао, крили су се заједно, по паровима: Ото и Марика, Емика (Јулијина сестра) и Оскар, Јулија и Анди. Он је већ одавно био загрејан за Јулију. Ишли су у исти разред и били су најбољи ђаци. Он међу дечацима, она међу девојчицама. Она је имала лепши рукопис од њега и одговарала је брже, а он је лепше цртао и писао је боље саставе.

Анди је често одлазио к њима, јер је његова мајка плела џемпере од ангорске вуне за госпођу Сабо и њене кћери. Зато је он често враћао до њих, нарочито зими, да нешто позајми за јело. Застао би на вратима и рекао: „Хваљенисусумарија”, и одмах додавао: „Моја је мама замолила госпођу Сабо да, ако имате и ако вам није тешко, да нам онда позајмите кило хлеба. Може и старог. Моја се мама унапред захваљује и каже да ће идућег лета да одради све оно што смо вам дужни.” Онда би узимао хлеб завијен у ланени убрус, захваљивао (још једном), и одлазио трком да обрадује своју мајку. Али се никад није задржавао у кући господина Сабоа.

„Написаћу ти једно писмо”, рече он шапатом.

Лежали су у појати, на слами. Из дворишта је допирао до њих Фаркашев промукли глас: *йедесѿей, йедешес, йедесегам, йедесо-сам...*

„Знам о чему ћеш ми писати”, рече она.

„Не знаш”, рече он.

„Знам.”

Морали су да заћуте. Чули су како су зашкрипала врата на појати.

„Ето неког у слами”, рече Фаркаш.

Знали су да их не види. Онда је настала тишина. Знали су и то да је Фаркаш још ту и да послушкује. Затим су чули његове кораке на шљунку испред појате. Није затворио врата.

„Не знаш”, понови он.

бројанице – речи
које се изговарају
приликом
разбројавања у
дечјим играма

„Знам”, рече она.

„Даћу ти га сутра у школи. Ставићу га у веронауку. Страна
тринаеста.”

„Зашто тринаеста?”

„Тако”, рече он.

„Добро”, рече она. „Али знам шта ће бити у том писму.”

„Закуни се да нећеш рећи ником.”

„Добро”, рече она. „Али знам шта ће бити у том писму.”

„Не знаш”, рече он. „Када писмо прочиташ, спали га, а пепео раздувај.”

„Зашто?” упита она.

„Тако”, рече он. „Да се не би могло прочитати шта је писало.”

„Већ су их све пронашли”, рече она.

„Ти идеш прва”, рече он. „И кажи да си била у штали.”

Она склизну низ сламу и потрча. Тек кад је чуо њен звонки смех на дну дворишта,
и он се спусти низ сламу.

Идући круг, бројаница је испала на њега. Но после су се, као по договору, поново
нашли на истом месту.

„Знам што ће бити у оном писму”, понови она. Имала је плетенице исте боје као
слама, прћаст пегав нос и велика уста. Мирисала је на сасушену дивљу детелину. [...]

Једном су се дуго задржали у слами и Фаркаш их је затекао.

„Анди и Јулија су муж и жена”, рекао је.

„Није истина”, рече Анди.

„Они су муж и жена”, понови Фаркаш. „Они су стално заједно.”

„Између нас нема ништа”, цикну Јулија.

„Зашто онда црвениш?”, упита Фаркаш. „Зашто онда црвени кад између њих нема
ништа?”

Јулија поче да плаче и тиме издаде ствар. После је све кренуло наопако. Анди је био јачи
од Фаркаша и зато га је ошамарио. Фаркаш је отрчао и пожалио се Ани, Андијевој сестри.

Зато је Анди био решио да се не врати кући на вечеру. Ни сутра на доручак. Да се
никад више не врати кући. Преко лета ће ловити рибу у реци, а зими ће ићи од села до
села и помагаће сељацима. А када скупи доста новца, купиће чамац и отићи ће своме
деди, на Цетиње. Или било где. Постаће гангстер или детектив. Свеједно.

До мрака се крио на обали реке, онда је захладнело и он је почео да дрхти. Од
хладноће и од страха. Сада га мајка и Ана сигурно траже свуда по селу. Можда ће му
мајка умрети од жалости ако се он не врати кући пре мрака. Зато је решио да одложи
своје путовање и да дође ближе селу. Чуо је Анин глас, који га је дозивао. Одазвао јој се.

„Дођи кући”, рече Ана. Но није смела да приђе врбаку у којем се крио, јер је знала
да он држи каменицу у руци.

„Изађи, нећу рећи мами.”

„Шта имаш да јој кажеш?” рече он.
„Нећу јој рећи да си Јулијин вереник.”
„Кажи мами да се ја никад више нећу вратити кући”, рече он, и осети како му се стеже срце од жалости.
„Мама ће плакати”, рече она.
„Зар си јој рекла?”, упита он.
„Нисам”, рече Ана. „Богами, нисам.”
„Ако јој не будеш рекла ништа, нећу ићи у Сан Франциско. Ни у Црну Гору,”
„Нећу јој рећи”, понови Ана.
Уто стиже и његова мајка и поче да га дозива. Андреас обриса очи, удахну дубоко и изађе из скровишта. Онда шапну Ани: „Важи, само немој рећи ништа о ономе.”
Али његова би мајка увек приметила када је плакао.
„Зашто си плакао мој мали?”, упита његова мајка.
„Нисам”, рече он и оте му се један уздах као после плача.
Онда поче да плаче. Сети се како би било његовој мајци да је побегао у свет.
Ана је хтела да му помогне:
„Хтео је да бежи опет у Сан Франциско. Или у Црну Гору, деди.” Сад је већ морао да призна да је плакао. И да каже и зашто је плакао.

Трагом речи

1. Одреди основну тему овог одломка. Где се одиграва догађај који је у њему исприповедан? У које време? Наброј главне учеснике догађаја. Наведи главне ликове овог одломка.
2. Због чега је Андреас Сам долазио код госпође Сабо? Шта можеш закључити о породицама Сам и Сабо? Опиши игру у којој деца учествују након часова. Какво писмо Андреас жели да преда Јулији? Опиши Андијева осећања према њој. Како Јулија зна шта пише у писму?
3. Укратко препричај радњу овог одломка. Именуј осећања кроз која пролази главни јунак. Наведи осећања која га покрећу и спутавају. Одреди физичке и психичке особине осталих ликова. Зашто се одломак зове „Вереници”?
4. Шта је главни јунак приповетке одлучио да уради? Издвој делове који описују унутрашње особине малог Андија. Шта можеш закључити о односу Андреаса према мајци? Због чега не жели да мајка сазна о немилим догађајима? У ком лицу је исприповедан одломак? Ко је главни приповедач?

Појмовник

Под **основном темом** једног епског дела подразумевамо предмет о коме се у том делу говори и за који је најчешће везана и основна идеја дела. У овом одломку тема би била заљубљеност Андреаса Сама у Јулију Сабо и његов покушај да јој ту љубав покаже. Начин на који нам приповедач излаже своју тему путем узрочно-последичних догађаја повезаних у времену, назива се **фабула**. Да бисмо видели како је фабула организована, потребно је разложити дело на најуже тематске јединице које се не могу даље разлагати – **мотиве**. Неки мотиви имају главну, а неки споредну улогу. Уколико су везани за главни ток догађаја и доприносе његовом развоју, имају главну улогу, онда су то **кључни мотиви** који су **покретачи фабуле**. Када служе као илустрација или се везују за неку анегдоту која не говори много о централном току приповедања, онда се називају **споредним мотивима** којима се фабула зауставља.

Представљамо ти...

Данило Киш

- Рођен је 1935. године у Суботици.
- Завршио је Филозофски факултет у Београду. Живео је и радио у Београду и Паризу.
- Један је од најзначајнијих романиста и есејиста српске књижевности у другој половини XX века.
- Преводио је са француског, мађарског и руског језика.
- За своје књижевно стваралаштво добио је велики број угледних награда, а многа његова дела преведена су на бројне светске језике.
- Његова позната дела су: *Мансарда*, *Гробница за Бориса Давидовича*, *Час анаџомије*, *Пешчаник*, *Башиџа*, *Њејео*, *Рани јаги*.
- Умро је 1989. године у Паризу.

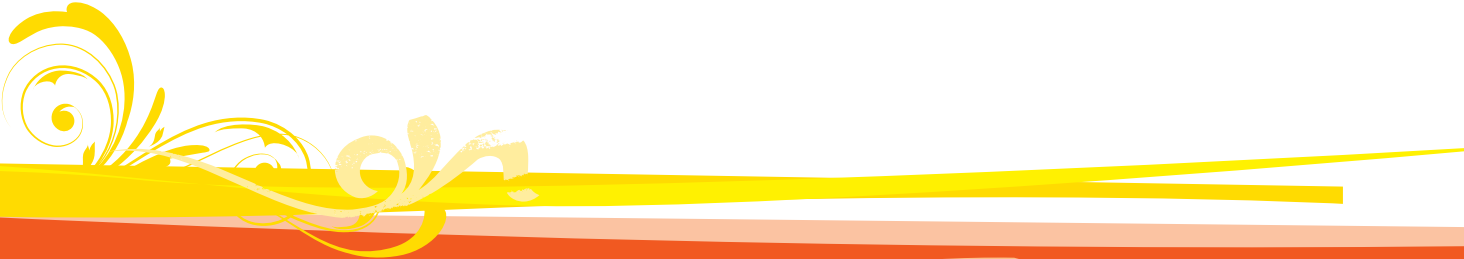
На крају поглавља

Мотиви

ПОЈМОВИ	ОБЈАШЊЕЊЕ
Назив	Реч мотив настала је од новолатинске речи која значи <i>побуда</i> (<i>погстицај</i>).
Дефиниција	Мотив је најмања тематска јединица која се даље не може разлагати на мање јединице.
Улога	Према улози коју имају у развоју теме неког дела, мотиви могу бити главни и споредни и доводе до развоја радње.
	Повезивањем мотива настаје фабула . Развијање радње у неком делу може бити узрочно-последично и тада се каже да је радња мотивисана.
	У делима која имају одређену фабулу, без обзира на то да ли припадају епици , лирици или драми , разликујемо следеће мотиве: • статички мотив: зауставља развој приче и у приповедање уноси садржаје који не морају бити у директној вези са главним током приче • описни (дескриптивни) мотив: најчешће обавља улогу статичког мотива; у приповедање уноси описе (пејзаж, портрет...) • динамички мотив: доприноси развоју радње и помера њен ток унапред • наративни мотив: најчешће обавља улогу динамичког мотива; уноси у приповедање елементе битне за развој приче.

Хвала сунцу, земљи, трави

Ђура Јакшић, *Вече*
Јован Дучић, *Село*
Добрица Ерић, *Чудесни свиџац*
Гроздана Олујић, *Седечна ружа*
Сергеј Јесењин, *Бреза*
Вељко Петровић, *Рајар*
Стеван Раичковић, *Хвала сунцу, земљи, трави*
Milovan Đanojlić, *Šljiva*

Кључне речи: архаизам; песнички језик; ритам и интонација; описна песма; социјална песма; дистих; терцина; катрен; опкорачење; рима

Ђура Јакшић Вече

Ђура Јакшић је песник српског романтизма. Поред писања стихова, драма и прича, он се бавио и сликарством. Пред тобом је једна од његових **описних** (дескриптивних) песама. Упореди свој доживљај вечери и заласка сунца са оним који је остварио песник у стиховима који следе.

токе – сребрни
украсни део мушке
ношње

вitez –
средњовековни
борац, јунак

посветити се –
постати светац

Као златнѐ токе, крвљу по́капа̀не,
До̀ле па̀да сѹнце за го̀ру, за гра̀не.

И свѐ нѐмо ћу̀ти, нѐ мичѐ се ништа,
Та̀ на̀јбољи витез па̀де са бо̀јишта!

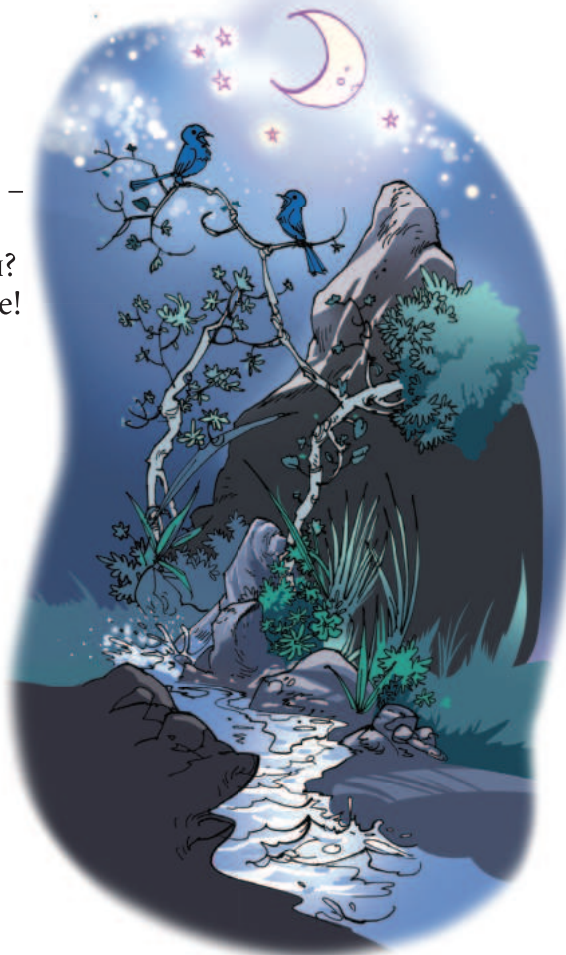
У срџу се жи́вот за́страшенѐм та́ји,
Са̀мо ве́тар ху́ји... То̀ су ўздиса́ји...

А славу́ји ти́хо уз пе́смицу жа̀лѐ
Нѐ би ли им хла́днѐ стѐне за́плакале. –

Нѐмо по̀ток бе́жѝ – ко̀ зна̀ ку̀да те́жѝ?
Мо́жда грѐбу свѐме – мо̀ру 'ла́ђанѐме!

Свѐ у мр̀твѐм са̀ну мр̀ка по̀ноћ на́ђе,
Свѐ је ѝзумр̀ло – са̀д ме́сец ѝза́ђе!...

Смр̀тно блѐда ли́ца, го̀ре не́бу ле́тѝ...
По̀гинули витез... ѐно се по̀све́ти!...

Трагом речи

1. Одреди тему Јакшићеве песме. Наведи њене основне мотиве. Са чим се пореди залазак сунца? Како природа реагује на овај догађај? Шта ти је било занимљиво у овом приказу вечери? Поређај следеће песничке слике по редоследу њиховог појављивања у песми: **излазак месеца; хујање ветра; посвећење витеза; пад витеза; жаљење славуја; бежање потока.**
2. Зашто је сунце изједначено с витезом који је пао на бојишту? О каквом је бојишту реч? Чеге је сунце симбол? Међу понуђеним речима пронађи оне које изражавају „осећања природе”: **радост; страх; неизвесност; љутња; хумор; жалост.**
3. Издвој глаголе који приказују звукове и кретање у овом опису. На који начин они доприносе драматичности доживљаја заласка сунца? Како је приказана напетост која тада завлада природом? Наведи стих који доноси разрешење ове напетости и објасни га.
4. Да би уверљиво приказао драму која се због заласка сунца одиграва у природи, песник је употребио више стилских фигура. Пронађи примере за персонификацију, епитет и поређење и објасни њихову улогу у песми. Издвој стихове који су ти се највише допали.
5. Састави списак боја које се у песми помињу. За сваку боју наведи шта она може симболички да представља. Доведи ова симболичка значења боја у везу са значењем песме.

Појмовник

Песнички језик се разликује од обичног, свакодневног језика. Распоред речи у стиху није као у прозној реченици. Када бисмо стихове „Као златне токе, крвљу покапане, / Доле пада сунце, за гору, за гране” пребацили у прозу, добили бисмо следећу реченицу: *Сунце које личи на златне токе покапане крвљу пада доле за гору и за гране*. Разлика је очигледна. Променом редоследа речи у односу на уобичајени говор, песник је нагласио поједине елементе. Неке речи наглашавамо јаче од других, подижемо или спуштамо тон док их читамо. Такође пратимо **нагласак** у самим речима. Тако се постиже мењање **интонације** при изговору.

Употребом зареза успорава се **ритам**, јер кад при читању дођемо до зареза, ми застанемо. Некад постоји и устаљен **темпо** захваљујући томе што је распоред речи и пауза у стиховима увек исти. Овим **паузама** наглашавамо поједине речи. Паузе у стиху могу бити **метричке** (цезура) и **синтаксичке** (услед употребе зареза при набрајању, апозицији или на крају неке мисли, кад се бележи тачка). Тако је некад ритам **брз**, а некад **спор**. Ту су и понављања завршетака стихова која се зову **римовање**. Све ово су изражајна средства која доприносе лепоти неке песме.

„Као златне токе, крвљу покапане,	– цезура
Доле пада сунце, за гору, за гране.”	– набрајање

Радионица

Научи песму „Вече” напамет. Припреми се да је изражајно изговориш тако што ћеш увежбати да правилно акцентујеш речи и рецитујеш стихове пратећи наше ознаке.

Путоказ

У следећим стиховима Јакшићеве песме „Вече” јављају се именице „сунце” и „месец”:
„Доле пада сунце, за гору, за гране”; „Све је изумрло. Сад месец изађе”. У оба примера оне су написане малим словом. Да ли је то правилно? Пре него што одговориш на питање, подсети се правила писања имена васионских тела у *Грамајници* на стр. 88.

Бележница

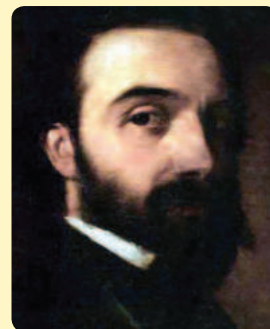
Израз *мору хлађаноме* заправо значи *хладном мору*. Као стилско средство, епитет хлађано у изразу *хлађано море* указује на то да је морско пространство неосетљиво, безосећајно, хладно. Данас се овај израз не користи. Сусрећемо га у текстовима из XIX и с почетка XX века. Речи и изрази који су некад били у употреби па су током времена застарели и више се не користе називају се **архаизми**.

Реч *џока* такође се не користи у свакодневном говору јер предмет који се тако зове више није саставни део мушке одеће. Међутим, ова реч није заборављена већ само потиснута, па зато представља посебну врсту архаизма који се зове **историзам**.

Представљамо ти...

Ђура Јакшић

- Рођен је 1832. године у Српској Црњи код Кикинде, у свештеничкој породици.
- Започињао је да учи многе школе, али ниједну није довршио. Учио је сликарство у Темишвару, Пешти, Бечу и Минхену.
- Са 17 година учествовао је у револуцији 1849. године борећи се против мађарске војске.
- Живео је од сликарског рада, али је радио и као учитељ у унутрашњости Србије.
- Он је прави романтичарски песник. Његове најпознатије песме су: „Поноћ”, „На Липару”, „Ја сам стена”, „Вече”, „Орао”, „Отаџбина”... Писао је и приповетке и драме.
- Умро је 1878. године у Београду.

Јован Дучић Село

О чему све може да говори песма под насловом „Село”? Своја запажања упореди са утисцима након читања следећих стихова великог српског песника Јована Дучића. Размисли који други наслов би се такође могао дати овој песми.

чемпрес – врста зимзеленог дрвећа које расте у приморским крајевима, веома високо и с гранама увис

модро – плаво

буљина – врста ноћне птице из рода сова

затон – увала

Виторог се месец заплео у грању
Старих кестенова; ноћ светла и плава.
Кô немирна савест што први пут спава,
Тако спава море у немом блистању.

Чемпресова шума бдије; месец на њу
Сипа своје хладно сребро; одсијава
Модро летње иње са високих трава.
Затим крик. То крикну буљина на пању.

Рибарско сеоце полегло на стену
И сишло у затон; и кроз маглу млечну
Једва се назире, кô кроз успомену.

Све је утонуло у тишину вечну.
Ни шума, ни гласа; само једнолико
Избија часовник ког не чује нико.

Трагом речи

1. О ком добу дана говори песма „Село”? Какав предео је описан у стиховима? Наведи елементе овог пејзажа које можемо да „видимо” и „чујемо”.
2. Да би уверљиво дочарао пејзаж, песник је користио персонификацију. Пронађи примере за ову фигуру. Које стилске фигуре још препознајеш? Наведи боје које доминирају овим песничким пејзажом. Са чиме се пореди ноћни тренутак?
3. Ова песма испевана је у посебном облику који се зове сонет. Из колико стихова је састављена свака од њене четири строфе? О чему говоре прве две строфе? Који су основни мотиви у друге две строфе? Образложи у ком односу стоје овако издвојене композиционе целине.
4. Због чега се ова песма зове „Село”, а не „Вече” или „Ноћ”? Када се у њој први пут помиње село? Због чега је та песничка слика толико важна? Зашто лирски субјекат назире село као кроз успомену? Повежи своје запажање са стихом „Избија часовник ког не чује нико”.
5. Упореди ове стихове са песмом „Вече” Ђуре Јакшића. Размисли о разлозима због којих су исти или слични мотиви различито приказани код ове двојице песника.

Појмовник

Врста строфе	Број стихова у строфи	Пример
тростих или терцина	три стиха	„Рибарско сеоце полегло на стену И сишло у затон; и кроз маглу млечну Једва се назире, кô кроз успомену.” Ј. Дучић, „Село”
четворостих или катрен	четири стиха	„Виторог се месец заплео у грању Старих кестенова; ноћ светла и плава. Кô немирна савест што први пут спава, Тако спава море у немом блистању.” Ј. Дучић, „Село”

Бележница

У наредним стиховима постоје три реченице чији завршеци нису на крају стиха.

Чемпресова шума бдије; **месец на њу**
Сипа своје хладно сребро; одсијава
Модро летње иње са високих трава.

Друга реченица (Месец на њу сипа своје хладно сребро) почиње у првом стиху, а завршава се у другом. Трећа реченица (Одсијава модро летње иње са високих трава) почиње у другом стиху, а завршава се у трећем. Преношење мисли из једног стиха у други назива се **опкорачење**.

Представљамо ти...

Јован Дучић

- Рођен је 1872. године у граду Требињу.
- По завршеној трговачкој и учитељској школи, најпре је био учитељ. Студирао је у Женеви. Од 1907. радио је у дипломатској служби на разним местима (Цариград, Софија, Атина, Женева, Каиро, Рим, Букурешт, Лисабон).
- Сматра се једним од највећих српских песника. Објавио је више збирки песама, међу којима су и *Песме сунца*, *Песме љубави и смрти*, *Царски сонети*.
- Због професије дипломате много је путовао, а своје путописе објавио је књизи *Градови и химере*.
- Умро је 1943. године у граду Гери, у Индијани (САД), где је живео током Другог светског рата. Песниково тело је 2000. године пренето и сахрањено у његовом родном граду.

Добрица Ерић Чудесни свитац

Добрица Ерић је испевао стихове о свицу који је чудесан зато што нас као звезда водиља подсећа одакле смо кренули у живот. Његова светлост нам даје снагу тако што у нама оживљава слике детињства, родитеља и завичаја.

Када у тихе летње вечери
запали поља свитаца рој
знај да међу њима трепери
и један који је само твој.

Трећи... сто трећи... хиљаду трећи
број тако све док пшеница зри
Твој свитац мора бити највећи
и најсјајнији, као и ти.

Иако те он верно прати
кроз тамно поље и густе гај
ти никад нећеш препознати
његов мирис и његов сјај.

Можда ти баш сад прође крај лица
мислећи да је сунцокрет жут
Да ти није тог тајног свица
ти никад не би пронашô пут.

Он само за те сјаји у ноћи
и само због тебе постоји, знај,
али ти никад нећеш моћи
да пружиш прст и кажеш – тај!

Ма где будеш свијао гнезда
ма где те однео птичији лет
у мноштву других, ливадских звезда
светлеће и он кô златни цвет.

Кад год те њихов сјај заголица
видећеш мајку и родни крај
Свако срце има свог свица
своју ливаду, реку и гај!

Трагом речи

1. Сазнај више о врсти инсекта која се зове свитац. На основу стихова закључи које су његове основне особине. Када се свици најчешће појављују?
2. У ком лицу је испевана ова песма? Наведи стих који то доказује. Издвој епитете и поређења у песми. Уочи оне који се односе на свица. Размисли кога представља свитац који нам осветљава путеве којима идемо.
3. Одреди колико строфа има ова песма. Наведи облик стиха којим је испевана. Истакни шта све доприноси њеној ритмичности и мелодичности.
4. Због чега је свитац чудесан? Којом стилском фигуром се дочаравају његове моћи? Илуструј своје запажање примером. Зашто није важно да утврдимо који је свитац само наш? На шта нас свици подсећају? Због чега су одраслом човеку важне успомене из детињства? Која свичева особина то симболички представља?

Појмовник

Рима је подударање свих гласова у речима на крају стиха, и то почев од последњег наглашеног самогласника.

Он само за те сјаји у <u>ноћи</u>	– два слога: но-ћи – у овој речи је наглашен први слог: но – у слогу но- наглашен је самогласник о
и само због тебе постоји, <u>знај</u> ,	– један слог: знај – у њему је наглашен самогласник а
али ти никад нећеш <u>моћи</u>	– два слога: мо-ћи – у овој речи је наглашен први слог: мо – у слогу мо- наглашен је самогласник о
да пружиш прст и кажеш – <u>тај</u> !	– један слог: тај – у њему је наглашен самогласник а

Према томе колико је самогласника обухваћено неком римом, постоје:

1. **мушка рима** – садржи један самогласник и сугласнике који за њим следе у римованим речима (знај – тај; лет – цвет; жут – пут; рој – пој)
2. **женска рима** – садржи два самогласника који се понављају у римованим речима (ноћи – моћи; гнезда – звезда)
3. **средња или дактилска рима** – садржи три самогласника који се понављају у римованим речима (вечери – трепери).

Уколико се деси да римовани самогласници који су и носиоци слога имају и исти акценат, онда кажемо да је рима **чиста**: у речима ноћи и моћи самогласник **о** је носилац краткоузлазног акцента, а у речима знај и тај самогласник **а** је носилац дугосилазног акцента.

Кад се римовани самогласници не поклапају по врсти акцента, онда кажемо да је рима **нечиста**.

Радионица

Напиши домаћи рад на тему *Мој завичај* или *Мој родни њраг*. У њему опиши занимљивости и лепоте свог родног места. Наведи осећања која родни крај у теби буди, разлоге због којих га никад нећеш напустити или због чега ћеш га се увек сећати уколико га напустиш и преселиш се у неко друго место.

Путоказ

У песми „Чудесни свитац” Добрице Ерића пронађи све придевске заменице. Препиши их у свеску и одреди којој врсти придевских заменица припадају (присвојним, показним, упитно-односним, неодређеним, одричним или општим). Подсети се особина ових врста заменица у *Грамајници* на стр. 40.

Представљамо ти...

Добрица Ерић

- Рођен је 1936. године у селу Доња Црнућа, у Србији.
- Дуго је живео на селу и бавио се бројним занатским пословима. Све то надахнуло га је да напише бројне песме посвећене природи и људима са села.
- Он је савремени српски песник за децу и одрасле. За свој рад добио је више важних награда.
- Објавио је више збирки песама: *Славуј и сунце*, *Свети у сунцокрећу*, *Издак из сунцокрећа*, *Ојрлица од јрлица*, као и поему *Ваишар у Тойоли*.

Винсент ван Гог:
„Звездана ноћ”

Гроздана Олујић

Седефна ружа

Често желимо оно што не можемо имати. Чезнемо за нечим што је другачије од оног што имамо. Понекад имамо све што бисмо желели, а онда то изгубимо, без обзира на то што смо га чували. Наш живот је саткан од жеља и чежњи. Није важно што некад добијамо, а некад губимо – важно је да верујемо у своје снове и тежимо да их остваримо.

Дубоко на дну мора, где зраци сунца стижу тек у подне, живела је шкољка лепотица, звана Седефна ружа, расла и самој себи шапутала: – Да ми је изаћи на светлост дана, да ми је видети сунце и цвеће, осетити дах ветра!

– Светлије је на површини мора, певају и лете птице шарених крила. Шта да се о осталим чудима каже? – риба која је говорила о сјају Горњег света ту би, најчешће, губила дах. Како и не би? Једном су је рибари извукли на површину мора, али само што је у округле очи упила сјај сунца, а нечија ју је рука зграбила и вратила у воду. Ко зна шта би све видела да је напољу остала мало дуже? На ту помисао очи рибице постајале би велике и замишљене. Али, узалуд је обилазила око чамаца, узалуд улазила у мреже! Превелика су била окца мреже. Риба је пропадала кроз њих и опет доспевала у старо, досадно друштво риба и ракова.

Седефна ружа слушала ју је отворених уста. У њеној глави ројиле су се слике Горњег света. Шта је искрење морских дна према његовом сјају? Шта цветови корала према цветовима јасмина? У размишљању о блеску Горњег света сјај њеног света потамне: замрзе Седефна ружа кружење риба у прозечној плавој води. Досадно јој постаде лељујање медуза; смешно саплитање ракова по песку. Чег а има чудесног у рађању нове звезде из једног њеног откинутог крака? Милионима година расту корали, пузе ракови, њише се корална грана срасла уза стену. Читаву вечност шуме таласи, па шта?

Седефна ружа саже главу и загледа се у песак преко којег су клизиле сенке рибљих јата, а на стени, не већој од педља, певушила корална грана. Могла би с њом да поприча: можда зна нешто о облацима, о цвећу? Можда је некада била у Горњем свету? Можда зна пут к њему? Лако је рибама: пливајући стижу до површине! Али, тек што удахну капљу ваздуха и повратак је неизбежан. Грана, сигурно, зна неки паметнији пут! Седефна ружа наклони се коралној грани решена да је упита за савет и од ње затражи помоћ.

– Ви сте мудри и дуго живите – рече Седефна ружа – знате ли како се до Горњег света стиже?

– Наравно, кад сам *већ* у Горњем свету! – одврати корална грана мислећи на себе и своју стену. Неки други свет није је занимао. Одласци? Путовања? Којешта! Баш је неозбиљна Седефна ружа у својој чежњи да се одвоји од дна и крене ка сунцу и облацима. Мора се знати *своје* место и не одлазити с њега! Корална грана сети се једне

рођаке која је, такође, сањала да оде у Горњи свет. Толико је о томе мислила да се једнога дана откинула од дна и с таласима кренула у висину. Шта је с њом било ни рак-самац не зна да каже, иако сваке вечери излази на обалу. Корална грана нестрпљиво одмахну главом. За онога ко има своју стену није размишљање о одласку у непознато. Нека се смири Седефна ружа. Од превеликог размишљања шкољке и корали губе боју, а ништа се њиме не постиже. Корална грана се припи уза стену и ућута.

Седефној ружи није остало ништа друго до да потражи новог саговорника. Али, ни риба-угор није имала боље мишљење о Горњем свету. За рибе тај свет почиње у мрежи, а завршава се у тигању.

Љутито машући репом, риба се изгуби иза стене, а Седефна ружа се обрати медузама. Али, медузе нису имале ни воље, ни времена за приче о Горњем свету. Онако како га оне *виде*, сунце је велика мутножута кугла која увече поцрвени и пада у таласе. Та кугла се не једе, не можеш је обухватити пипцима, ничему не користи. Зашто би оне размишљале о њој? Најстарија медуза, звана Бркати оркан, срдито рашири велове и отплива са јатом риба, добацујући Седефној ружи како је најпаметније да избрише у себи и саму помисао на Горњи свет.

Било је то последње што је Седефна ружа била у стању да учини! Шарајући песковито дно, зраци сунца заплитали су се у морске траве и чинили их лелујавим и прозачним. Као сребрне стреле летела су јата риба. Рибица није престајала да прича о облацима који плове високим, плавим небом, о цвећу руменијем од корала и ветру који у шупљинама стена ствара пригушене, нежне гласове. А онда – ту су и руже!

Седефној ружи тако се откри да постоји цвеће које зову ружама: цвеће бело и жуто, љубичасто и црвено. Сада тек није могла да чека. Зашто да чека? Докле? У нестрпљењу да што пре крене у чуда Горњег света, Седефној ружи постаде мрзак свет морског дна. Одвратним јој се учини чак и слатки шум мора.

Шта су таласи према ветру? Шта шум мора према песми трава и птица?

Као нож пролазила је чежња срцем Седефне руже. Оштар и дуготрајан је био бол. Неко други би му, можда, и подлегао. Седефна ружа се скуп и заплака у себи. Затим осети како туга, као плима, плави читаво њено биће и згушњава се у блиставу, чврсту кап.

Није се више мицала. Није отварала уста. Са чежњом расло је у њој зрно *бисера*. Седефна ружа полако поче да заборавља Горњи свет. Чак су је и приче рибе замарале. Биле су то стално исте приче! Риба је у њима постајала све значајнија, а Горњи свет све безначајнији и блеђи. Угојивши се, риба је једва доспевала до површине воде. Сада се и њој, као медузама, чинило да сунце и није ништа друго до мутни, жути круг. Сада је и њу све више привлачила сеновитост морског дна. Чежња Седефне руже за Горњим светом изгледала јој је као сигуран знак некаквог малог лудила. У праву је корална грана што на то тако гледа! Рибица је све ређе долазила Седефној ружи. Седефна ружа ју је све ређе звала к себи. Није јој више било ни до Горњег, ни до Доњег света. Она је тражила и налазила свет у себи.

А зрно бисера расло је и крупњало. Љескало се и зрачило као некакво мало сунце. Седефна ружа обави га својим латицама, љубоморно га чувајући од свих. Било је то њено посебно мало чудо и није желела да га дели са другима, нити је више помишљала на одлазак из увале. Смешне су рибе са својим расправама о томе која је најлепша! Још смешнији је Свет корњача који расправља то питање. Она зна да је мало сунце скривено у њој – лепше од свих. Али, шта се то *друџих* тиче?

Потајна гордост Седефне руже додавала је зрну бисера све блештавије и раскошније боје. Оно сада у себи није носило само нежни сјај месеца, блесак сунца, већ и преливање небеске дуге. Дубоко, на дну мора где зраци стижу тек у подне, Седефна ружа стече свој мир. Могла је тако да живи годину, сто година, читаву вечност. Нико јој више није био неопходан. Никога није тражила. Скоро и заборави на приче о цвећу и облацима, кад сенка нечијег тамног тела суну кроз воду, нечија је рука зграби, отрже с дна и понесе у висине.

Је ли прошао тренутак? Или је читаву вечност путовала? Није могла да одреди, кад се, наједном, размаче вода и Седефна ружа затвори очи од прејакe светлости сунца.

– Како је крупна! – чу нечији узвик и отвори очи. Ој, чуда! Као златна вртешка окретало је сунце небо, гонили се облаци лакши од морске пене, растао слани дах мора и

слатки мирис рузмариновог цвета. Све је блештало, све трептало блиставије и нежније но што је риба запамтила. Седефној ружи стаде дах. Али није било времена за дивљење Горњем свету: нечија рука грубо ју је држала, чупала јој утробу и раскидала плућа. Тако и до скривеног Ружиног блага дође.

– Гле, бисер! Лепотан! – узвикну човек, док су два туђа прста дизала увис тајну Седефне руже, а нечији узбуђени гласови зујали су јој око ушију. Једва је последњим погледом успела да обухвати сјај свога малог сунца, а већ јој се у испражњену љуштуру увуче слани морски ветар. Рибар однесе зрно бисера, а један дечак узне бачену шкољку, очисти је од песка и принесе уху.

Је ли то што је чуо био шум таласа? Прича о животу под морем? Дечак нежно поглади Седефну ружу, сакри је под кошуљу и потрча кући.

Читаву ноћ, затим, држао ју је прислоњену на ухо. Читаву ноћ лутала је небом бисерна кугла месеца. Дечаку се чинило да у шуму шкољке слуша шум мора. Седефна ружа је веровала да то небом лута отета њена тајна. Више, све више пењао се месец. Нежно, све нежније шумела је шкољка. А ујутро, сунце провири кроз прозор и виде како наслоњени једно на друго спавају дечак и шкољка. Иза склопљених очију пловио им је сјај бисерног зрна.

Море је било далеко и тихо. Само су се у увалици становници морског дна комешали питајући се где је Седефна ружа, док је у излогу најскупље продавнице града блистало зрно бисера. Људи су јатимице хрлили да га виде, али су само један дечак и један песник знали да то у излогу, у ствари, блешти једна чежња.

Трагом речи

1. Подели бајку на целине према догађајима који су у њој исприповедани. За сваки догађај наведи ликове, место и време дешавања. Одреди ко је главни лик ове бајке.
2. О чему говори ова бајка? Који разлози су навели Седефну ружу да оде у Горњи свет? Како становници мора описују Горњи свет? Када је Седефна ружа одустала од ове своје тежње? Чему је она заправо тежила? На који начин је доспела на копно? Шта представља неку врсту утехе Седефној ружи?
3. Размисли о симболици бисеровог зрна. Са чиме се оно пореди? Шта бисер представља за Седефну ружу? Зашто она ником не говори о њему? Шта бисерово зрно представља за људе? Зашто дечака не интересује бисерово зрно већ шкољка? Објасни завршну реченицу бајке.
4. Шта за тебе представља чежња? Упореди ово осећање са тугом и сањарењем. Пронађи у бајци места на којима се говори о чежњи. Наведи ко за чим чезне и због чега, а ко сматра да је чежња нешто што доноси тешкоће. За чим ти најчешће чезнеш?

Свет занимљивости

„А како постаје бисер? Бисер је производ, не здравља, већ болести шкољкине. Она га лучи онако исто као што зацепљено дрво лучи из себе смолу (тамјан, измирну) итд. Подлога за такво лучење увек је какво страно малено тело, које је неким начином допрло у шкољку и онде остало. Око тог страног тела слаже се седефна супстанца, она иста супстанца од које су састављене и обе љуштуре шкољкине. Слаже се слој преко слоја, а ти слојеви су веома танки: отуда бисеру онај прозрачни изглед. Али, на тај начин расте бисер веома споро, тако да му треба по 200 година да буде велики колико и зрно грашка.”

(„О бисеру”, лист чика Јове Змаја *Невен*, бр. 17 за 1899–1900, стр. 271, адаптирано)

Радионица

О жељи морских бића да живе на копну говоре многе легенде и бајке. Међу њима је свакако најпознатија „Мала сирена” Ханса Кристијана Андерсена. Подсети се ове бајке, а можеш погледати и неки анимирани филм за децу који је настао по њеним мотивима. Упореди бајку „Седефна ружа” с бајком „Мала сирена”. Посебно истакни шта постоји у бајци Гроздане Олујић а не јавља се код Андерсена.

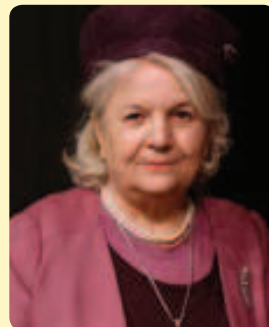
Бележница

Бисер представља симбол чистоте. Због тога су стари народи широм света веровали да га могу носити само свештенице, пророчице, богиње и виле. Постоји више израза у којима се одређени предмети и појаве доводе у везу с бисером. Тако се у нашим народним песмама при опису девојачке лепоте каже „зуби су јој два низа бисера”. Бисерне могу бити сузе, али и речи када неко говори мудро. Иако је зрно бисера мало, оно представља велику вредност јер је ретко. Међутим, многи то не разумеју и не цене јер погрешно верују да је вредно само оно што је обимом велико. Стога постоји народна изрека: „Не баца се бисер пред свиње”.

Представљамо ти...

Гроздана Олујић

- Рођена је 1934. године у војвођанском месту Ердевик, у Србији.
- Ова списатељица је познати романијер, преводилац и антологичар чији су романи и бајке популарни и код нас и у свету.
- Објавила је многе есеје, студије и романе *Излећу у небо*, *Гласам за љубав*, *Не буди заспале ђе*.
- За свој рад је више пута награђивана. Посебно место припада првој награди *Полићикиној забавника*, коју је добила за збирку прича *Седефна ружа и друге бајке*, као и НИН-овој награди за роман *Гласови у ветру* 2009. године.
- Живи и ствара у Београду.

Сергеј Јесењин

Бреза

Берёза

Које је твоје омиљено дрво? Ево стихова које је руски песник Јесењин посветио брезе. Читајући их, сазнаћеш шта га је надахнуло да их напише.

перваз – оквир,
ивица

кићанка – свежањ
памучних, свилених
или вунених конаца
спојених на једном
крају који служе као
украш

Под прозором мојим
Једна бреза бела
Блиста се у сребру
Свог снежног одела.

С пахуљастих грана
Сјаји перваз снежни
И кићанке пупе
Ко гроздови нежни.

Брезу у тишини
Као да сан хвата,
Док пахуље горе
У огњу од злата.

А сањива зора,
Изнад ње кад сване,
Новим сребром стално
Засипа јој гране.

(Превео с руског Никола Бертолино)

Белая берёза
Под моим окном
Принакрылась снегом,
Точно серебром.

На пушистых ветках
Снежною каймой
Распустились кисти
Белой бахромой.

И стоит берёза
В сонной тишине,
И горят снежинки
В золотом огне.

А заря, лениво
Обходя кругом,
Обсыпает ветки
Новым серебром.

Трагом речи

1. Зашто је ово **дескриптивна песма**? Наведи шта је у њој описано. Како се зове та врста описа? Шта ти се у њему посебно допало?
2. Наведи епитете и поређења у песми „Бреза”. Издвој оне који се односе на брезу. Одреди боје које се најчешће јављају у овом опису.
3. У каквом односу стоји осећање које у лирском субјекту буди бреза са симболиком боја у опису брезе? Наведи шта осећаш док посматраш пахуље и шуму под снегом. Које доба дана је приказано у песми? На који начин је то наглашено?
4. Издвој све глаголе у песми. Размисли по чему су њихова значења слична. На основу тога закључи која је основна особина брезе која је очарала лирског јунака.

Свет занимљивости

Многи словенски народи верују да бреза има чудотворну моћ. Сматра се да се од ње плаше вештице, док се добре виле брезовим гранчицама зову да човеку буду посестриме. Међу нашим свадбеним обичајима постоји један који је везан за брезу, тачније за брезову метлу, преко које треба да пређу сви сватови кад крену из куће у цркву на венчање, јер се верује да ће тако све оно што је зло остати у брезовој метли. Од брезове коре праве се мале буктиње које се користе уочи празника Ивањдана или Петровдана. Бреза је препознатљива по својој белој кори.

Ево једне легенде коју је о томе забележио Вук Стефановић Караџић: Нека удовица пође једне вечери у шуму да нађе шибу за своју немирну децу. Како је био мрак, она није могла да пронађе брезово дрво, па је замолила Бога да јој помогне. Бог је онда наредио да бреза побели не би ли је удовица лакше спазила. Од тада бреза има белу кору.

(Према: Веселин Чајкановић, *Речник српских народних веровања о биљкама*)

Радионица

Често се каже да су шуме плућа наше планете. Дрвеће прерађује кисеоник и омогућава нам да удишемо чист ваздух. Због тога су за све људе на свету шуме драгоцене и морамо их чувати. О томе највише воде рачуна еколози – стручњаци за екологију, то јест заштиту животне средине. Сигурно и у твом месту постоји неки еколошки покрет или удружење које организује бројне активности, као што су чишћење река, језера и паркова, чување шума, пошумљавање голети... С друговима из разреда и уз помоћ наставника српског језика и других предмета можеш да учествујеш у некој од тих еколошких акција или да на нивоу школе организујеш програме за заштиту животне средине.

Представљамо ти...

Сергеј Јесењин

- Рођен је 1895. године у Рјазану, у Русији. Одрастао је на селу, у кући свог деде.
- По доласку у Москву уписао се на универзитет.
- Радио је као коректор. Први хонорар од стихова, који је износио три рубље, однео је оцу, који се противио његовом бављењу поезијом.
- Његова најпознатија дела су роман у стиховима *Ана Сњејина*, „Песма о керуши”, „Исповест мангупа”, „Качаловљевом псу” и поема „Црни човек”.
- Умро је 1925. године у Санкт Петербургу.

Вељко Петровић

Ратар

Кад помислимо на село, пред очима су нам игра, лепоте природе и живот који тече споријим темпом него у граду. Ипак, живот на селу је и тежак, напоран, пун одрицања и непрекидног рада. Упореди своја размишљања о животу ратара и раду на њиви са утисцима након читања стихова Вељка Петровића.

жуљав – који има жуљеве

плуг – оруђе за орање

ћух – кретање ветра

влас – длака косе

бразда – траг у земљи које прави плуг

таворити – животарити, тешко живети

кликнути – узвикнути продорним гласом

сета – туга

морити – мучити

клас – житна стабљика са зрневљем на врху

зборити – говорити

различак – цвет плаве боје

суморан – обузет сетом, тужан

жуд (жудња) – чежња; тежња

Жуљаве руке одмара на плугу.
Дубоко дише, и као да дремље.
А ветар, ћухом пробужене земље
надојен, тресе седу влас му дугу.

Пред ногама му полегле, спокојне,
богате бразде, и како их гледа,
ко своја добра и марљива чеда,
безмерна нежност облева му знојне

боре, у мучној борби узоране.
Он воли земљу ту, на којој стоји,
напорним радом, знојем што је гноји,
на којој своје он тавори дане.

Он са ње кличе, с ње га сета мори...
И када семе нечујно пуцкета,
ил' класје шушти, гиба се сред лета:
он то разуме, то му земља збори.

И кад је тако милује, у груди
несвесно му се тиха песма јави:
проста ко земља, ко различак плави,
суморна, блага, без големих жуди.

Трагом речи

1. Ко је главни лик у овој песми? Наведи неколико елемената његовог физичког портрета. Чему је посвећен његов живот? Какав је његов однос према земљи коју обрађује? Наведи стихове који то илуструју.
2. На основу стихова одреди у ком годишњем добу је представљен ратар. Где се он налази? Шта ради?
3. Упореди ратаров доживљај земље са описом његовог лица. На основу стихова одреди његове унутрашње особине. О чему он размишља док се одмара? Наведи поређење које сликовито представља његов однос према земљи. На који начин земља говори? Обрати пажњу на везу песме која се ратару јавља у грудима и земље. Зашто је песма проста као земља и плави различак, суморна, блага и без посебних жеља? Доведи то у везу са значењем глагола „таворити”.
4. Обрати пажњу на опкорачења у песми. Размисли какав ефекат она производе при читању песме. Како опкорачења доприносе приказивању ратаревог одмора?

Појмовник

Песма Вељка Петровића „Ратар” говори и о тешким и о лепим странама живота онога који обрађује земљу и од тога живи. Због тога би се могла сврстати у **социјалне песме**. Ова врста песама посвећена је општим проблемима неког слоја у друштву. Њени мотиви су тежак положај радника и њихова обесправљеност, борба за права и бољи живот, услови у којима живе сељаци, њихова тешка судбина која зависи од природе и њених ђуди... Социјалне песме често критикују односе у друштву и залажу се за бољи положај свих људи, посебно оних чија су права на неки начин укинута, а живот им је веома тежак, чак суров.

Свет занимљивости

О нераскидивој вези земље и човека говоре бројне легенде и предања. У старим грчким митовима посебно место припада Геји (Земљи), из које је настао цео свет. Геја је сама створила Небо (Уран), велике планине (Ореа) и море (Понт). Како само небо може да је обухвати у целини, она је са Ураном родила синове – титане (Океана, Хрона...), титанке (Теју, Мнемосину, Темиду...), киклопе (Бронта, Стеропа и Арга) и сторуке ђинове (Кота, Бријареја и Гига). Геја се често једначила са општом мајком којој су се људи у молитвама обраћали да им помогне.

Такође, у библијском предању о томе како су први људи прогнани из Раја зато што су прекршили Божју забрану да једу плодове дрвета од знања добра и зла, истиче се да је Бог проклео човека рекавши му: „Земља да је проклета с тебе; с муком ћеш се од ње хранити до својега вијека. Трње и коров ће ти рађати, а ти ћеш јести зеље пољско. Са знојем лица свог јешћеш хљеб, докле се не вратиш у земљу од које си узет; јер си прах и у прах ћеш се вратити.”

Путоказ

У песми „Ратар” Вељка Петровића издвој глаголе и препиши их у свеску. Издвојене глаголе пребаци у облик инфинитива. Разврстај их према њиховом глаголском виду тако што ћеш у једну колону ставити свршене, а у другу несвршене глаголе.

Представљамо ти...

Вељко Петровић

- Рођен је 1884. године у Сомбору.
- Студирао је право у Будимпешти. У младости је радио као новинар у Загребу и Сарајеву.
- Учествовао је у свим важним друштвеним и историјским догађајима: био је ратни извештач током балканских ратова, добровољац у Првом светском рату, између два рата радио је у Министарству просвете, током немачке окупације у Другом светском рату једно време је био у логору на Бањици...
- Био је управник Народног музеја у Београду, као и председник Матице српске и члан САНУ.
- Славу је стекао као приповедач, али се најпре прочуо као песник. Објавио је збирке песама *Родољубиве њесме* (1912), *На њрају* (1913). Њему припада истакнуто место у развоју српске прозе у XX веку које је, између осталог, заслужио и причама *Земља, Салашар...* Посебно место припада кругу приповедака чији су јунаци деца и животиње („Буца и Боца”, „Дијана и шаров”, „Веверица, детлић, пчелица и храст”...).
- Умро је 1967. године у Београду.

Стеван Раичковић

Хвала сунцу, земљи, трави

Пред тобом је једна весела песма која слави живот. У њој лирски субјекат захваљује природи на томе што је жив. Стихови откривају шта му даје подстицај да се радује животу.

Хвала сунцу, земљи, трави.
Хвала ваздуху што је плав.
И хвала, ево, што имам говор.
И гледам како мили мрав.

Хвала срцу за бол, славља,
Што га пробуди и шум благ.
Хвала свему што оставља
По свету сен, у мени траг.

И хвала овој лудој глави
О коју лупа простор сав.
Хвала сунцу, земљи, трави.
Хвала ваздуху што је плав.

сен – сенка

Трагом речи

1. Која реч се најчешће јавља у песми? Чему све лирски субјекат захваљује? Због чега он то чини? Међу понуђеним појмовима одабери оне који говоре о осећањима лирског субјекта: **забринутост; радост; патња; љутња; срећа; захвалност; исцрпљеност.**
2. Колико строфа има ова песма? Наведи број стихова у свакој строфи. Које речи се у свакој строфи римују? У ком лицу је песма испевана? Које се аутор овом песмом обраћа? Шта жели да поручи својим стиховима?
3. Наведи епитете који се јављају у овој песми. Којим стилским средствима је остварена ритмичност и изражајност стихова? Зашто лирски субјекат захваљује својој лудој глави? На који то начин „простор лупа о главу”? Која се стилска фигура овде јавља?
4. На чему се све захваљује срцу? Какво је срце кад може да га и благ шум пробуди? Објасни трећи и четврти стих завршног катрена. Шта може остављати по свету сен, а у лирском субјекту траг?
5. Радосне песме у којима се прославља живот постоје још од античких времена. Тада су се звале дитирамби. Размисли који би наслов ова песма још могла да има. Образложи свој предлог.

Радионица

Постоји велики број песама у којима се славе живот и радост. Сигурно и ти знаш неку од њих. Свакако се сећаш веселе песме коју сви лако науче „Кад си срећан...”. С друговима састави листу песама за децу које говоре о овим темама. Можете увежбати и да их заједно отпевате на неком часу или школској приредби. Поред оваквих песама, постоје и дела класичне музике која су надахнута осећањима радости и љубави према животу. На часу музичког можеш преслушати неку од тих композиција, на пример Бетовенову „Оду радости”. Нека ти у томе помогне наставник музичке културе, који ти може препоручити и друга дела.

Представљамо ти...

Стеван Раичковић

- Рођен је 1928. године у Нересници код Кучева.
- Један је од најбољих српских песника, који је такође писао дела за децу. Међу њима су збирка прича *Велико двориште*, *Прича о слону и осталима* и *о једној буви на крају*, *Гурије*, *Дружина под сунцем...*
- Прву песму објавио је 1945. године и од тада је штампао двадесетак збирки песама: *Песма њишине*, *Балада о њедвечерју*, *Камена усјаванка*, *Тиса*, *Зайиси о црном Владимиру* итд.
- Преводио је, радио препеве и теоријске радове о поезији и књижевности.
- Редовни члан Српске академије наука и уметности постао је 1981. године.
- Умро је 2007. године у Београду.

Рима представља подударање завршетака стихова у некој песми. Римовање има важну улогу у обликовању стиха јер песници бирају речи које ће ставити на крај стиха да би поштовали правила римовања и врсту риме.

Врста риме	Пример	
парна рима: римују се завршеци два узастопна стиха – на пример првог и другог, трећег и четвртог (aa bb cc dd)	Шљива се буди крајем априла , Развија широка, пребела крила , на крају села, уврх голети , Она се спрема да полети . – Ал’ заспи. Пробуди се тек у јуну , И осети: крошњу, тешку и пуну . Клонуле, повијене, гране се муче . Криве се стабла, ко во сред вуче . М. Данојлић, „Шљива”	a a b b c c d d
укрштена рима: римују се завршеци сваког другог стиха по реду – на пример првог и трећег, односно другог и четвртог стиха (abab)	И хвала овој лудој глави О коју лупа простор сав . Хвала сунцу, земљи, трави . Хвала ваздуху што је плав . С. Раичковић, „Хвала сунцу, земљи, трави”	a b a b
обгрљена рима: између два римована стиха (првог и четвртог) налазе се два стиха (други и трећи) чији се завршеци такође римују, али различито од првог и четвртог стиха (abba)	Жуљаве руке одмара на плугу . Дубоко дише, и као да дремље . А ветар, ћухом пробуђене земље надојен, тресе седу влас му дугу . В. Петровић, „Ратар”	a b b a
нагомилана рима: римују се завршеци више стихова узастопно (aaaa)	Бубамара лепета , Не боји се детета , На руку му слета Са шебоја цвета . Ј. Јовановић Змај, „Таши, таши”	a a a a
испрекидана рима: завршеци стихова не понављају се према неком утврђеном распореду	Ја знам ко сам и по пријатеља својих господству , и по благородности њихова лика и слави им копља и штита . Са свецима и краљима ја сам у сродству , о мом пореклу из књига староставних владар на далеком двору и летописац у манастиру чита . Д. Максимовић, „Тражим помиловање”	a b c d b e f d

Milovan Danojlić Šljiva

Plod šljive prepoznatljivo je obeležje naših prirodnih lepota, ali i tradicije. Evo stihova koje je pesnik Milovan Danojlić ispevao u čast ovog drveta.

Šljiva se budi krajem aprila,
Razvija široka, prebela krila,
Na kraju sela, uvrh goleti,
Ona se sprema da poleti.
– Al' zaspi. Probudi se tek u junu,
I oseti: krošnju, tešku i punu.
Klonule, povijene, grane se muče.
Krive se stabla, ko vo sred vuče.

U julu, plod se na zemlju sruši,
I šljivi ko da lakne na duši.
Odskoči krošnja uvis, ko da je
Pobegla iz zagušljive neke odaje.

Tako prespava jesen i zimu
Tiha, zagledana u daljinu.

Tragom reči

1. Opiši kako izgleda šljiva u ovoj pesmi. Navedi osobine koje ona ispoljava. Kako se zove stilska figura kojom pesnik šljivu predstavlja kao da je ljudsko biće? Ilustruj svoj odgovor primerima iz teksta.
2. Navedi kroz koja godišnja doba pesnik posmatra izgled šljive. Kojim dobima je posvetio najviše pažnje i zašto?
3. Uoči na koji način je pesnik povezao šljivino buđenje i padanje u san sa smenom godišnjih doba. Izdvoj pesničke slike zasnovane na poređenjima. Koja ti je bila posebno zanimljiva?
4. Odredi koliko strofa ima ova pesma. Navedi kojoj vrsti te strofe pripadaju. Razmisli zbog čega je pesnik pesmu podelio u tri strofe. Odredi ključni motiv u svakoj strofi. Zbog čega prva strofa ima najviše stihova a poslednja najmanje? Navedi koje se vrste rime javljaju u pesmi.

Pojmovnik

Strofa nastaje odvajanjem jednog ili više stihova zajedno u posebnu celinu.
Prema broju stihova u strofi razlikujemo više vrsta strofa.

Vrsta strofe	Objašnjenje
Monostih	Strofa sastavljena od jednog stiha. Retko se javlja u srpskoj poeziji.
Dvostih ili distih	Strofa sastavljena od dva stiha. Poslednja strofa u pesmi „Šljiva“ Milovana Danojlića predstavlja dvostih „Tako prespava jesen i zimu Tiha, zagledana u daljinu.“

Predstavljamo ti...

Milovan Danojlić

- Rođen je u 1939. godine u Ivanovcima.
- Završio je studije romanskih jezika (francuski jezik) na Filološkom fakultetu u Beogradu.
- Piše poeziju, prozu, eseje i prevodi sa više jezika. Među njegovim delima posebno mesto pripada onima koja su namenjena deci i omladini: *Kako spavaju tramvaji* (1959), *Furunica jogunica* (1969), *Čudnovat dan* (1971)...
- Za svoj rad u književnosti nagrađivan je brojnim nagradama kao što su nagrada zadužbine „Desanka Maksimović“, fonda „Branko Ćopić“, „Žička hrisovulja“, NIN-ova nagrada...
- Dopisni je član Srpske akademije nauka i umetnosti.
- Od 1984. godine živi u Francuskoj.

На крају поглавља

Основни појмови из метрике (версификације)

Хвала сунцу, земљи, трави.

Хвала ваздуху што је плав.
И хвала, ево, што имам говор.
И гледам како мили мрав.
Хвала срцу за бол, славља,
Што га пробуди и шум благ.
Хвала свему што оставља
По свету сен, у мени траг.

И хвала овој лудој глави
О коју лупа простор сав.
Хвала сунцу, земљи, трави.
Хвала ваздуху што је плав.

Стих	Строфа	Рима
основне врсте стиха	основне врсте строфе	основне врсте риме
петерац	моностих	према броју слогова који се подударaju: – мушка – женска – мешовита (дактилска)
шестерац	дистих	
седмерац	тристих или терцина	
осмерац	катрен	
деветерац	квинта	према положају који у строфи имају стихови чији се завршеци подударaju: – парна (aa bb cc dd) – укрштена (abab) – обгрљена (abba) – нагомилана (aaaa) – испрекидана (abcdbe fd)
десетерац	сестина	
– епски	септима	
– лирски		
једанаестерац	октава	
дванаестерац	нона	
тринаестерац	децима	
четрнаестерац		

Нада никада не умира

Džek London, *Zov divljine* (odlomak)

Хенрик Сјенкјевич, *Кроз њустиињу и њрашуму* (одломак)

Vilijam Sarojan, *Leto lepog belca* (odlomak)

Петар Кочић, *Јаблан* (одломак)

Stevan Raičković, *Bajka o dečaku i Mesecu*

Кључне речи: авантура; пријатељство; сликовитост; динамичност; роман; историјски роман; пустиловни роман; робинзонијада; научнофантастични роман; опис; ентеријер; екстеријер; пејзаж; портрет

Džek London Zov divljine

(odlomak)

Prijateljstvo čoveka i psa nadahnulo je mnoge svetske i domaće pisce da napišu svoja dela. Jedan od njih je i američki pisac Džek London. On je 1903. godine u romanu *Zov divljine*, čiji je glavni junak pas po imenu Bak, upečatljivo prikazao borbu za opstanak u surovim uslovima arktičke sredine. Čitajući sledeći odlomak, uverićeš se u istinitost izraza „veran kao pas”.

VI

Za ljubav jednog čoveka

docnije – kasnije

dereglja – vrsta
malog broda; čamac

manila – vrsta
konoplje; už, konopac, kanap

vodenička bukva –
deo u vodenici gde
voda najbrže teče

Docnije u jesen te godine, on spase Džonu Torntonu život na sasvim drugi način. Tri ortaka su spuštala dugu i usku dereglju preko jednog niza opasnih brzaka na reci od Četrdeset Milja. Hans i Petar su išli obalom, i pridržavali dereglju, vezujući je za drveće tankim konopcem od manile, dok je Tornton u samom čamcu potpomogao spuštanje služeći se jednom dugom motkom i dovikivao uputstva onima na obali. Bak je, uznemiren i brižan, išao obalom korak po korak uporedo s čamcem, ne skidajući oka sa svoga gospodara.

Na jednom naročito rđavom mestu, gde je kameni prag, jedva vodom pokriven, ispadao iz reke, Hans otpusti už, i dok je Tornton motkom odbijao čamac od kamenog praga, on potrča niz obalu s užetom u ruci, da ga zadrži kad bude obišao prag. Dereglja zaista obiđe prag i stade juriti niz vodu na jednom strahovitom brzaku, brzinom kao voda u vodeničkoj bukvi kad je Hans zadrža užetom, ali suviše naglo. Čamac se prevrte, i odbaci Torntona daleko usred matice najopasnijeg brzaka, načičkanog ostrim kamenjem i punog virova u kojima nikakav plivač ne bi mogao ostati živ.

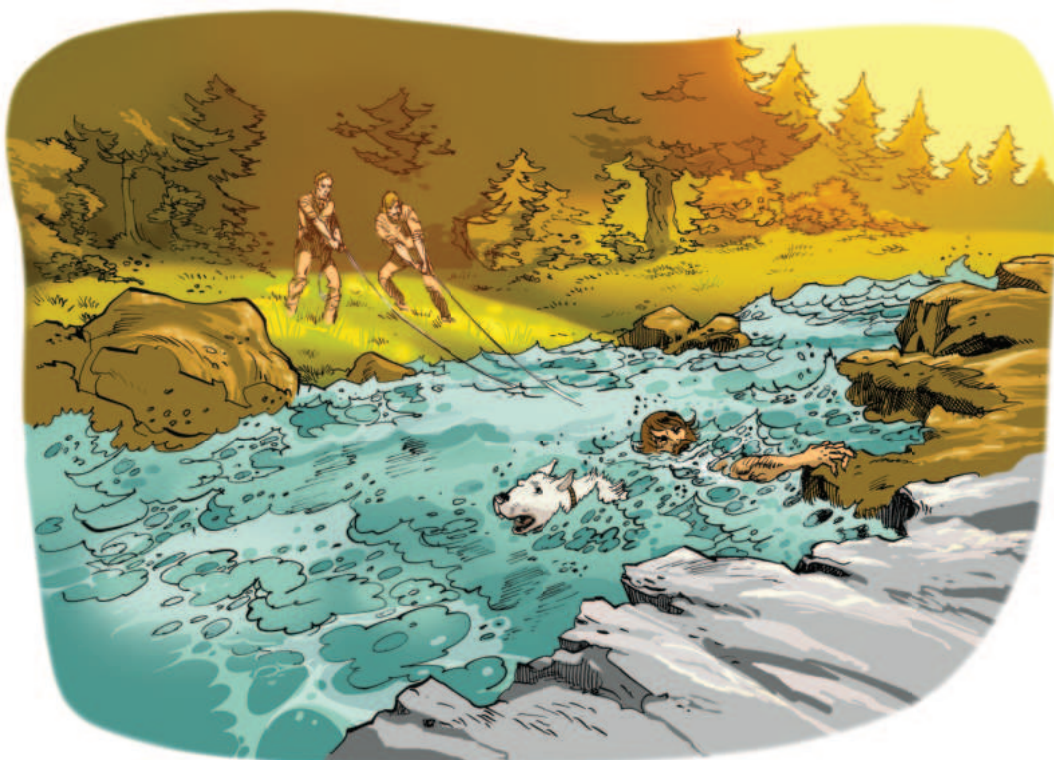
Munjevitom brzinom Bak skoči u vodu i za nekih trista jardi niže, usred jednog ludog vira, stiže svoga gospodara. Kad oseti da ga je ovaj uhvatio za rep, on zapliva prema obali iz sve svoje ogromne snage. Ali je napredovanje prema obali išlo suviše sporo, a niz vodu užasno brzo. Do njih je, sa mesta gde je mahnita matica postajala još mahnitija, gde se cepala i propinjala, oblačila u belu penu i dizala vodenu prašinu preko stena koje su štrčale česte kao zupci ogromnog češlja, dopirala zlokobna huka. Voda je tako strahovito derala ka mestu gde je počinjala da prelazi u poslednji, najstrmiji pad, da je Tornton shvatio da ne mogu dospeti do obale. Jedna ga stena žestoko ogrebe, druga iseče, a treća tresnu kad nalete na nju. On, otpustivši Baka, obema rukama grčevito ščepa ljigavi vrh stene, pa Baku doviknu kroz tutanj i huku vode: „Idi, Bak! Idi!”

Baka je voda snažno nosila, i ma koliko da se očajno borio protiv struje, nije uspeo da se vrati do gospodara. Kad ponovo ču Torntonovu zapovest, on malo izroni iz vode i diže glavu kao da želi da poslednji put pogleda svoga gospodara, a zatim, kad ponovo ču Torntonovu naredbu, poslušno zapliva prema obali. Plivao je snažno, ali ga Hans i Petar izvukoše iz vode na samoj granici gde se više nije moglo plivati i gde je počinjala propast.

Oni su znali da se u takvom brzaku jedan čovek može držati rukama za klizavu stenu samo vrlo kratko vreme, te potrčaše što brže mogu uz obalu do jednog mesta daleko iznad stene za koju se Tornton držao. Tu vezaše Baku oko vrata i ramena uže kojim su vukli čamac, pazeći pri tome da mu uže ne smeta u plivanju i da ga ne davi, pa ga spustiše u maticu. On zapliva hrabro, ali ne pogodi sasvim pravac. Svoju pogrešku je uvideo dockan, tek tada je bio na istoj visini sa Torntonom, te ga voda pronese neodoljivom snagom mimo njega, na svega nekoliko razmaha odstojanja.

Hans odmah zateže uže kao da je Bak čamac. Kad se uže tako naglo zateže oko njega usred matice, on ode pod vodu i ostade pod njom sve dok mu telo ne izvukoše na obalu. Bio je upola ugušen, i Hans i Petar skočiše na njega da mu povrate dah i izbace iz njega vodu. On se pridiže na noge, pa opet pade. Do ušiju im dopre slab Torntonov glas, i mada nisu mogli razumeti reči, znali su da mu je snaga na izmaku. Na Baka glas njegova gospodara proizvede dejstvo električnog udara. On skoči na noge i potrča brže od ljudi prema mestu odakle je prvi put pošao.

Opet mu privezaše uže i spustiše u vodu, te on zapliva, ali ovoga puta tačno u maticu. Kad je već jednom promašio, nije mu se ponovo mogla desiti ista omaška. Hans je polagano

popuštao uže ne dopuštajući da se olabavi dok je Petar pazio da se ne zamrsi. Bak je plivao do izvesne tačke, pa se brzinom ekspresa, spusti pravo na njega. Tornton ga vide kako dolazi, pa kad ga Bak udari kao balvan punom snagom struje koja ga je nosila, on ga obgrli obema rukama oko čupavog vrata. Hans obavi uže oko drveta, te se Bak i Tornton zagnjuriše u vodu. I tako naprežući se i preturajući, čas pod vodom, a čas iznad vode, čas jedan gore a čas drugi, stenjući, predišući i brekćući, vučeni preko šiljastog kamenja, izubijani najzad se dočepaše obale.

Tornton dođe sebi pošto su ga drugovi položenog potrbuške preko jednog balvana, dugo gurali napred i natrag. On odmah baci pogled na Baka, čije je mlitavo i kao bez života telo već izazvalo Niga da žalosno urliče, dok je Skit predano lizala Bakovu mokru njušku i sklopljene oči. Čim ga povратиše svesti, Tornton, i sam izubijan i izranjavljen, pregleda čitavo Bakovo telo, i nađe tri slomljena rebra.

„Onda je stvar rešena – ni koraka dalje odavde”, reče Tornton, i oni se ulogoriše i ostadoše sve dok Baku rebra ne zarastoše, te beše sposoban da nastavi put.

(Preveo s engleskog Mihailo Đorđević)

Tragom reči

1. Izdvoj osnovne događaje prikazane u navedenom odlomku. Poređaj ih hronološki. Odredi vreme i mesto odigravanja opisanog događaja. Navedi temu ovog odlomka. Nabroj likove koji se u njemu pojavljuju.
2. Ko je glavni junak ovog događaja? Šta on pokušava da uradi? Navedi one njegove osobine za koje smatraš da su ključne. Uoči prideve koji slikovito predstavljaju Bakov odnos prema Džeku Torntonu i događajima na reci. Primerima iz teksta ilustruj kako se drugi likovi ponašaju prema njemu. Šta na osnovu njih zaključuješ o glavnom junaku?
3. Među navedenim odrednicama pronađi one koje govore o tvojim utiscima o događaju koji je prikazan u navedenom odlomku: **dosadan; zanimljiv; strašan; smešan; tužan; potresan; napet; lep; emotivan**. Obrazloži svoja zapažanja tako što ćeš navesti primere iz teksta. Izdvoj glagole koje je pisac koristio da bi prikazao dramatičnost trenutka. Odredi njihov glagolski vid. Uoči priloge koji ih prate i razmisli o njihovoj ulozi u pripovedanju.
4. Vernost je jedna od najlepših osobina. Na osnovu ovog odlomka, ali i svog iskustva, napiši nekoliko rečenica u kojima ćeš dati odgovor na pitanje šta znači biti veran nekome ili nečemu. Navedi osnovne poruke ovog odlomka. Dovedi ih u vezu sa izrekama „Na mucu se poznaju junaci” i „Pravi prijatelji se poznaju u nevolji”.

Putokaz

Pažljivo pročitaj prvi pasus odlomka iz romana *Zov divljine* Džeka Londona i u njemu pronađi glagole u glagolskom prilogu sadašnjem. Razmisli da li bi ovi glagoli mogli stajati u nekom drugom glagolskom obliku. Kako bi tada glasile te rečenice?

Pojmovnik

Roman predstavlja veliku proznu književnu vrstu. Neprestano se razvijao i menjao, pa zato postoji veliki broj njegovih podvrsta. Još u vreme svog nastanka, roman je bio oblik u kojem su se mešali stih i proza, realno i fantastično, epsko i lirsko, ozbiljno i smešno. U njemu je često naglašen autorov stav, pa u zavisnosti od tog osnovnog stava možemo razlikovati sentimentalni, humoristički, poučni ili didaktički roman.

Na osnovu glavne teme razlikujemo sledeće podvrste romana: pustolovni ili avanturistički, viteški, detektivski, istorijski, seoski, psihološki, porodični, naučnofantastični...

Pustolovni ili avanturistički roman prikazuje uzbudljive događaje i pustolovine. Prema tipu avantura opisanih u njima razlikujemo sledeće vrste pustolovnih romana: robinzonijade (koje podsećaju na avanture Robinzona Krusoa), pikarske romane (o usamljenim vitezovima koji dožive bezbroj avantura, poput Don Kihota), vestern romane i druge.

Istorijski romani pripovedaju o zanimljivim događajima i ličnostima iz bliže ili dalje prošlosti u odnosu na vreme u kojem nastaju. Pisci istorijskih romana se trude da vreme, prostor, događaje i likove uverljivo predstave.

Naučnofantastični roman prikazuje kako izmišljena naučna otkrića menjaju ljudsku civilizaciju. Radnja ovih romana najčešće se odvija na nekoj izmišljenoj planeti, u svemiru ili na Zemlji, i to u dalekoj budućnosti, ali i prošlosti, u koju se likovi vraćaju zahvaljujući vremenskim mašinama. Ova vrsta je veoma slična pustolovnom romanu. Seti se samo romana Žila Verna kao što su *Dvadeset hiljada milja pod morem* ili *Putovanje na Mesec*.

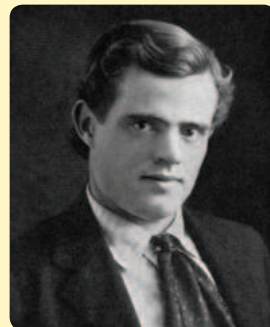
Radionica

Pročitaj roman *Zov divljine* Džeka Londona u celini. Izdvoj događaj koji ti je bio najinteresantniji i pripremi se da ga prepričaš na času.

Predstavljamo ti...

Džek London

- Rođen je 1876. godine u San Francisku, u SAD.
- Nakon završene srednje škole studirao je godinu dana na Kalifornijskom univerzitetu, ali je studije morao da napusti zbog nedostatka novca.
- Težak život pun nedaća probudio je u njemu želju za avanturama i snove o putovanjima po dalekim morima i predelima. Mnoge je opisao u svojim delima. Napisao je 19 romana, 152 pripovetke i tri drame.
- Njegova dela kojima je stekao svetsku slavu su *Zov divljine* (1903) i *Beli očnjak* (1907), a poznata su i *Morski vuk* (1904), *Priče s južnih mora* (1911) i druga.
- Umro je 1916. godine u Kaliforniji, u SAD.

Хенрик Сјенкјевич

Кроз пустињу и прашуму

(одломак)

У одломку из Сјенкјевичевог романа *Кроз пустињу и прашуму*, приказана је борба једног дечака и девојчице да се након отмице врате кући. Бежећи, они пролазе кроз неистражене и непознате пределе афричког континента. Иако слаби и ненавикнути на живот у пустињама и прашумама, Сташа и Нела, уз помоћ пријатеља, домороца Калија, успевају да остану на путу који их води у сигурност цивилизације. У следећем одломку видећеш како им је пуштање змајева у томе помогло.

XLVI

Експедиција капетана Глена и доктора Кларија није никако имала за циљ да тражи Сташу и Нелу. Била је то бројна и богато снабдевена државна експедиција, изаслана да испита североисточне падине огромне планине Килиманџаро, као и још мало познате пределе који се налазе на северу од те планине. Истина, и капетан и доктор знали су да су деца украдена из Мединет ал Фајума, јер су ту вест донеле енглеске и арапске новине, али су мислили да су или обоје помрли, или да јече у Махдијевом ропству из којег се досад није извукао ниједан Европљанин. Веома болно је тај губитак осећао Клари, чија је сестра била удата за Раулисона у Бомбају и који се веома одушевио малом Нелом за време путовања у Каиро. Али су и ваљаног дечака жалили искрено и он и Глен. И неколико пута су слали депеше из Момбасе господину Раулисон, питајући да ли су деца пронађена и тек после последњег неповољног одговора, који је дошао знатно пре поласка каравана, изгубили су коначно сваку наду.

И није им чак ни падало на памет да би се деца, затворена у далеком Картуму, могла појавити у овим крајевима. [...]

И деси се једног дана да је доктор Клари, уставши рано и приближивши се обали, угледао неколико Занзибараца из каравана како подигнутих глава погледају на врх високог дрвета и како понављају редом:

– Ндеге? Акума ндеге! Ндеге? (Птица? Није птица! Птица?)

Доктор је био кратковид, те посла у шатор по пољски доглед, затим погледа кроз њега предмет који су му црни показали – и на његову се лицу показа велико чуђење.

– Позовите овамо капетана – рече он.

Али пре но што су црнци стигли, капетан се појави пред шатором, јер се спремао да пође у лов на антилопе.

– Погледај, Глене – рече доктор показујући руком нагоре.

Сад и капетан подиже главу, заклони очи рукама и зачуди се не мање од доктора.

– Змај! – узвикну он.

– Да, али црнци не пуштају змајеве, па како је овамо доспео?

– Свакако се у близини налази некакво насеље белих људи или каква мисија?...

– Трећи дан је како ветар дува са запада, то јест са непознатих предела и свакако исто тако безљудних као што је и ова џунгла. Уосталом, ти знаш да ту нема никаквих насеља нити мисија.

– То је одиста занимљиво...

– Треба на сваки начин скинути тог змаја...

– Треба. Можда ћемо сазнати одакле је.

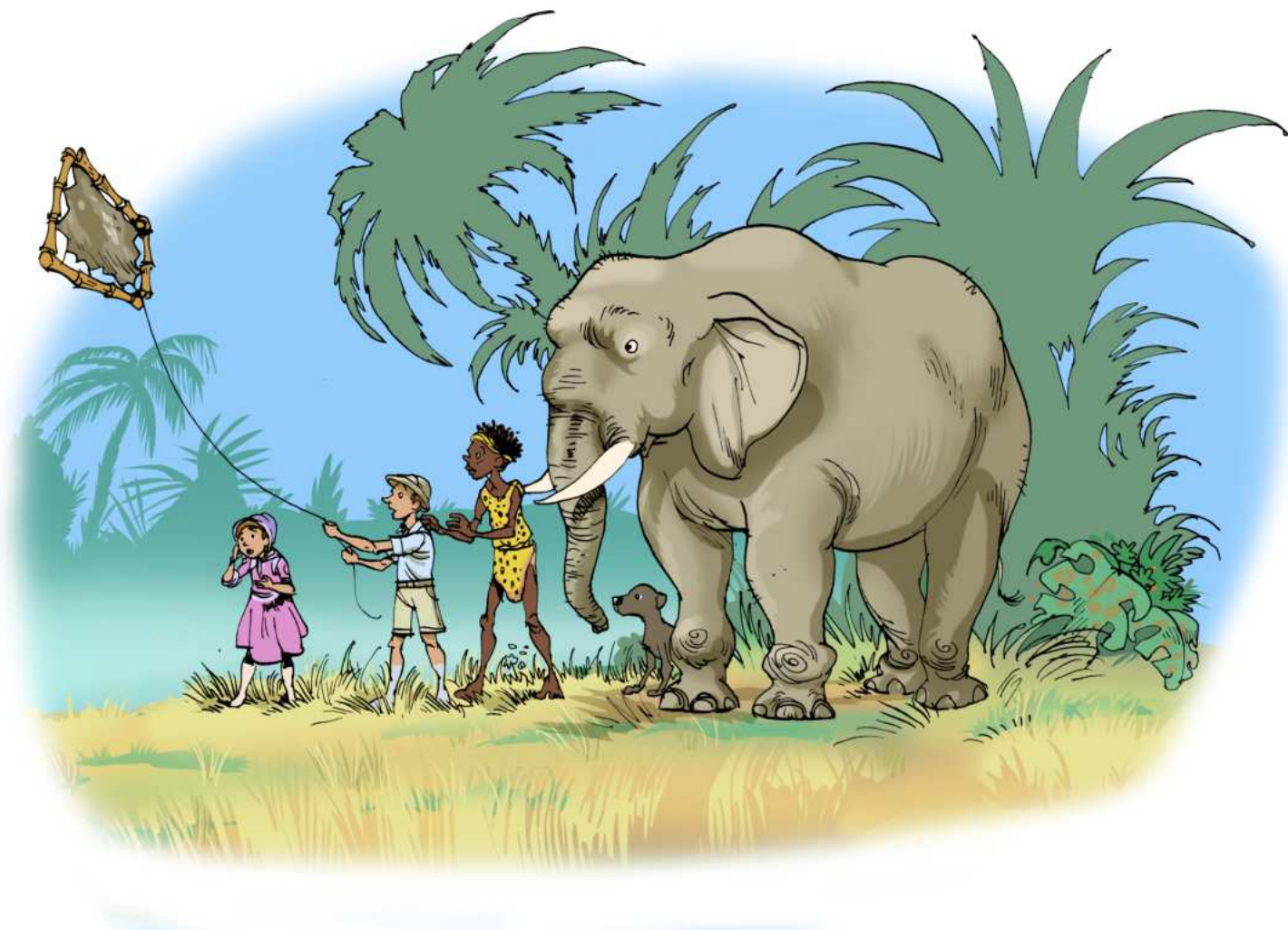
[...]

– Нешто је написано на њему... Да видимо...

И зачкиљивши очима, поче читати.

Наједном му се лице промени, руке задрхташе.

– Глене – рече – узми ово, прочитај и увери ме да ме није ударила сунчаница и да сам при здравој памети!

Капетан узне бамбусов рамчић, за који је био причвршћен комад хартије, и читаше ово:

Нела Раулисон и Станислав Тарковски, послани из Картума у Фашоду, а из Фашоде вођени на исток од Нила, ишчупали су се из руку дервиша. После дугих месеци путовања стигли су до језера, које лежи на југу од Абисиније. Иду ка океану. Моле за брзу помоћ.

Са стране на табаку налазио се још и овај додатак, исписан ситнијим словима:

Овај змај, четврти по реду, пуштен је с планина које опкољавају језеро непознато у географији. Ко га нађе, нека јави Управи канала у Порт Саиду или капетану Глену у Момбаси.

Станислав Тарковски

Кад капетанов глас ућута, два пријатеља почеше се згледати без речи.

- Шта је то? – запита најзад доктор Клари.
- Очима не верујем! – одговори капетан.
- Па то није варка?
- Не.
- Јасно је написано: „Нела Раулисон и Станислав Тарковски.”
- Да, не може бити јасније...
- И они могу бити негде у овим крајевима?
- Бог их је спасао, па је вероватно.
- Хвала му за то! – узвикну доктор усхићено.
- Али где да их тражимо?
- Зар нема ништа више на змају?
- Има још неколико речи, али на месту које је грање поцепало. Тешко се може прочитати.

Обојица сагнуше главе над хартијом и тек после дужег испитивања успеше да прочитају слог по слог:

Кишно доба је давно прошло.

- Шта то треба да значи? – запита доктор.
- То да је дечак изгубио рачун о времену.
- И на тај начин је хтео отприлике да означи датум. Имаш право. То значи да није прошло много времена како је овај змај пуштен.
- Ако је тако, онда и они не могу бити много далеко.

(Превео с пољског др Ђорђе Живановић)

Трагом речи

1. Како је Сташа обавештавао спасиоце о томе где се Нели и он налазе? Које податке је наводио? На који начин је одређивао места где су се затицали? На основу чега је мерио време?
2. Зашто су капетан Глен и доктор Клари сматрали да је немогуће да на свом путу сусретну децу? Шта нису очекивали на походу своје експедиције?
3. Имајући на уму Сташин и Нелин подвиг, размисли о томе чему увек треба да тежимо кад се нађемо у тешким ситуацијама.

Радионица

Прочитај дело у целини. На часовима географије на карти света пронађи места, реке, планине, језера, пустиње и прашуме које се у роману помињу.

Бележница

„С.О.С. (S.O.S.), међународни знак којим брод, авион или разне експедиције позивају у помоћ кад се налазе у животној опасности. У произвољној интерпретацији представља скраћеницу од енгл. Save Our Souls, спасите наше душе.”

(Мала енциклопедија Просвета, По–Ш, књ. 3)

Представљамо ти...

Хенрик Сјенкјевич

- Рођен је 1846. године у месту Вола Окшејска, у тадашњем Руском царству, а садашњој Пољској.
- Студирао је филологију у Варшави. Много је путовао по Немачкој, Енглеској и Француској, о чему је писао у својим путописима, које је објављивао под псеудонимом Литвос. Пропутовао је и Америку, Европу и Африку.
- Награђен је Нобеловом наградом за књижевност 1905. године за роман *Quo vadis*.
- Био је члан Српске академије наука и уметности од 1906. године.
- Умро је 1916. године у месту Вевер, у Швајцарској.

Vilijam Sarojan

Leto lepog belca

(odlomak)

Vilijam Sarojan je bio potomak jermenskih doseljenika u Ameriku. O životu svojih sunarodnika napisao je veliki broj autobiografskih zapisa i priča koje otkrivaju čudesan svet kulture i običaja jednog naroda. Šta za jednog pripadnika ovog naroda znači naučiti da jaše konja, saznaćeš iz narednog odlomka.

Jednoga od onih minulih dobrih dana kada sam imao devet godina i kada je svet bio pun veličanstvenosti kakve su se samo mogle zamisliti, i kada je život bio još čaroban i tajanstven san, moj rođak Murad, koga su svi osim mene smatrali ludim, dođe u četiri sata ujutru pred našu kuću i probudi me lupajući na prozor moje sobe.

– Arame – reče on.

Skočio sam iz kreveta i pogledao kroz prozor.

Još nije bilo svanulo, ali bilo je leto, i praskozorje koje se pomaljalo na horizontu davalo je dovoljno svetlosti da me uveri da ne sanjam.

Pomolio sam glavu kroz prozor i potrlljao oči.

– Da – reče on na jermenskom. – To je konj. Ne sanjaš. Požuri ako hoćeš da jašeš.

Znao sam da se moj rođak Murad radovao životu više nego ma ko drugi koji je bilo kakvom greškom došao na svet, ali ovo je prevazišlo sva moja očekivanja.

Prvi razlog tome bio je što su moje najranije uspomene bile uspomene na konje, a moje prve čežnje bile su čežnje za jahanjem.

Zato je bilo divno.

Drugi razlog bio je u tome što smo bili siromašni.

Zbog toga nisam verovao svojim očima.

Mi smo bili siromašni. Novaca nismo imali. Celo naše pleme bilo je osiromašilo. Svaki ogranak porodice Garoglanijan živeo je u najneverovatnijoj i najsmešnjoj siromaštini na svetu. Niko nije mogao shvatiti, čak ni stariji iz porodice, na koji način smo mi ipak uvek dolazili do nešto malo novaca da kupimo hrane i napunimo svoje stomake. Najvažnije pri svemu tome bilo je da smo, pored svega toga, ipak bili čuveni po svom poštenju. Otprilike oko jedanaest vekova bili smo poznati po svom poštenju, čak i tada kada smo bili najbogatija porodica među ljudima, za koje smo mislili da predstavljaju ceo svet.

Pre svega, bili smo ponositi, zatim poštteni i verovali smo u dobro i zlo. Niko od nas ne bi nikoga na svetu prevario, a kamoli pokrao.

Prema tome, iako sam mogao videti tako veličanstvenog konja, iako sam ga mogao tako omirisati, iako sam mogao slušati njegovo tako uzbudljivo disanje, ipak nisam mogao verovati da taj konj ima išta zajedničko sa mojim rođakom Muradom ili sa mnom, ili ma sa kojim od članova naše porodice – bilo u snu ili javi – zato što sam znao da ga moj rođak nije mogao

kupiti, a pošto ga nije mogao kupiti, morao ga je ukrasti. Međutim, morao sam odbiti i samu pomisao da ga je on ukrao.

Nijedan član porodice Garoglanijan nije mogao biti lopov.

Iskolačio sam oči najpre na svog rođaka, a zatim na konja. Oboje je ozarivala blaga mirnoća i čudljivost, što me je, s jedne strane, očaravalo, a, s druge, plašilo.

– Murade – rekoh – gde si ukrao tog konja?

– Skoči sa prozora – reče on – ako želiš da jašeš.

Prema tome, ipak je bila istina. On je ukrao konja. To je bilo izvan svake sumnje. Došao je da me pozove da jašem ili da odbijem, prema izboru.

Ali, ipak, činilo mi se da ukrasti konja radi jahanja nije bilo isto što i ukrasti ma šta drugo, kao, na primer, novac. Koliko sam ja mogao prosuditi, možda to uopšte i nije bila krađa. Ukoliko je neko lud za konjima, kao što smo bili moj rođak Murad i ja, to nije bila nikakva krađa. Moglo bi se to smatrati krađom tek kada bismo kome ponudili konja na prodaju, što, naravno – to sam dobro znao – ne bismo nikada učinili.

– Pričekaj, samo da se obučem – rekoh.

– Dobro – reče on – samo požuri.

Uskočio sam u svoje odelo.

Survah se sa prozora dole u dvorište i skočih na konja koji se nalazio pozadi moga rođaka Murada. [...]

Svaka porodica nosi negde u sebi neku ludu žicu, a moj rođak Murad smatran je kao prirodni potomak te lude žice našega plemena. Pre njega bio je naš ujak Kosrove, ljudina snažne glave, crne kose i najvećih brkova u San-Joakinskoj dolini, čovek preke naravi, vrlo razdražljiv i toliko nestrpljiv da je odmah svakoga prekidao u govoru sa „ne mari ništa, ne obraćaj na to pažnju”.

Bilo je sasvim svejedno što je ko i o čemu govorio. Jednom je njegov rođeni sin Arak pretrčao osam blokova kuća da bi stigao do berbernice, gde mu je otac doterivao brkove, kako bi mu javio da mu je kuća u plamenu. Taj čovek, Kosrove, pomerio se samo u stolici i promrmeljao: „Ne mari ništa, ne obraćaj na to pažnju.” Kada mu je berberin rekao: „Ali dečko reče, vaša kuća gori”, na to se Kosrove samo prodera: „Rekao sam ne mari ništa i dosta.”

Moj rođak Murad smatran je za prirodnog potomka toga čoveka, iako je Muradov otac bio Zorab, koji je bio praktičan čovek i ništa više. Eto, tako je to bilo u našem plemenu. Čovek je morao biti otac sinovog tela, ali to nije ni u kom slučaju značilo da je on u isto vreme i otac njegove naravi. Raspodela raznih vrsta naravi u našem plemenu bila je od početka vrlo ćudljiva i lutalačka. [...]

Moj rođak Murad sjaha s konja.

– Jaši – reče.

Uzjahah i odjednom me obuze neki užasan strah. Konj se nije makao.

– Udari ga u mišić – reče moj rođak Murad – šta čekaš? Znaš da ga moramo vratiti pre nego što se iko živ probudi i izađe iz kuće.

Udarih konja u slabine. Još jednom se prope i zarza. Tada poče da juri. Ja nisam znao šta da činim. Umesto da potrči preko polja ka jarku za navodnjavanje, konj jurnu putem nadole prema vinogradima Dikrana Halabijana, gde je počeo da skače preko loza. Konj je preskočio sedam loza pre nego što sam pao s njega. Zatim odjuri dalje.

Moj rođak Murad dotrča putem.

– Ništa mi nije stalo do tebe – viknu on – ali moramo doći do konja. Ti idi onim putem, a ja ću ovuda. Ako ga uhvatiš, budi dobar prema njemu. Ja ću biti u blizini.

Ja produžih dole putem, a moj rođak Murad pođe preko polja ka jarku za navodnjavanje.

Trebalo mu je više od pola sata dok je pronašao konja i dok ga je doterao.

– U redu – reče on – penji se. Sada je ceo svet već ustao.

– Šta ćemo sada? – upitah.

– Znam jedno mesto – reče.

– Koliko ima vremena otkako si ukrao ovog konja? – upitah.

Meni odjednom bi jasno da je on jutrom izjahivao već duže vremena, a da je tog jutra došao po mene samo zato što je znao koliko sam čeznuo za jahanjem.

– Ko govori o krađi konja? – reče on.

– Dobro – rekoh ja – koliko ima kako izjahuješ svakog jutra?

– Nikada pre ovog jutra nisam – reče on.

– Govoriš li istinu? – upitah.

– Razume se da ne govorim – reče on – ali ako stvar dođe na videlo, bar da znaš šta ćeš reći. Ne bih hteo da obojica ispadnemo lažovi. Sve što ti znaš, to je da smo danas počeli da jašemo.

– U redu – rekoh. [...]

To popodne moj ujak Kosrove svrati nama na kafu i cigarete. Sedeo je u gostinskoj sobi, srčuci i pušeci, sećajući se starog kraja. Tada dođe još jedan gost, farmer Džon Bajro, Asirac, koji je iz dosade naučio da govori jermenski. Moja majka donese gostu kafu i duvan i on je zavio cigaretu, počeo da srče kafu i da puši, i najзад, uzdahnuvši tužno, reče:

– Moga belca, koga su mi prošlog meseca ukrali, još uvek nema. Ne mogu to da razumem. Moj ujak Kosrove postade vrlo razdražljiv i dreknu:

– Ne mari ništa. Šta znači izgubiti jednog konja? Zar mi svi nismo izgubili domovinu? Šta znači to kukanje za jednim konjem?

– Možda je to svejedno za vas koji stanujete u gradu da tako govorite – reče Džon Bajro – ali šta ću ja s mojim čezama? Šta će mi čeze bez konja?

– Nemoj da obraćaš pažnju na to – zaurla moj ujak Kosrove.

– Pešačio sam deset milja dok sam došao dovde – reče Džon Bajro.

– Pa zašto imaš noge? – razdera se moj ujak Kosrove.

– Boli me leva noga – reče farmer.

– Ne obraćaj pažnju na to – zagrme moj ujak Kosrove.

– Taj konj me košta šezdeset dolara – reče farmer.

– Pljujem ja na novac – reče moj ujak Kosrove.

On ustade i šunjajući se napusti kuću, zalupivši za sobom gvozdenu kapiju. Moja majka je objašnjavala:

– On ima dobro srce – reče ona. – On jednostavno čezne za domovinom, a takva je ljudina. Kada je farmer izašao, ja otrčah preko, do kuće moga rođaka Murada. On je sedeo pod breskvom, pokušavajući da namesti povređeno krilo jednog crvendaća, koji nije mogao da leti. Razgovarao je s pticom.

– Šta je? – reče on.

– Farmer Džon Bajro bio je kod nas. Posetio nas je – rekoh ja. – Hteo je svoga konja. Ti ga držiš već mesec dana. Moraš mi obećati da ga nećeš vratiti dok ne naučim da jašem.

– Treba ti godina dana da naučiš jahati – reče moj rođak Murad.

– Možemo držati konja godinu dana – rekoh ja.

Moj rođak Murad skoči.

– Šta? – prodera se on. – Valjda nećeš da nagovoriš jednog člana porodice Garoglanijan da krade? Konj se mora vratiti pravom vlasniku.

– Kada? – upitah.

– Najdalje za šest meseci – reče on.

On baci pticu u vazduh. Ptica je uz velike napore pokušala da leti, ali je dvaput pala. Najzad ipak odlete, pravo i visoko.

Pune dve nedelje, rano svakog jutra, moj rođak Murad i ja izvodili smo konja iz staje napuštenog vinograda, gde smo ga sakrivali, jahali smo, i kad bi god došao red na mene da jašem, konj bi preskočio loze i nisko drveće, zbacio bi me i pobegao. Uprkos svemu tome, ja sam se nadao da ću naučiti da jašem kao što jaše moj rođak Murad.

Jednog jutra, kada smo bili na putu koji je vodio u napušteni Fetvadžijanov vinograd, jašući, naiđosmo na farmera Džona Bajroa, koji je išao prema varoši.

– Pusti mene da govorim – reče moj rođak Murad – ja imam načina sa farmerima. Farmer je vrlo požudno posmatrao konja.

– Dobro jutro, sinovi mojih prijatelja – reče on. – A kako se zove vaš konj?

– Moje srce – reče moj rođak Murad na jermenskom.

– Lepo ime – reče Džon Bajro – za lepog konja. Mogao bih se zakleti da je to konj koga su mi ukrali pre nekoliko nedelja. Mogu li da mu pogledam u zube?

– Naravno – reče Murad.

Farmer je posmatrao konju zube.

– Zub po zub – reče on – zakleo bih se da je to moj konj da ne poznajem vaše roditelje. Nadaleko čuveno poštenje mi je dobro poznato. Ali ovaj konj mora da je blizanac sa mojim konjem. Pokvaren čovek bi verovao više očima nego srcu. Zbogom, moji mladi prijatelji.

– Zbogom, Džone Bajro – reče moj rođak Murad.

Rano idućeg dana odvedosmo konja u vinograd Džona Bajroa i uvedosmo ga u štalu. Psi su išli za nama sa svih strana, ali nisu ni pisnuli.

– Psi – šapnuo sam rođaku Muradu – mislio sam da će lajati.

– Oni bi lajali na svakog drugog – reče on. – Znam da postupam sa psima.

Moj rođak Murad obgrli konja, priljubi svoj nos uz njegove nozdrve, tiho ga potapša, i tada odosmo.

Tog istog popodneva dođe Džon Bajro sa svojim čezama u našu kuću i pokaza mojoj majci konja koji mu je bio ukraden i vraćen.

– Ne znam šta da mislim – reče on. – Konj je jači nego što je ikada bio. I mnogo življi, takođe. Hvala ti, bože.

Moj ujak Kosrove, koji je bio u gostinskoj sobi, naljuti se i dreknu:

– Tiho, čoveče, tiho. Tvoj konj je vraćen, ne obraćaj pažnju na to.

(Preveo s engleskog Radivoj Dinić)

Tragom reči

1. Odredi osnovnu temu odlomka. Među ponuđenim motivima izaberi one koji postoje u navedenom odlomku: **hrabrost; prevara; letnji raspust; krivica; ljubav prema životinjama; neobičan čovek; borba s prirodom; poštenje; sumnja**. Koji motiv ima glavnu ulogu? Nabroj likove koji su prikazani u odlomku. Odredi koji lik je glavni, a koji su sporedni. Za svaki lik izdvoj onu osobinu za koju smatraš da ga najvernije predstavlja.
2. Opiši Aramovu porodicu. Kakav je Aramov odnos prema njoj? Zašto je važno da Aram nauči da jaše konja? Dovedi u vezu tu potrebu sa imenom koje je konju dao Aramov rođak Murad. Navedi Muradove postupke s kojima se ne slažeš. Koje njegove postupke podržavaš? Objasni misao Džona Bajroa: „Pokvaren čovek bi verovao više očima nego srcu.”
3. U kom licu je ispričavan ovaj odlomak? Šta se time postiže? Koliko godina je imao pripovedač kada se opisani događaj odigrao? On se seća događaja iz detinjstva. Kako to utiče na njegov odnos prema onome što opisuje?
4. Navedi osnovne poruke ovog odlomka. Uoči lik Aramovog ujaka. Po kojoj rečenici se on prepoznaje? Šta u stvari znači ta rečenica? Razmisli zašto je važno da neko ko ne živi u svojoj zemlji čuva jezik, običaje i kulturu naroda kojem pripada. Navedi najlepše osobine naroda kojem ti pripadaš i potrudi se da ih uvek pamtiš i neguješ.

Svet zanimljivosti

Vilijam Sarojan je počeo da piše drame nakon što je završio zbirku priča *Zovem se Aram* iz koje je i *Leto lepog belca*. Za svoju najpoznatiju dramu *Vreme tvog života* (1939) dobio je prestižnu Pulicerovu nagradu, koju je odbio da primi. Novčani deo nagrade je bacio rekavši da se nada da je prošlo doba u kojem pravu umetnost guše materijalne vrednosti. Drama *Vreme tvog života* prikazana je na televiziji 1948. godine, što je Sarojanu donelo veliku popularnost. Publika je zavolela lik mladog telegrafiste Homera, koji je bio očajan zbog dešavanja tokom Drugog svetskog rata.

Svoju ljubav prema drami preneo je i na sedmu umetnost – film. Kao filmski producent sarađivao je s brojnim zvezdama, među kojima su Miki Runi i Frenk Morgan. Takođe, napisao je veliki broj scenarija za filmove, a za filmsku verziju svog dela *Ljudska komedija* dobio je Oskara za najoriginalniji scenario.

Beležnica

Verovatno ste čuli za izraz da se poklonu u zube ne gleda. Njime želimo da istaknemo da nam nije važno šta smo dobili na poklon, već da je najbitnije da nam je neko nešto dao od srca. Ali, otkud u ovom izrazu spominjanje zuba? To verovatno ima veze sa običajem koji je važio prilikom kupovine konja, kada su se starost i snaga konja procenjivale pregledom njegovih zuba. Pošto poklon ne kupujemo, već ga dobijamo, onda nije važno „da mu pogledamo u zube”, to jest da ustanovimo kolika je njegova materijalna vrednost.

Predstavljamo ti...

Vilijam Sarojan

- Rođen je 1908. godine u gradu Freznu, u SAD.
- Odrastao je u porodici jermenskih doseljenika u Ameriku. Nakon što je napustio školu, morao je da radi brojne fizičke poslove. Bavio se raznim profesijama – bio je telegrafista, poštara, daktilograf. Najviše od svega želeo je da postane pisac.
- Napisao je roman *Ljudska komedija* (1942), zbirku autobiografskih priča *Zovem se Aram* i veći broj drama (*Vreme tvog života*, *Ljudi u pećini...*). Mnoga njegova dela su ekranizovana ili izvođena kao pozorišne predstave. Proslavio se i u kinematografiji radeći kao scenarista i filmski producent.
- Umro je 1981. godine u rodnom gradu.

Петар Кочић Јаблан

(одломак)

Пред тобом је одломак из једне од најлепших прича Петра Кочића. У њој је уверљиво приказан портрет дечака Лује у тренутку док нестрпљиво и забринато ишчекује надметање свога мезимца, бика Јаблана, са снажним царским биком Рудоњом. Док читаш, размишљај о томе како би другачије могао да гласи наслов ове приповетке.

стрњиште – њива која је покошена

хаљина – овде: огртач; дугачка кошуља

грахораст – сивкастоплаве боје

солити два пута на недељу – давати соли два пута недељно

половити – делити на два дела, две половине

бак – бик

шјутра – сутра

руцати – ручати, јести

дуса – душа

као ђоја – ко бајаги

појубити се – пољубити се

бости се – борити се

царство – овде: аустријске власти

Преображење – црквени хришћански празник који се по православном календару слави 6/19. августа

Одавно се ухватио сумрак.

На стрњишту испод села, у једној забрдици, скупио се Лујо сав под хаљину. Само му вири пјегаво лице с крупним, грахорастим очима и неколико прамичака жућкасте косе, расуте по челу. Пред њим на неколико корака пасе Јаблан.

Сваке вечери, откад су настале врућине, до неко доба ноћи напаса Лујо свог Јаблана. Пази га као очи у глави. Два пута га на недељу соли. И ужину с њиме полови. Воли он Јаблана, јер је Јаблан најјачи бак у цијелој околици. Лујо се поноси. Остале говедаре и њихове бакове подношљиво презире. Усред гробља смио би он ноћити кад је Јаблан с њиме.

– Само шјутра! – трже се Лујо као из сна, збаци са себе хаљиницу, а очи му сијевнуше од узбуђења.

Устаде, приђе баку, па га стаде миловати, мазити и тепати му:

– Добро се ти, Јабо, наруцај. Руцај, бате, колико ти дуса подноси... Само шјутра! Рођени мој, мили мој, драги мој Јабо – само шјутра!

У Лујином промуклом гласићу дрхтало је меко, њежно преклињање. Бак махну по навици репом, па га ухвати мало по образу.

– Зар мене, Јабо? – пита га пријекорно. – Сад ћу ја плакати.

Он се мало одмаче у страну, па као ђоја заплака. Јаблан диже главу.

– Није, није, Јабо! Шалим се ја. Нијеси ти мене ударио... Е, немој се, оца му, одма' за свашта љутити! Де, да се појубимо!

Пољубише се. Лујо огрну хаљиницу, па се опет спусти на влажну траву, да сања о сјутрашњем дану.

Сјутра ће се његов Јаблан бости с царским баком. У њему већ одавно букти, пламти жеља: да се Јаблан и с Рудоњом пободе. Преклињао је кнеза да му испуни жељу. И старији људи су молили кнеза.

– Ма, људи моји, није то тако лако – царски је во! Него, ја ћу баци-ти молбу. Одреди ли царство да се боду, добро и јест – не браним ни ја; не одреди ли – није ништа ни било! Је ли тако, браћо?

царски дан
– рођендан
аустријског цара
Фрање Јосифа

долигати – певати
попут чобана, уз
подрхтавање гласа
које производи
померање јабучице

стругарица – мали
тор у којем се музу
овце

студено – хладно

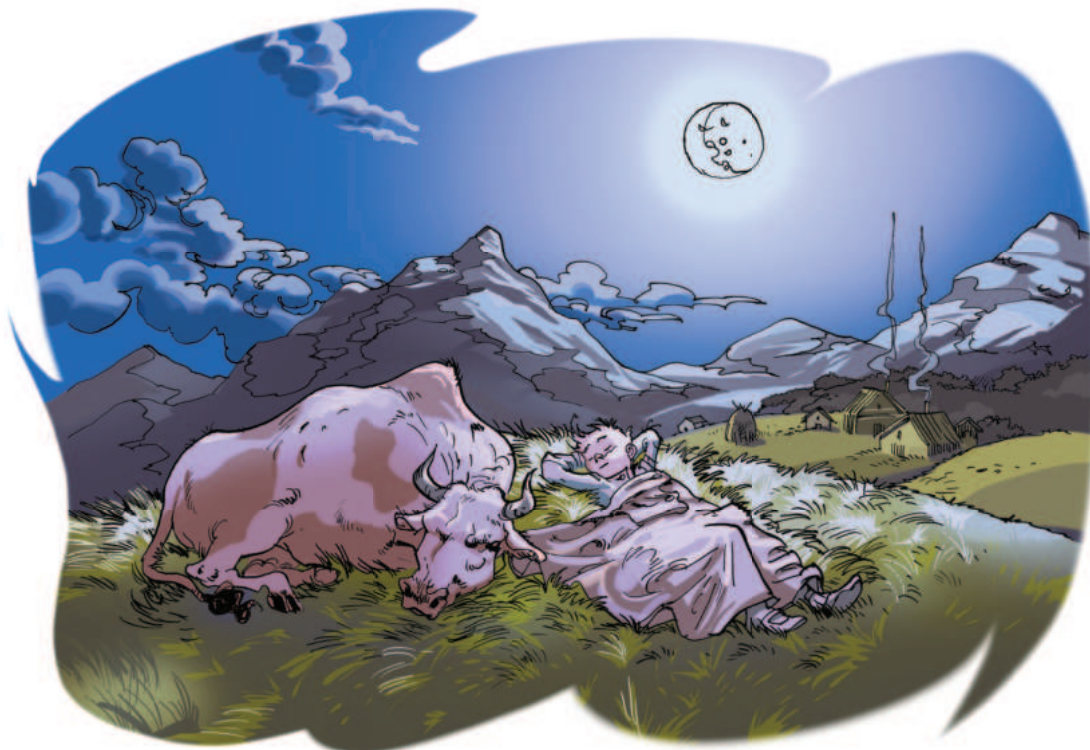
– Тако је, кнеже. Само 'ајде по реду, па се не бој!
Молба је бачена, одговор је кнезу дошао: дозвољава се. Сјутра је Преображење, а уједно и царски дан. Сјутра ће се код кнежеве куће огледати Јаблан и Рудоња.

О томе Лујо будан сања. Час види како је Јаблан пао, како убоден издише; час, опет, како је надбо Рудоњу, па поносито стоји на мејдану. Чује како Јаблан громовито риче, а брда одјекују. Он долига:

Воло-лиге, доло-лиге
Јаче моје мило баче
од те ваше јадне краве!
Ђа, кравуљо, нагрдуљо!
Нагрдим ти говедара
и у кући кућаницу
и на струзи стругарицу

– Јабо, је ли теби студено? – чу се Лујо испод хаљинице.

Јаблан пасе. Шути, ништа не одговара. Он устаде, помилова га, извуче из стога два снопа зоби, метну пред бака, па леже крај њег'. Послије дугог полусанљивог, дрхтавог трзања превари га сан. Кад Јаблан поједе жито, леже и он код свог доброг друга.

осоран – груб;
надмен

присој – страна
неког места која је
окренута ка сунцу

тиморан – у
измаглици

протрати –
протрљати

зоб – врста
житарице којом се
хране коњи

хајкати – терати

сермија – стока

врцнути се –
пренути се;
тргнути се

педаљ – стара мера
за дужину

пробјеседити
– попричати,
поразговарати

соколити –
бодрити, храбрити

плот – ограда од
прућа

букати –
оглашавати се
дубоким гласом

Дуга, страховита тишина. Влажна свјежина шири се кроз ноћ. Млак вјетар подухива преко кућа, што се у полукружном, непрекидном низу протежу испод планине. Кровови, обрасли маховином, једва се распознају према мјесечини, од зелених шљивика, кроз које стрше. Само се гдјегдје бјеласка нов кров. Село спава мирно, слатко, као једно, здраво и осорно планинче када га мати подоји и уљуља.

Сунце се лагано помаљало иза планинских врхунаца, који још уморно почиваху у прозачном јутарњем сумраку. Један тренутак – па се све обли у бјеличастој свјетлости! Све трепти, прелива се! Само тамо, далеко испод планина у присојима, трепери магличасто, тиморно плаветнило. Све се диже, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином.

– О, свануло већ! – протегну се Лујо, протра очи и погледа око себе. – Јабо, бате, што ме нијеси пробудио.

Јаблан је рано, врло рано устао и добро се напасао. Драго бијаше Луји кад видје како су у Јаблана трбуси забрекли.

– Е, кад си се тако, бате, наруцô, ето ти, па мало 'нако заслади! – вели весело Лујо, па баци пред бака неколико снопова зоби.

Јаблан поједе. Кренуше кнежевој кући.

Вране пролијећу из околних шумарака и падају на кукурузе, који су се истом почели зрнати. Чувари хајкају! Страшила на оградама око кукуруза лепршају се. Сермија се изгони на пашу. Вика, довикивање на све стране. Лујо иде замишљено за Јабланом. Удубио се у мисли – не чује он те галаме, тог живота који се око њега шири. Он мисли о Јаблану и мејдану. Врцну се, као да се нешто досјети. Растеже педаљ, па поче мерити штап:

– 'Оће Јабо надбости – неће! 'оће – неће; 'оће – неће; 'оће! – викну Лујо, а очи му засвјетлише од превелике радости.

Од радости стаде љубити и грлити бака. – Је л' де, да ћеш ти њега надбости? Нека је он царски! Свеједно је то мом милом, драгом, рођеном Јаби. Је ли тако? Де, кази своме Јуји – поче му се безазлено улагивати.

У разговору са Јабланом стиже Лујо кнежевој кући, гдје се бијаше доста свијета искупило. Светац је, не ради се, па дошли људи да мало пробјеседе, а као планинцима мило им је гледати и кад се бакови боду.

Луји се стеже срце кад угледа Рудоњу. Учини му се страшан и голем; и дебљи и већи од Јаблана.

– Јабо, бате, ако данас платиш главом, не зажали на ме! – уздахну Лујо, припи се уз вола, па поче опет, кријући од људи, мјерити штап. Изиђе да ће Јаблан надбости! Разведри му се лице.

– Јеси ли се уплашио, мали?

– Ти се, синко, ништа не бој. Твој је бак стари мејданџија – соколи га један чичица.

– Не бојим се ја, вала, ништа! – вели Лујо поуздано.

– Богме ћеш ти, малишане, и јаукнути кад Рудоња исуче Јаблану цријева – застрашава га пољар. – А и јест ми много додијо.

– Е, то ћемо, пољаре, истом виђети! – смије му се пркосно, заједљиво Лујо.

– Маните се, људи, празна разговора! На страну дјеца и жене! – викну кнез оштро, готово званично.

– Поведите бакове на ону раван ниже плота!

Изведоше их. Околи свијет са свију страна. Бакови се почеше њушкати, као да се упознају.

– Трке, Јаблан!

– Трке, Рудоњ'!

Бакови стадоше букати, копати предњим ногама, заносити се, ребрити, док силно не грунуше рогови о рокове. Стоји прасак, лом! Земља се круни, угиба се под њима.

Лујо дрхће, стрепи. Сваки му се живац разиграо. Избечио крупне грахорасте очи, не трепће. Сваки покрет прати; сваки удар одјекне у разиграном срцу. Стиснуо се, погнуо се – помогао би Јаблану, да може. Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

Рудоња насрну свом силом.

– Поду'вати га, Јабо! – викну Лујо као изван себе.

Јаблан, стари, лукави мејданџија, посрну као ђоја на десно кољено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата.

– Не дајте, људи, нагрди вола! – узвикну преплашено кнез.

Испод врата Рудоњина шикну велики млаз крви. Лујо задолига. Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно – силно одјекују.

Трагом речи

1. Кочићева приповетка „Јаблан” састоји се из две целине. Одреди и именуј основне догађаје за сваку целину посебно. Наведи време и место њиховог одигравања. Који догађај ти је био посебно занимљив? Наведи шта те је у овој причи изненадило.
2. Шта све из приповетке сазнајемо о малом Луји? Пронађи у причи део у којем је дат његов физички портрет. Ко је његов мезимац? Шта је необично у Лујином односу према Јаблану? Наведи пример из текста који то илуструје.
3. Шта о Луји говори то што тепа свом мезимцу, бику Јаблану? У чему се огледа његов пркос? На који начин он покушава да дозна исход Јаблановог мегдана са Рудоњом? Састави списак Лујиних моралних особина.
4. Пронађи опис планинског села у ноћи уочи мегдана бикова. Издвој звучне и визуелне елементе у њему. Уочи епитете, поређења и персонификације које писац користи да би дочарао ноћни пејзаж. Објасни на који начин овај опис доприноси драматичности приповедања о мегдану бикова.
5. Размисли у каквом односу стоје први и други део приповетке. На које све начине први део приповетке помаже читаоцу да разуме њен други део? Шта је за становнике малог планинског места у Босанској Крајини симболички представљао мегдан дечаковог бика са царским биком? Имајући то на уму, објасни симболику завршне реченице: „Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно – силно одјекују.”

Бележница

„Чувати као очи у глави” је израз који користимо кад желимо да нагласимо да нам је нешто много важно и драгоцено. Са истом намером користимо и израз „чувати као мало воде на длану”.

Појмовник

Према предмету приказивања описа разликујемо:

1. **опис спољашњег простора** или **екстеријер**; посебно место припада **опису природе или пејзажу**
2. **опис унутрашњег простора** (куће, стана, собе...) или **ентеријер**
3. **опис књижевног лика** или **портрет**. Разликујемо опис изгледа јунака, то јест **физички портрет**, од описа његових моралних, духовних особина, то јест **психолошког** (духовног, унутрашњег) **портрета**.

Радионица

Упореди како је борба бикова приказана у приповеци „Јаблан” а како у сведочењу Луја Кочића о том истинитом догађају, који је инспирисао писца да напише причу. Посебно обрати пажњу на дешавања којима је писац посветио више пажње у својој причи него његов рођак у свом казивању. Размисли о начину на који је писац представио стварни догађај. Наведи шта је од реалних података присутно у његовој причи, а шта је плод његове маште.

Stevan Raičković

Bajka o dečaku i Mesecu

Evo još jedne priče koja govori o magičnom susretu dečaka i Meseca. Seti se Ćopićeve pripovetke „Pohod na Mjesec” iz čitanke za peti razred. Čitajući ovu bajku Stevana Raičkovića, uočavaj po čemu se ona od te pripovetke razlikuje.

ašov – alat za kopanje zemlje

latiti se posla – prihvatiti se posla; početi nešto raditi

počinak – odlazak na spavanje

slamarica – dušek za spavanje napravljen od slame

dulek – bundeva, tikva

Mnoga su se čudesa dešavala na Zemlji, svega su se ljudi na njoj dosetili, pa se neki popeše i na Mesec.

Za tili čas, krenu i ova priča od uva do uva i obigra celu kuglu. Jednoga dana, stiže i u planinsko selo sa devet kuća, u koje bi retko kad zalutali gost banuo, a kamoli kakva vest izdaleka. Kao da si u jedno uvo rekao, za tren oka uđe ova priča u svih devet kuća. Neki u nju poverovaše, neki odmahnuše glavom, ali se i jedni i drugi ubrzo latiše svoga posla. Prevrtali su ašovima zemlju, ukucavali poneki ekser u grede, donosili vodu u testijama.

Jedino se dečak iz sedme kuće, okružene velikim voćnjakom, najduže zamisli nad ovom pričom.

Bio je to dečak nekakog sastava, plavokos, gotovo providnih ušiju. I do sada se često skrivao u dnu dvorišta i mislio neku svoju misao, ali od ovoga časa, počeo tamo i po čitave dane da boravi. U vreme, kad bi se iza jedne planine gubilo Sunce, a iznad druge pomaljao Mesec, dečak je upirao oči u njegov beličast krug ucrtan u zagasitom nebu. Gledajući netremice u njegovu svetlu površinu, otkrivao je po njoj neke blage, jedva primetne mrlje. I što je duže zurio u njih, sve više su mu ličile na tragove stopa, a ona priča koju je nedavno čuo, postajala mu je sve istinitija, a Mesec sve bliži.

Jedva bi ga u noć, iz kuće, dozvali na počinak.

Dečak je tada ostavljao Mesec na nebu, visoko nad crnom planinom, ali čim bi u kući zaspao, vraćao mu se taj isti Mesec u san.

Jednom, oko ponoći, dok se u snu okretao, zašušta malo jače nova i krta, još neulegla slama na kojoj je ležao. Dečak se od tog šuma trže iz sna i otvori oči. Kao nikada dotad, kroz maleno okno u zidu probijao se u sobu bleštavi sjaj mesečine i osvetljavao, gotovo jače nego po danu, oskudnu drvenariju oko postelje. Diže se polako sa slamarice koja je šuštalala i dovuče se tihim, bosim korakom, do okna. Široko otvorenih

zenica, osluškujući svoje srce u grudima, koje je udaralo o rebra kao detlić o deblo, posmatrao je belu Mesečevu kuglu. Ovoga puta, bila mu je skoro na dohvatu, sasvim nisko, u granama najbliže voćke u dvorištu.

Da ne razbudi ukućane, dečak se nečujno izvuče kroz otvoreni prozor i potrča prema granama dunje. U njima je kao ogroman, sazreli plod, visio Mesec. Uspuza se uz stablo, ali tek sa njegovog vrha primeti da se Mesec nečujno pomerio u grane jedne druge voćke, u dno dvorišta. Onda dečak brzo i tiho potrča prema njoj, ali se Mesec još brže i tiše udalji i sa tog mesta. Zaustavi se sada u vrhu ograde, na kojoj se već danima žuteo ili belasao i poneki dulek, naboden na kolje.

Dečaku se i Mesec pričinio kao ogroman dulek.

Potrča prema kolju, s nadom da će se ovoga puta i on, napokon, popeti na Mesec. Ali kako se približavao ogradi, Mesec je sve više grabio livadom i bivao dalji.

Tako je to trajalo čitave noći...

Da je iz sela sa devet kuća bar neko bio budan, posmatrao bi najčudesniji prizor koji se zbilo u ovom zabačenom predelu:

Kao veliki, svetli točak, peo se Mesec uz obronak planine.

Izgledalo je kao da ga je neki nevidljivi konj vukao ili naš dečak terao nevidljivim štapom.

Tragom reči

1. O čemu govori ova bajka Stevana Raičkovića? Prepričaj je. Šta ti je u njoj bilo posebno zanimljivo? Izdvoj ono što te je iznenadilo.
2. Podseti se osnovnih osobina bajke kao prozne vrste. Koje od tih osobina uočavaš u ovoj bajci Stevana Raičkovića? Posebnu pažnju obrati na njen početak i završetak.
3. Navedi osobine spoljašnjeg portreta malog dečaka. Po kojim svojim unutrašnjim osobinama se on razlikuje od ostalih stanovnika sela? Opiši njegov pohod na Mesec. Zašto je to bio najčudesniji prizor koji se zbio u tom zabačenom mestu? Da li je dečakov pohod bio uspešan? Razmisli o ovom pitanju imajući na umu poslednju rečenicu bajke.
4. Dečakova želja da uhvati mesec pokazuje njegovu potrebu da bude drugačiji od ostalih. Zašto je važno da sledimo svoje snove? Na koji način nam mašta može pomoći da razumemo sebe i svet oko sebe?

Svet zanimljivosti

„Vekovima jedna zagonetka zadivljuje i zaokuplja misli filozofa, matematičara, fizičara i psihologa – zbog čega Mesec i Sunce izgledaju toliko veći na horizontu nego kada se nalaze visoko iznad nas, u zenitu.

Prve beleške o ovoj pojavi javljaju se na glinenim pločicama kraljevske biblioteke Niniva i Vavilona, za vreme kralja Asurbanipala Asirskog (668–626. pre naše ere). Na pločicama se nalaze opisi posmatranja nebeskih tela i vremenskih promena. Na jednoj od njih piše: „Kada se Mesec pojavi tako da mu je desni rog duži od levog, kraljeva ruka će osvojiti nove zemlje. Kada se Mesec pojavi kao veoma veliki, desiće se pomračenje. Kada se Mesec pojavi kao veoma sjajan, usevi će napredovati.” Iz opisa vidimo da su pisci ovih redova uočavali promenu veličine meseca i da su joj pripisivali određena značenja. Iako se ova pojava uglavnom vezuje za Mesec i Sunce, ona se primećuje i kod položaja nebeskih tela, pa tako, Velika kola, ili Orion, takođe izgledaju mnogo veći kada se nalaze blizu horizonta, nego kad su visoko u zenitu. Najčešće upotrebljavan naziv za ovu pojavu je Mesečeva iluzija.”

(Oliver Tošković, „Kako dohvatiti Zemljinog saputnika, ili tajna Mesečeve varke”, *Politikin zabavnik*, odlomak)

Pojmovnik

Portret nekog književnog lika može biti spoljašnji i unutrašnji.

Kada navodi fizički izgled svoga junaka, opisuje njegovu odeću, obuću, način na koji maše rukama ili hoda, sedi ili leži, odnosno način na koji se kreće i pravi grimase na licu, pisac daje **spoljašnji portret** tog junaka. Često je dovoljan samo jedan detalj, na primer izgled nosa književnog lika ili način na koji namiguje ili se smeje, pa da on bude prepoznatljiv.

Unutrašnji portret junaka nekog književnog dela obuhvata više elemenata. Pisac teži da oslika osećanja i misli svog junaka, njegove moralne osobine, način na koji nešto razume, stavove koje povodom određenih situacija zauzima... Da bi to postigao, on često nabraja osobine karaktera svog junaka ali takođe koristi neki događaj i način na koji se junak ponaša da bi čitalac na osnovu toga mogao da stekne sliku o tome kakav je unutrašnji svet tog junaka.

Putokaz

Pažljivo pročitaj naredni odlomak iz teksta i pronađi u njemu sve glagolske oblike. Prepiši ih u svesku i odredi kojoj vrsti pripadaju. Za sve oblike odredi kako glasi njihov infinitiv. Navedi u kom se licu, rodu i broju nalaze oni oblici koji imaju ove osobine.

„Jednom, oko ponoći, dok se u snu okretao, zašušta malo jače nova i krta, još neulegla slama na kojoj je ležao. Dečak se od tog šuma trže iz sna i otvori oči. Kao nikada dotad, kroz maleno okno u zidu probijao se u sobu bleštavi sjaj mesečine i osvetljivao, gotovo jače nego po danu, oskudnu drvenariju oko postelje. Diže se polako sa slamarice koja je šuštalala i dovuče se tihim, bosim korakom, do okna. Široko otvorenih zenica, osluškujući svoje srce u grudima, koje je udaralo o rebra kao detlić o deblo, posmatrao je belu Mesečevu kuglu. Ovoga puta, bila mu je skoro na dohvatu, sasvim nisko, u granama najbliže voćke u dvorištu.”

На крају поглавља

Проза

НАРОДНА ПРОЗА	
Вукова класификација	савремена класификација
1. приповетке • „женске” приповетке, гатке („којекаква чудеса, што не може бити”) • „мушке” приповетке („нема чудеса”) • приповетке „на међи” 2. предања • „вјеровања у ствари којијех нема” • „о постанку гдјекојих ствари” • „јунаци и коњи њихови”	1. басна 2. прича о животињама 3. бајка 4. новела 5. шаљива прича/приповетка 6. анегдота 7. легендарна прича/приповетка. 8. предања • митолошка и демонолошка • етиолошка и есхатолошка • културно-историјска
АУТОРСКА ПРОЗА	
1. роман 2. приповетка 3. новела 4. приповест 5. кратка прича 6. анегдота 7. басна 8. легенда 9. житије	

Смеј се тако да се и ја смејем

Бранислав Нушић, *Аутобиографија* (одломак)

Коста Трифковић, *Избирачица* (одломак)

Бранислав Нушић, *Анафабетица* (одломак)

Бранко Ћопић, *Орлови рано леће* (одломак)

Кључне речи: аутобиографски роман; роман; хумористично; комедија; дидактичност; мане; карактеризација ликова у комедији; врсте комедије; детињство; одрастање; школски живот

Бранислав Нушић

Аутобиографија

(одломак)

У свом аутобиографском роману наш велики комедиограф, Бранислав Нушић, описао је незаборавне тренутке са школских часова. Да се његове „ђачке муке” нису много разликовале од твојих, сазнаћеш из следећег одломка.

Српски језик

[...]

Сећам се само колико нам је невоља донео писмени задатак: „Испеци па реци!” Професор је просто, завршавајући час, рекао: „Децо, писмени задатак за идућу недељу: „Испеци па реци!”, што нам је било исто тако јасно као да нам је казао: „Децо, за идућу недељу писмени задатак: Бифуркација Патагонаца у односу према осцилацији Ескимана”.

Питао сам старијега брата, који је замакао већ у школи, шта је то „испеци па реци”, али ми ни он није умео објаснити. Вели:

– Реч може бити печена, може и кувана, може пржена, а може и похована.

Можете мислити већ како су гласили ти писмени задаци на тему „Испеци па реци”. Неки Живко Средојевић написао је цео писмени задатак у неколико речи. Тај је задатак гласио:

– Најздравија је реч кад је печена и онај се може сматрати за мудра који говори само печене речи!

Други опет, неки Сима Јагодић – ко зна где се инспирисао том философијом – овако је решио задатак:

– Реч не треба извадити из уста све док не буде сасвим печена. А реч може да се испече ако се загреје столица код куће, па се на тој столици седи све док се не испече реч и за то време се учи српска граматика, као најважнији предмет, пошто без језика човек не може живети!

Трећи опет, неки Остоја Поповић, син сеоског свештеника, овако је народски објаснио ствар:

– Све што улази у уста треба да буде печено. Тако у уста улази погача, па улази ракија, па улази јагње са ражња, и зато и све што излази из уста треба да буде печено. Како из уста, осим осталог, излази и реч, то и реч треба да буде печена!

Други пут професор би нам задао тему: „Познај самога себе!” На ту тему сећам се само једног одговора, који је гласио:

– Кад човек нема прилике да позна кога другога, није рђаво, од дугога времена, да позна самога себе. Најлакше човек може познати самога себе на огледалу. Ако је добро огледало, човек може том приликом да види своје добре стране, а ако је рђаво огледало, човек може да види своје рђаве стране!

Ја на ту тему: „Познај самога себе!” нисам поднео никакав одговор, јер нисам умео да га нађем. Како тада тако, ево, све до данас ја на ту тему не умем да нађем одговор.

Трагом речи

1. Одреди тему овог одломка. Зашто ђаци нису умели да дају прави одговор на прву задату тему „Испечи па реци”. Којој врсти народних творевина она припада? Објасни шта значи.
2. Зашто су наведени ђачки одговори на тему „Испечи па реци” духовити? Шта се у њима пореди? На који тип текста сви ти састави личе? Наведи пример који је за тебе био најдуховитији.
3. У ком лицу је исприповедан одломак? Какав угао посматрања догађаја о којима говори заузима приповедач? Уочи речи које одсликавају његов став.
4. О изреци „Познај самог себе!” прочитај више у рубрици *Бележница*. Размисли о њеном значењу. Зашто је приповедачу тешко да напише састав на ту тему чак и у тренутку док пише аутобиографски роман и сећа се детињства?

Појмовник

Аутобиографија

- То је књижевно-научна врста.
- У њој аутор описује свој живот од рођења до тренутка када пише.
- Аутор аутобиографије може бити свако ко мисли да је његов живот био занимљив, да је својим делима оставио неки посебан траг у времену, да је по нечему био важан за ток историје и културе друштва и народа којем припада.
- Аутобиографија говори о догађајима и личностима за које аутор (**аутобиограф**) сматра да су били важни.
- Аутобиограф се труди да пише истинито. Међутим, пошто приповеда о свом животу, он све појаве и личности сагледава из свог угла (субјективно).

Биографија

- То је књижевно-научна врста.
- У њој аутор описује живот неке знамените личности важне за развој неког народа и друштва; прати њен живот од рођења до смрти.
- Аутор биографије је најчешће научник, и то историчар, књижевни историчар, а може бити и писац или новинар.
- Аутор биографије (**биограф**) приказује оне догађаје и личности који су били од великог значаја за живот личности о којој пише; притом се држи научно потврђених чињеница.
- Пошто се држи истинитих података, биограф се труди да буде објективан у приказивању личности и догађаја.

Бележница

„Познај самог себе!” изрека је која је, према грчкој митологији, стајала на улазу у пророчиште у Делфима. Ова порука била је намењена онима који су ту долазили да сазнају своју судбину. На тај начин се свакоме поручивало да је његова судбина у њему самом и да, уколико хоће да је сазна, треба најпре себе да упозна. А то је, у ствари, најтежи захтев који се некоме може упутити, јер тада треба да будемо спремни да се суочимо и са оним што је лепо у нашем карактеру, али и са оним што је мање лепо. Да будемо свесни како својих врлина, тако и својих мана.

Радионица

У свом одећењу или породици спроведи анкету о томе који је најсмешнији догађај из школе који твоји другари или чланови породице памте. Нека у свом одговору укратко опишу шта се десило и на ком часу.

У овој анкети може учествовати и већи број твојих другова. Од добијеног материјала саставите пано *Дојодовићине из школској животој некад и сад*, на којем ћете исписати догађаје, ликовно их представити, направити од њих кратке дијалоге, илустровати их фотографијама и слично.

Представљамо ти...

Бранислав Нушић

- Рођен је 1864. године у Београду.
- Руководио је радом Народног позоришта у Београду, Српског народног позоришта у Новом Саду, позоришта у Скопљу и Сарајеву.
- Сматра се нашим највећим драмским писцем. Његове најпознатије драме су: *Народни посланик*, *Сумњиво лице*, *Госпођа министарка*, *Пути око света*, *Покојник*, *Др*, *Ожалошћена породица*. Многе се и данас често изводе у нашим позориштима.
- Умро је 1938. године у Београду.

Коста Трифковић Избирачица

(одломак)

Размисли о томе какву особу бисмо могли да назовемо избирачицом. На кога би се могла односити реч „избирач”? Српски комедиограф из XIX века, Коста Трифковић, написао је комедију са овим насловом. Из наредног одломка сазнаћеш шта га је надахнуло да то учини.

приправљати –
припремати

равнати се –
поредити се,
једначити се

једаред – једном,
једанпут

циција – тврдица

кујна – кухиња

већма – више

сахат – сат; час

ломна – болесна

теј – чај

махнути се –
оставити некога
или нешто

оканити се –
оставити некога на
миру, прекинути
нешто радити

натрашке –
наопако, унатраг

обрст – обрано
млеко, то јест оно
са кога је скинут
кајмак

бадава – узалуд

кокетовати –
удварати се и
прихватати туђе
удварање

мегдан – двобој

Лица:
СОКОЛОВИЋ
ЈЕЦА
МАЛЧИКА
САВЕТА
ЈОВАН
(Врџ код
Соколовића)

Други чин

Прва појава

САВЕТА, СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА (*Саветића приправља доручак, Соколовић хода горе-доле по соби, Јеца седи и њлепје.*)

СОКОЛОВИЋ: Ја ти кажем, жено, да су те проклете вечерње забаве велики трошак!

ЈЕЦА: Биле оне трошак или не биле, то је сад свеједно! Што мора бити, мора!

СОКОЛОВИЋ: Али зашто мора бити?

ЈЕЦА: Зашто? Зато што мора бити! Или ћемо ми зар да будемо гори од других?

СОКОЛОВИЋ: Од других! Увек се морамо по другима да равнамо! Када ћемо једаред по нашој вољи живети?!

ЈЕЦА: Хоћеш ваљда да се отуђиш од целог света?

СОКОЛОВИЋ: А шта ја имам од тога целог света што ми долази на моје вечерње забаве? То, да ме још овога вечера, док је у мојој рођеној кући, исмејава!

ЈЕЦА: Исмејава?!

СОКОЛОВИЋ: Дакако, исмејава! Јер ако потрошиш на такву забаву мање него што би могао, онда кажу: „Циција, срам га било, како се није стидео да нас на такву вечеру позове?” Ако пак учиниш више него што би могао, онда кажу: „Луда, размеће се, потроши једнога вечера толико да после мора месец дана да гладује!” Ето шта се човеку хасни од вечерње забаве!

ЈЕЦА: Ти си заборавио да имаш кћер на удају!

СОКОЛОВИЋ: Нисам, жено, али ја бих волео да ми ко узме кћер зарад ње саме, а не зарад моје вечерње забаве! Зар ја нисам тебе први пут у кујни угледао?

ЈЕЦА: Онда су била друга времена!

СОКОЛОВИЋ: Реци боље: онда још није било вечерњих забава!

ЈЕЦА: Добро, добро, ја се нећу препирати! Ако ти је што неправо, а ти кажи Малчики!

СОКОЛОВИЋ: Та да, ти би одмах да се ја с Малчиком свађам, ал' тога неће бити. Малчика је моје дете!

ЈЕЦА: То јест, ваљда је нешто и моје!

СОКОЛОВИЋ: Утолико што си је родила, али зато она опет мене већма воли!

САВЕТА: Како је Малчика срећна!

СОКОЛОВИЋ: Иди, Савета, види је ли умала Малчика. Ако није, немој да је пробудиш, а ако јесте, а ти је зови да доручкује, то јест, ако је гладна, јер ако није, ми ћемо још причекати, и онако је тек десет и по сахата!

САВЕТА: Одмах... ал' гле, ево је где долази и сама!

СОКОЛОВИЋ (*иде њед њу*): Слатко моје дете, јеси ли добро спавала?

ЈЕЦА (*истио њако*): Чедо моје, да ниси ружно сањала?

СОКОЛОВИЋ: Јеси ли уморна од јуче?

ЈЕЦА: Да ниси ломна?

СОКОЛОВИЋ: Па јеси ли гладна?

ЈЕЦА: Хоћеш ли мало кафице, или мало теја са шункицом?

МАЛЧИКА: Јесам... нисам... хоћу... нећу... не знам... маните ме се... оканите ме се!

СОКОЛОВИЋ: Опрости, драго дете, ја сам само хтео...

ЈЕЦА: Твоја мати је ко мислила...

МАЛЧИКА: Шта сте ви хтели... шта сте ви мислили, то ми је сасвим свеједно! Као да немам друга посла већ само на то да мислим! Савета, је ли готов доручак?

САВЕТА: Јесте, одмах ћу га донети! (*Оде*.)

МАЛЧИКА (*седне*): Зар ви нисте доручковали?

СОКОЛОВИЋ: Никако без тебе!
 ЈЕЦА: Ни за живу главу!
 МАЛЧИКА: Та јесам ли вам сто пута казала да не чекате на мене!
 СОКОЛОВИЋ: Та ти си баш јуче рекла...
 ЈЕЦА: Да не доручкујемо без тебе!
 МАЛЧИКА: Јуче је било јуче, а данас је данас!
 САВЕТА (уђе): Ево доручка! (Сви седну за сто.)
 МАЛЧИКА: Ово млеко ништа не ваља!
 СОКОЛОВИЋ: Тако? Видиш, Савета, никада не пазиш шта узимаш!
 ЈЕЦА: Све радиш натрашке! Је ли то млеко за јело?
 САВЕТА: Али, стрина, ово је прави обрст...
 СОКОЛОВИЋ: Е, сад јеси л' видео!
 ЈЕЦА: Па да се човек не једи!
 МАЛЧИКА: О, ја се нимало не чудим Савети што све натрашке ради јер, како ми се чини, као да се од неког времена јако променила!
 САВЕТА: Како?! А у чему то?
 МАЛЧИКА: Како се чиниш невешта! Као да ја нисам приметила јуче...
 САВЕТА (збуњена): Јуче... приметила...
 МАЛЧИКА: Ти си збуњена! Ти дакле признајеш?
 САВЕТА: Ја те не разумем!
 МАЛЧИКА: О, добро си ти разумела! Ниси ти бадава кокетовала са господином Бранком!
 САВЕТА (за себе): Она дакле зна... (Најлас.) Већ што се тога тиче, ту ми је савест чиста!
 МАЛЧИКА: Како умеш да се претвараш! Али неће ти помоћи! Ту сам и ја!
 Разумеш ли – и ја! Са мношћом је тешко делити мегдан! Јеси ли разумела?
 СОКОЛОВИЋ: Јеси ли разумела?
 ЈЕЦА: Упамти добро!
 САВЕТА: Ти се вараш, Малчика!
 Дао би бог да се о томе и уверити можеш!
 МАЛЧИКА: Већ знамо, знамо!
 То се тако само каже!

Трећа појава

сатиниран папир –
папир који је сјајан и
гладак попут сатена

намолован –
насликан, нацртан

постскриптум –
латински израз *post scriptum* или „после
свега” (скраћено *P.S.*),
који се употребљава
када се нешто додаје
након поздрава у
писму или поруци

интелигенција –
образован свет

журналиста –
новинар

ЈОВАН: Ево једно писмо!

МАЛЧИКА: Дај овамо. (*Јован њреда и оде – Малчика чииа адресу.*)
„Госпођици Малчики.” Гле, гле, још ће бити какво љубавно писмо!
(*Оћвори и њрочиџа.*) Ко би се томе надао?! (*Смеје се.*)

СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА: Шта је? Шта је?

МАЛЧИКА: Чујте и пазите! (*Чииа.*)

„Госпођице Малчика,

Ви сте за ме прилика,

То сам одмах видео,

Само сам се стидео,

Да вам кажем усмено.

Зато ево писмено,

Поштено је мишљено:

Будите ми женица

То вас моли Тошица.” (*Смеје се.*) Ха, ха, ха!

СОКОЛОВИЋ: Та то је просидба!

ЈЕЦА: Од господина Тошице?

МАЛЧИКА: И то у стиховима, на лепом сатинираном папиру, са намолованим
прободеним срцем; ал’ гле, има још и постскриптум! (*Чииа.*)

„Још се ово додаје,

Пословица српска је,

Она гласи: Избирач

Наиђе на отирач!”

А, гледај ти само господина Тошице! Какав безобразлук тако што?! Овамо момче
за избор! Ха, ха, ха! Тошица – мој просилац... са његовим носом! Ха, ха, ха!

ЈОВАН (*сћуџи*): Ево још једно писмо!

МАЛЧИКА: Још једно? Да се није господин Тошица предомислио? (*Прими
џисмо – Јован оде.*) „Госпођи Соколовићки” – то је за вас, мати!

ЈЕЦА: Отвори писмо, дете моје, па прочитај!

МАЛЧИКА (*Учини и чииа.*): „Поштована госпођо! Ја сам тако слободан био
заљубити се у вашу кћер.” Шта? „Зато сам тако слободан умолити вас за њену руку.”

Дакле, и он? „И бићу тако слободан кроз један сахат за одговор доћи. Штанцика
Лазих.” Прекрасно, та то је већ и други младожења!

СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА: Два просиоца!

САВЕТА: Заиста, Малчика, то се зове срећа!

МАЛЧИКА: Срећа? Зашто срећа? Право да ти кажем, мене није ни најмање
изненадило! Штавише, не бих се чудила да дође и трећи!

САВЕТА: Трећи?

МАЛЧИКА: Трећи просилац!

ЈОВАН (*сћућу*): Ево још једно писмо.

МАЛЧИКА: Шта велиш, Савета? Ја бих се чисто опкладила! Но ал'одмах ћемо видети... (*узме писмо – Јован одлази.*) „Господину Соколовићу.”

СОКОЛОВИЋ: Мени?

МАЛЧИКА: Да, отац, и ако немате ништа противно, ја ћу га отворити... (*Учини.*)
Потписан је Бранко.

САВЕТА (*за себе*): Бранко?!

МАЛЧИКА: А гласи: „Поштовани господине! Љубазност и доброта којом ме је ваша мила породица увек предусретала, охрабрила је у мени мисао да бих могао цео свој живот у њеном пријатном кругу провести. Стога се усуђујем понудити вам се за зета, молећи за руку ваше миле кћерке Малчике. Долазим по одговор за један сахат!”

СОКОЛОВИЋ и ЈЕЦА: Трећи просилац!

МАЛЧИКА: Но, Савета, јесам ли погодила?

САВЕТА: Јеси, сасвим си погодила! Као да си знала!

МАЛЧИКА: Ти си се збунила?

САВЕТА: Збунила? Зар сам збуњена?! Ти се вараш, драга Малчика, ја нисам ни најмање збуњена, ни најмање!

МАЛЧИКА: Што му драго! Доста да имам три просиоца. Могу бирати по вољи!

САВЕТА: Зар ћеш ти тек да бираш?

МАЛЧИКА: А зашто не? Између тројице може се бирати.

САВЕТА: Али ја сам мислила да твоје срце само за једним може куцати, а онда је избор свршен!

МАЛЧИКА: А ако моје срце не куца ни за једним!

САВЕТА: Онда не треба ни да бираш!

МАЛЧИКА: Ти се шалиш! Ја ћу да бирам – да се предомислим, ионако ми неће утећи ниједан!

СОКОЛОВИЋ: Драго дете моје, кад би мене питала, ја бих саветовао да поћеш за Штанцику – он је богат!

МАЛЧИКА: Не спада у интелигенцију!

САВЕТА: А ти узми Бранка. Он је журналиста.

МАЛЧИКА: Он ми је сиромаш, п' онда је и озбиљан.

ЈЕЦА: А ти узми Тошицу, он је увек расположен.

МАЛЧИКА: Сувише је луцкаст!

СОКОЛОВИЋ: Ал' ови људи чекају одговора!

МАЛЧИКА: Нека чекају... Шта је мени брига! Ако чекају, чекају за мном! Разумете ли?
За мном! (*Оде.*)

Трагом речи

1. Представи главну јунакињу овог одломка. Опиши какав однос према њој имају отац и мајка. Како се она понаша према њима? Зашто јој је важно да је просе тројица момака? Шта то говори о њеном односу према просиоцима?
2. Уочи елементе хумора у наведеном одломку. Размисли на који начин имена јунака доприносе комичности овог дела. Наведи комични детаљ који ти је био најсмешнији.
3. Међу понуђеним појмовима пронађи оне који се односе на Малчикин однос према просиоцима: **размажена; искрена; одговорна; хировита; скромна; упорна; безосећајна**. Којим принципима се Малчика води у одабиру будућег супруга? Размисли о особинама њених просаца. Шта они не примећују у Малчикином понашању? Упореди начине на које просе њену руку. Издвој онај који ти је најзанимљивији. Шта о Тошици, Штанцики и Бранку закључујеш на основу начина на који просе Малчику?
4. Који лик разоткрива праве Малчикине особине? Наведи речи којима доводи у питање њене поступке. Које вредности тај лик заступа? На основу одломка одреди значење речи „избирачица”. Пронађи у тексту реченицу која изражава основну поруку дела. Шта је, по твом мишљењу, најважније у односима између људи?

Појмовник

Комедија је једна од основних драмских врста. Развила се још у античко доба из свечаности посвећених богу Дионису.

Комедије приказују мане обичног човека. У њиховом центру је најчешће лик који је препознатљив по својој мани која је преувеличана (хвалисавост, покондиреност, тврдичлук...). Заплет настаје када неки други лик комедије жели да оствари нешто што се супротставља плановима јунака одређеног маном. Комедија има срећан завршетак. Њена основна намера је да приказивањем ликова с преувеличаним манама поучно утиче на гледаоце и читаоце и подстакне их да искорене сопствене мане.

Разликујемо следеће врсте комедија:

1. **комедија карактера** – у њој се приказује лик који је одређен неком маном (тврдица, уображени болесник, покондирена жена или мушкарац, хвалисавац...)
2. **комедија нарави** – предмет ове врсте комедије су изопачено понашање неког друштва, мане одређеног друштвеног слоја или времена (снобизам, притворност, додворавање, похлепа, лажне вредности...)
3. **комедија ситуације** – назива се још и комедијом забуне; приказује неку забуну која покреће низ комичних дешавања, као што је, на пример, замена личности, изгубљено писмо и неспоразум који настаје кад се оно нађе...

Основни облици драмског говора су монолог и дијалог. **Драмски дијалог** представља разговор два и више ликова, а **драмски монолог** оно што лик изговара када је сам и обраћа се самом себи.

Бележница

Израз „сваки пробирач нађе отирач” користи се кад желимо да нагласимо да особа која увек много бира, којој ништа од понуђеног не ваља и никада ничим није задовољна – на крају добије оно што јој најмање одговара.

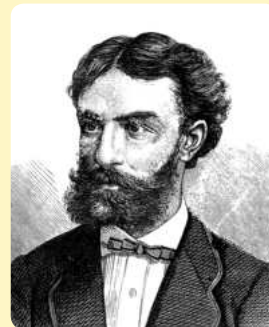
Путоказ

У наведеном одломку из комедије *Избирачица* на више места се јавља именица *ѝросац*. Приликом промене ове именице кроз падеже у једнини долази до одређених гласовних промена. У свеску напиши како гласе ови падежни облици и назначи о којим гласовним променама је реч. Подсети се онога што о гласовним променама знаш, у *Граматици* на стр. 24.

Представљамо ти...

Коста Трифковић

- Рођен је 1843. године у Новом Саду.
- После завршене основне школе и ниже гимназије у родном граду, Трифковић се школовао у Винковцима и Пешти. Међутим, изненада је решио да напусти гимназију и оде у наутичку школу не би ли остварио свој сан и постао морнар. Након путовања завршио је правну академију.
- Имао је значајну улогу у књижевном и културном животу своје средине. Био је потпредседник Матице српске.
- Иако је написао више приповедака, најпознатији је по свом раду у области драме. Посебно место припада комедијама, од којих су најчувеније *Француско-ѝруски рай*, *Избирачица*, *Љубавно ѝисмо*... Многа његова дела су награђивана и превођена на словеначки, мађарски и немачки језик.
- Умро је 1875. године у Новом Саду.

Бранислав Нушић

Аналфабета

(одломак)

Нушићева једночинка *Кирија* позната ти је из градива за пети разред. Ево одломка из још једне његове драме у једном чину, која има занимљив наслов. Знаш ли шта значи реч „аналфабета”? Пре него што почнеш да читаш одломак, састави кратак списак значења која би реч „аналфабета” могла имати. Кад прочиташ текст, упореди своје предлоге значења с њеним тачним значењем.

Лица:

НАЧЕЛНИК СРЕСКИ

Г. МИКА – ПИСАР СРЕСКИ

Г. СВЕТА – ПИСАР СРЕСКИ

НАЧЕЛНИКОВА ЖЕНА

ЊЕНА СЕСТРА

ПАНДУР

(Дешава се у среској канцеларији,
у њаиријархално, њредрајно доба).

III

мигати – намигивати

дедер – хајде

с реда – редом

ривали – супарници

дати оставку –
повући се с неког
политичког положаја
или радне дужности

популација –
припадници
неког народа,
становници неког
места, припадници
одређене групе

оптимизам – ведар
поглед на свет

песимизам –
суморан поглед на
свет

Г. СВЕТА (*Долази са свешчицом.*): Добар дан, г. начелниче.

НАЧЕЛНИК: Добар дан, г. Свето. Ама, чујем за тебе лепе ствари.

Е, ако, ако, то ми је мило, а зато сам те и звао.

Г. СВЕТА: Молим.

НАЧЕЛНИК: Да прегледамо мало тај твој речник. Треба ми знаш,
једна страна реч, па не могу сад да се сетим. (*Мија на њ. Мику.*)
Дедер ми прочитај које речи имаш на слово „а”?

Г. СВЕТА: Па ја, знате, нисам по словима записивао, него онако без
реда, како ми је која реч наишла.

НАЧЕЛНИК: Добро. Онда читај с реда, па ћемо наићи ваљда.

Г. СВЕТА (*чија*): Кариера.

НАЧЕЛНИК: То знамо већ шта је. А како си протумачио?

Г. СВЕТА (*чија*): Кариера, класа, унапређење.

НАЧЕЛНИК: Тако је. Читај даље.

Г. СВЕТА (*чија*): Ривали, то је кад двојица просе једну девојку.

НАЧЕЛНИК: Даље.

одостраг – отпозади

анулирати –
поништити важење

анахронизам –
погрешно датирање,
то јест нетачно
одређивање када се
нешто догодило

акт – документ

лицитација – јавна
продаја неког
материјалног добра
надметањем понуда
док се не добије
највише новца за оно
што се продаје

перспектива – овде:
оно што је у изгледу,
што ће се десити у
будућности

дефицит – мањак
који се јавља
приликом рачунања
прихода, зараде

режим – овде: власт у
некој држави

апелација –
приговор, притужба

нашто – зашто, због
чега

вајдити – имати
користи

депеша – телеграм

антидинастичар
– онај који је
противник владајуће
династије, владарске
породице

анархија – безвлашће

анатема – искључење
из цркве, верске
заједнице; клетва

Г. СВЕТА: Криза.

НАЧЕЛНИК: Како си протумачио?

Г. СВЕТА: Криза, то је кад влада да оставку.

НАЧЕЛНИК: Тако је. Јер кад ја дам оставку, то није криза. И зато је
ја и не дајем тако лако. Читај даље.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Кокота.

НАЧЕЛНИК: Шта ти је то?

Г. СВЕТА: Кокота, женска, када мало више задигне сукњу.

НАЧЕЛНИК: Сасвим, а онај што јој завирује под сукњу, зове се
кокот. Тако је, брате. Читај, молим те, даље.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Популација.

НАЧЕЛНИК: То ми изгледа већ нека политичка реч. Шта значи?

Г. СВЕТА: Популација: жене које много рађају децу.

НАЧЕЛНИК: Гле, молим те. Па то је наша попадија Перса права
популација. Израђала деветоро деце. Чекај, баш да кажем
попу да му је жена популација. Има ли још?

Г. СВЕТА (*чиџа*): Оптимизам и песимизам: лепа страна и ружна
страна.

НАЧЕЛНИК: Гле, молим те. То ваљда човек, кад гледаш с преда, он
је оптимизам, а када га гледаш од остраг, он је песимизам.

Г. МИКА: Тако ће бити.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Анулирати. То је кад се нешто убрише.

НАЧЕЛНИК: Па то, кад на пример г. Мика убрише нос, онда се то
страним речима каже: г. Мика анулирао нос.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Анахронизам. Кад се на неки акт запише старији
датум.

НАЧЕЛНИК: То ти, г. Мико, често пута правиш анахронизам.

Г. МИКА: Откуд ја?

НАЧЕЛНИК: Па знаш кад си оно донео решење за наплату, па
метнуо датум раније три недеље.

Г. МИКА: А, па то је због лицитације.

НАЧЕЛНИК: Па због лицитације, дабоме. Читај даље, Бога ти.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Перспектива.

НАЧЕЛНИК: Шта је то?

Г. СВЕТА: Перспектива је нешто што у књигама има забележено, а
у ствари не постоји.

НАЧЕЛНИК: Па то се не каже перспектива, него дефицит. Имаш у
књизи заведену суму, а пара нема. То је дефицит, а за дефицит
се, брате, иде на робију. А ја никада нисам чуо да је неко за

антиквар – особа која прикупља и продаје старе, вредне, ретке и занимљиве ствари

депозит – одређена сума новца коју чувамо у банци

друкше – другачије, на други начин

срез – округ који чини више општина

перспективу отишао на робију. Читај, молим те, даље.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Режим.

НАЧЕЛНИК: Режим, то већ знамо, то је Министарство полиције.

Читај даље.

Г. СВЕТА (*чиџа*): Проституција.

НАЧЕЛНИК: Е, ово ће бити нешто политички. Револуција, резолуција, проституција. Дедер, како си протумачио?

Г. СВЕТА (*чиџа*): Проституција, то је кад се много употребљавају женске у срамном смислу.

НАЧЕЛНИК: Па што, брате, не напишеш: безобразлук?

Г. МИКА: Па јес', боље да си тако написао.

НАЧЕЛНИК: Него чујеш, не можемо ми тај твој речник да читамо до краја, него потражи ти ако имаш још коју реч на „а”.

Г. СВЕТА (*џреџура*): Имам: асфалт.

НАЧЕЛНИК: Има ли још која?

Г. СВЕТА: Апелација.

НАЧЕЛНИК: Даље!

Г. СВЕТА: Ананас.

НАЧЕЛНИК: Аха, то већ мало личи на оно, г. Мико.

Г. МИКА: Личи.

НАЧЕЛНИК: А шта значи ананас?

Г. СВЕТА (*чиџа*): Ананас значи неко воће које се једе.

НАЧЕЛНИК: Имаш ли ти, брате, забележено на слово: „ана”... нешто што се не једе?

Г. СВЕТА: Па немам ни једну реч више на „а”.

НАЧЕЛНИК: Е, мој брате, па нашто ти онда речник, кад не можеш да се вајдиш њиме?

А камо ти да запишеш реч (*не може да се сеџи, ња завирује у дейешу*) аналфабета?

Г. СВЕТА: Немам ту реч.

НАЧЕЛНИК: А шта ти мислиш, шта је то аналфабета?

Г. СВЕТА: Па не знам, г. начелниче.

НАЧЕЛНИК: Е, па прочитај ову депешу, па да видим хоћеш ли онда знати.

Г. СВЕТА (*чиџа дейешу*): Не знам, а рекао бих, биће нешто политички.

НАЧЕЛНИК: Политички, разуме се да је политички. Али ако знаш, реци ти мени шта?

Г. СВЕТА: Па колико сам ја прометнуо страних речи преко руке, могу рећи да сам запазио нешто: све речи које почињу са „ан” кажу нешто опасно. Ето, антидинастичар, па анархија, па анатема, па антиквар...

НАЧЕЛНИК: А ананас?

Г. МИКА: А ко зна, можда је и то неко опасно воће.

НАЧЕЛНИК: Може, може и то бити! Па добро, шта мислите ви, ко може у нашој вароши бити тако опасан?

Г. СВЕТА: Па, знате како је, има свакојаким људи.

Г. МИКА: Ако је мене да питате, мени овај школски надзорник изгледа опасан човек. Све критикује, све му не ваља, свему је противан.

Г. СВЕТА: А није члан ниједне странке.

НАЧЕЛНИК: Па да није однекуд он аналфабета?

Г. СВЕТА: Може лако.

НАЧЕЛНИК: И верујте, људи, биће. Нико други него школски надзорник је аналфабета.

Г. МИКА: Тако бих и ја рекао.

НАЧЕЛНИК: Баш ми сад паде на памет нешто. Питам ја њега једанпут: „Ама, госпон’ Никола, како то да ви не припадате ни једној постојећој партији?” А он мени: „Моја партија је моја школа!” – А оно, видиш у чему је. Бог и душа, он је нико други аналфабета, јер једанпут је чак и за мене говорио неке ружне ствари.

Г. МИКА: Јесте, знам, за онај депозит.

НАЧЕЛНИК: Море и горе је говорио.

Г. СВЕТА: Одавно ја на тога човека сумњам.

Г. МИКА: Па знате како је, г. Начелниче, кад г. Министар пита, значи да он сумња да овде има некога аналфабете. Не можемо му ми одговорити: нема овде. Рећи ће нам после да нисмо водили рачуна.

НАЧЕЛНИК: Тако је. Седи г. Свето и пиши:

Г. СВЕТА (*Седне и умочи њеро.*)

НАЧЕЛНИК (*шећа и дикџира*): „Господину Министру унутрашњих дела, Београд. Потврђујем пријем депеше од 24. ов. м. Као добар познавалац како свих осталих, тако и политичких прилика у овоме крају, част ми је извести вас, да ни у моме срезу ни у вароши нема аналфабета, сем једног јединог, а тај је школски надзорник. Молим за упутства како према њему да поступам. Начелник срески.” – Јеси ли написао?

Г. СВЕТА: Јесам.

НАЧЕЛНИК: Ево ти сад шифре, (*вади из фиоке књиу и даје му*) па иди тамо у твоју канцеларију, закључај се да те ко не узнемирава и шифрирај. Али гледај да ми то што пре свршиш.

Г. СВЕТА: Разумем. (*Оде и односи концевџи и шифру.*)

VIII

МИЦА (*улази, носи цедуљче*): Ево ти, зете!

НАЧЕЛНИК: Шта је то?

МИЦА: Његов одговор. Нисам могла друкше, него сам му послала цедуљче и молила да ми каже шта је то аналфабета.

НАЧЕЛНИК: Па кад ти пре стиже одговор?

МИЦА: Он је увек у ово доба преко пута у школи.

НАЧЕЛНИК: А, и то знаш.

МИЦА: Па знам, дабоме, а знам сад и шта је аналфабета.

НАЧЕЛНИК: Гледај, молим те, знаш и то. Па шта је?

МИЦА: Ето, читајте, па ћете и ви знати.

НАЧЕЛНИК (*узима цедуљче*): Знам ја то већ. (*Чића.*) „Поштована госпођо, реч „аналфабета” значи неписмен човек, тј. онај који не зна ни да чита ни да пише, и према томе најмање ја могу бити аналфабета као школски надзорник. То се ваљда неко пошалио с вама, па вам је ту реч наопако протумачио...” – Чекај, молим те (*ироџрља очи и чића њоново*). „Аналфабета значи неписмен човек, тј. онај који не зна ни да чита ни да пише”... – Ама како то, како то, брате? А ко мени рече? Ама, чекај, молим те, да се разберем: не може то тако одједанпут да се искрене. Па је л’ малочас сви ми рекоше! Чекај, молим те, ко ми први рече? Где је онај са страним речима? Ау! Па он однесе депешу! Чекај, молим те, трчи, не дај! (*Звони као луд. Пандуру који је ушао.*) Овамо г. Мику! (*Пандур оде.*) Ух, бруке! И све ми то направи онај Света „аналфабета”, што скупља стране речи!

Трагом речи

1. Укратко препричај наведени одломак из Нушићеве једночинке и дај му одговарајући наслов, који може да представља и његову основну тему. Представи ликове који учествују у разговору. За сваког наведеног јунака одреди кључну особину.
2. Шта начелник треба да сазна? Зашто он не може одмах да пошаље одговор министру? Ко му помаже да реши ситуацију? Које решење смишља начелник? Упореди садржај телеграма са догађајима који су се стварно одиграли. Шта нам то говори о самом начелнику?
3. Опиши хоби писара Свете. На који начин он одређује значење неке речи? Уочи која значења речи у Светиним објашњењима имају комичне елементе. Пронађи значење неких речи из Светиног речника у нашем речнику. Упореди их и на основу тога објасни како настаје комичан ефекат.
4. Шта је начелник требало да уради не би ли избегао непријатну ситуацију у којој се нашао на крају одломка? Међу наведеним особинама уочи оне које откривају његови поступци: **необразованост; искреност; брзоплетост; сналажљивост; пристрасност; одмереност; уображеност**. Објасни на који начин је однос начелника према школском надзорнику утицао на садржај телеграма.
5. Подсети се одломка из Нушићеве *Аутиобиографије* с почетка ове целине у читанци. Објасни зашто би једна од тема писаног састава које се у њему помињу могла бити и наслов ове једночинке.

Радионица

Током једног дана у школи, како на часовима, тако и у слободно време, бележи речи чије значење не знаш. Тако ћеш саставити мали речник непознатих речи и израза. Затим, уз помоћ наставника, потражи њихово значење у речницима и унеси их у свој речник.

Појмовник

Поступци обликовања ликова (карактеризације) у комедији

- име лика: кад комедиограф свом јунаку да име Смрдић или Лепршић, онда он на тај начин симболички наглашава доминантну особину његовог карактера
- физички изглед и покрети лица и тела лика: нека појединост у физичком портрету јунака, држање руку или гримасе откривају његове психолошке особине; на пример, ако се неки јунак стално клања, цупка или кија, све то може бити извор комике
- јунакова размишљања (драмски монолози)
- оно што јунак говори о себи и другима у разговору с другима (драмски дијалози)
- оно што други јунаци мисле о њему (драмски монолози), али и оно што говоре између себе о њему (драмски дијалози)
- поступци јунака: начин на који се он понаша у одређеним ситуацијама

Бранко Ђопић

Орлови рано лете

(одломак)

Ђопићев роман *Орлови рано лете* представља први од три романа за децу и омладину објављена под насловом *Пионирска трилогија*. Као и остала два, *Славно војевање* и *Бијка у златној долини*, и он говори о одрастању групе школараца за време Другог светског рата у Босни и Херцеговини. Њихове тајне, љубави и школске несташлуке заменила је сурова ратна стварност. Када је, уместо омиљене учитељице Лане, дошао строги професор, кога су ђаци због црвеног носа прозвали Паприка, група дечака није желела да трпи његова сурова кажњавања. Уместо да одлазе у школу, они су се окупљали у Прокином гају. У следећем одломку упознаћеш најмлађег члана хајдучке дружине харамбаше Јованчета.

[...]

Једнога дана за Стрицем у логор доскита и један незван гост, који ни по чему није спадао у ово мало одметничко друштво четвртошколаца. То је био мали Николица, ђак првог разреда, својеглав и љут дјечачић, црн као Арапин. Он је за собом увијек на узици водио своју, сваком познату, жуту кују Жују и чим би неко почео да га задиркује, он је пуштао узицу и подвикивао:

– Држи га, Жуја!

Вјерна куја смјело је јуришала на безобразника и тако је многи окачењак одјурио подерана тура, срећан што је читаво остало оно што се крије иза тура.

Због те његове опасне претње, Николица је у читавом селу био познат по надимку „Николица с приколицом”.

Николица с приколицом водио је са собом кују Жују и у школу и остављао је везану у школској шупи. Његов отац узалуд се против тога бунио. Једном је био и продао кују чак у друго село, али се дјечак од туге одмах разболио, легао у кревет и смркнуто изјавио да ће да умре без своје вјерне пратилице.

– Ето ти баш, кад нема Жује, нек нема ни мене!

И вјерна животиња није могла без свог малог господара, па је код новог газде читаву ноћ завијала, све док није прекинула ланац и другог јутра дојурила својој кући и стрпала у кревет код јогунастог болесника. Николица је, наравно, одмах „оздравио” и одјурио у школу.

Учитељица Лана није имала ништа против ове дјечакове љубави према вјерном псету и пуштала је малишана да доводи кују у школу. Међутим, нови учитељ опазио је послјије недјељу дана да Николица доводи Жују и веже је у шупи, па је строго наредио:

– Да те више нисам видио с том чобанском цукелом, јер ћу одмах звати послужитеља да је умлати, а и ти ћеш добити своје.

Тоба дана растужени Николица уз пут рече својој куји:

– Жуја, готово је са школом. Кад не дају теби, нећи ни ја ићи.

Како је Стричева кућа била близу његове, Николица је брзо запазио да се сви ђаци, бјегунци од школе, често састају са Стрицем и нешто потајно договарају.

– Сигурно се негдје заједно крију – досјећао се малишан. – Како који почне бјегати од школе, ево га већ код Стрица.

Једног јутра, кад је било вријеме за школу, Николица поведе Жују и упуту се назорице за Стрицем. Када је стигао већ на ивицу Прокина гаја, дугачки дјечак спази да малишан с псетом скреће са сеоског друма право за њим.

– Куд си пошао? – окоси се Стриц.

– За тобом.

– Враћај се одмах.

– Нећу!

– Враћај се кад ти кажем јер ако те...

Стриц попримети шаком и пожури кроз Гај, али мали опет крену за њим.

– Марш натраг, чујеш ли! – повика Стриц, па пограби са земље неки суварак и баци се на малишана. Куја скикну и одскочи у страну. Николица плану и пусти узицу.

– Е, чекај сад! Жуја, држи га!

Куја заурла и јурну за Стрицем. Дугонога дјечачина, видећи да нема шале, скочи до првог стабла и хитро се успуза на дрво. У последњем тренутку Жуја се заскочи, дохвати га за ногу и скиде му пространу стричеву ципелу.

– Ајој, закла ме! – препаде се дјечачина, па се успуза сасвим у крошњу дрвета и уклијешти се у гране.

– Ах, шта ћеш сад?! – злурадо дочека Николица и сједе под букву заједно с кујом.

– Одлази одатле! – повика Стриц с грана.

– Нећу!

– Е, ни ја нећу да сиђем, шта ми можете ти и твоја ружна кујетина.

– Ја и Жуја причекаћемо.

– А ја нећу да сиђем ни за сто година! – заинати се Стриц.

– А ја и Жуја чекаћемо триста година! – пркосио је Николица. – Ми смо понијели ручак.

– А ја ћу остати хиљаду година! – викну Стриц.

– А ја и Жуја чекаћемо хиљаду стотина и педесет година! – гласно се продера Николица као да је казао највећи број на свијету.

– А ја ћу се на дрвету и оженити, па кад ли те моја дјеца појуре штаповима кроз Гај! – запријети Стриц.

Николица забринуту погледа уз дрво и замишљено чупну носић, па се истом нешто досјети и гракну:

– И моја ће се Жуја оштенити, па кад ли штенад закупе твоју дјечурлију!

Види Стриц да с упорним Николицом није лако изићи накрај, па окреће други лист:

– Збиља. Николица, куд си ти то јутрос пошао?

– Па тамо гдје се ви кријете.

– Ее, па ти не можеш тамо! – отегну Стриц с дрвета. – Код нас долазе само они које је учитељ истукао.

– А мени учитељ не да да Жују доводим у школу – пожали се малишан. – Кад она не може, нећу ни ја да идем.

– Па шта ћеш онда радити?

– Скриваћу се сваки дан у шуми, док ме вук не поједе – тужно прогунђа дјечарац.

Сад се и Стриц растужи.

– Ништа се ти не бој, не дамо ми тебе. Има нас овдје... Их!

– Ех, има вас, а тјерате једног малог дјечака да га вуци растргну.

Стриц хитно спузну с дрвета, загрли малишана и узе да га тјеши.

– Не дамо ми, богме, свог Николице. Хајде ти са мном.

– Нећу! Баш нек ме вук поједе.

– Ехе, појешће он Жују, а тебе ће оставити!

Ово је упалило. Дјечачић уплашено погледа своју кују и скочи на ноге.

– Хајдемо брзо!

Трагом речи

1. О коме говори овај одломак? Опиши како је главни јунак добио надимак. Из наведеног низа особина издвој оне које се односе на њега: **тврдоглав; безобразан; осећајан; колебљив; ћутљив; кукавица; паметан; тужибаба**. Објасни зашто издвајаш одређене особине и пронађи места у тексту која потврђују да је дечак необичног надимка баш такав као што тврдиш.
2. Препричај централни догађај из одломка. Наведи ликове који у њему учествују. Како их је писац приказао? По чему су слични Николица и Стриц?
3. Дијалог Николице с приколицом и Стрица представља прави мали двобој речима. Анализирај га и одреди стилску фигуру на којој почива. У којем делу дијалога настаје преокрет? Издвој комичне елементе. Шта на основу њих сазнајемо о ликовима оба дечака?
4. О верности пса и других животиња свом господару приповедано је у неколико текстова у овој читанци, као и у оним из претходних разреда. О каквој верности говори овај одломак? Опиши поступке који ту верност доказују. Посебно размисли о поступку малог Николице, који престаје да се инати онда када је у питању Жујин живот. Доведи то у везу с мудрим мислима о верности, љубави и пријатељству које знаш.

Радионица

Прочитај роман *Орлови рано леће* у целини. Док читаш, води дневник у који ћеш записивати занимљиве појединости, своје утиске, шале, повезивати догодовштине Јованчетове дружине са својим школским несташлуцима, илустровати поједина поглавља (на пример, како замишљаш да изгледа стари млин у Прокином гају или Николица с приколицом)...

Бележница

Речи *Николица*, *носић*, *дјечачић* су **деминутиви**. То су именице којима се означава умањење појма од којег су настале (*Николица* од Никола, *носић* од нос, *дјечачић* од дјечак). Оне имају велику стилско-изражајну улогу јер откривају лични однос и присност. Често се називају речима одмила.

Насупрот деминутивима стоје **аугментативи**. То су именице којима се означава увећање појма од којег су настале (*кујетина* од куја, *дјечачина* од дјечак, *главешина* од глава, *комадина* од комад). Као и деминутиви, и аугментативи означавају лични став који може бити и похвалан, али врло често и погрдан.

Путоказ

У надметању Николице с приколицом и Стрица у томе који ће од њих двојице дуже издржати, један на дрвету, а други под дрветом, наводе се следећи временски интервали: сто година, триста година, хиљаду година, хиљаду стотина и педесет година. Изрази ове податке цифрама. Након тога одреди шта је од наведених речи у одредницама број, а шта именица.

На крају поглавља

Комедија

- **Комедија** је настала из религијских свечаности посвећених старогрчком богу Дионису у V веку пре наше ере у античкој Грчкој.
- Најпознатији представници античке комедије су старогрчки писац Аристофан и староримски писци Плаут и Теренције. Већ у делима ових писаца настали су типични комички ликови (тврдица, хвалисавац, покондирене особе...) и ситуације које ће каснији комедиографи такође развијати (Марин Држић, Жан Батист Поклен Молијер, Јован Стерија Поповић, Коста Трифковић, Бранислав Нушић...).

Врсте комедије

комедија карактера	У њеном центру је јунак чија је главна црта карактера преувеличана (хиперболисана): шкртост, уображеност, покондиреност, лажна ученост...
комедија нарави	У њој се смеху и руглу извргавају начин понашања и навике неких друштвених слојева или времена. То могу бити лажно родољубље, малограђански дух, помодарство, похлепа, приклањање ауторитетима и улизивање... Ова врста комедије понекад се назива и комедија обичаја.
комедија ситуације	У њеном центру је најчешће нека забуна за коју ликови не знају до краја дела. Они зато погрешно закључују и поступају и тако долазе у смешне ситуације. Ова врста комедије често се поистовећује с комедијом забуне или комедијом интриге.